

LIETUVOS BIBLIOTEKŲ INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO VALDYMO KONCEPCIJA

Užsakovė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Parengė:

darbo grupės vadovė dr. Daiva Janavičienė

darbo grupė:

dr. Rima Cicėnienė, Genovaitė Ivaškevičienė, dr. Rasa Januševičienė,

dr. Laura Juchnevič, Asta Kazakevičiūtė-Bankauskienė,

Leonija Kėvalienė, Laima Kutiščeva, Rimalda Kvietkauskienė, dr. Jurgita Rudžionienė,

Jolita Steponaitienė, dr. Lina Šarlauskienė, Roberta Šurkutė, Laima Valbasienė

Recenzavo dr. Gintarė Tautkevičienė

Vilnius, 2018

TURINYS

I. BENDROSIOS NUOSTATOS (Daiva Janavičienė).....	3
II. INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO VALDYMO TEORINIS PAGRINDIMAS (Daiva Janavičienė)	8
III. UŽSIENIO VALSTYBIŲ ŠALIŲ PATIRTIES APŽVALGA (Daiva Janavičienė).....	11
IV. LIETUVOS BIBLIOTEKŲ INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO SITUACIJOS ANALIZĖ (Daiva Janavičienė)	12
V. LIETUVOS BIBLIOTEKŲ INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO VALDYMO SISTEMA (Daiva Janavičienė)	22
VI. REKOMENDACIJOS DĖL KONCEPCIJOS ĮGYVENDINIMO (Daiva Janavičienė) .	24
1 schema. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo sistema (Daiva Janavičienė)...	30
VII. PRIEDAI.....	31
1 priedas. Konceptijos pagrindimas. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo efektyvumo sisteminių tyrimų rezultatai (dr. Rima Cicėnienė, dr. Rasa Januševičienė, dr. Laura Juchnevič, Asta Kazakevičiūtė-Bankauskienė, Leonija Kėvalienė, dr. Jurgita Rudžionienė, Jolita Steponaitienė, dr. Lina Šarlauskienė, Laima Valbasienė)	
2 priedas. Informacijos išteklių valdymo teisinio reglamentavimo Lietuvoje analizė (Genovaitė Ivaškevičienė)	
3 priedas. Elektroninių dokumentų privalomojo egzemplioriaus funkcionavimo ir elektroninių išteklių įsigijimo užsienio patirties analizė (Roberta Šurkutė)	

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Konceptijos pristatymas. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo koncepcija buvo kuriama dviem etapais. Pirmame etape (2017 m. rugsėjo–gruodžio mėn.) atlikti pradiniai teoriniai ir empiriniai tyrimai. Konceptijos projekte suformuota informacijos išteklių fondo valdymo teorinė samprata (dr. D. Janavičienė), atlikta informacijos išteklių valdymo teisinio reglamentavimo Lietuvoje situacijos analizė, privalomojo egzemplioriaus funkcionavimo ir el. išteklių įsigijimo užsienio patirties analizė (G. Ivaškevičienė), aptartos efektyvesnio valstybės lėšų naudojimo galimybės, finansuojant dokumentų įsigijimą viešosioms ir bendrojo ugdymo mokyklų bibliotekoms Lietuvoje (R. Kvietkauskienė), atliktas Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų fondų struktūros tyrimas (L. Kutiščeva).

2018 metais antruoju koncepcijos tyrimo etapu (2018 m. kovo–gruodžio mėn.) atlikti Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo (toliau – IIF) valdymo sisteminiai tyrimai sektoriniuose tyrimo laukuose pagal bibliotekų tipus ir parengta IIF valdymo koncepcija. Sektorinius tyrimus atliko dr. Rima Cicėnienė, dr. Rasa Januševičienė, dr. Laura Juchnevič, Asta Kazakevičiūtė-Bankauskienė, Leonija Kėvalienė, dr. Jurgita Rudžionienė, Jolita Steponaitienė, dr. Lina Šarlauskienė, Laima Valbasienė.

Tyrėjų grupė dėkoja už pagalbą atliekant tyrimą dr. Marijai Prokopčik, įžvalgomis talkinusiai Lietuvos universitetų bibliotekų analizės srityje, Gretai Bacevičiūtei, pagelbėjusiai atliekant savivaldybių viešųjų bibliotekų informacijos išteklių analizę; Daliai Balčytytei, talkinusiai atliekant Lietuvos aklujų bibliotekos informacijos išteklių analizę ir savo įžvalgomis pagelbėjusiai darant Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų bibliotekų informacijos išteklių tyrimą.

2. Sisteminio tyrimo sektoriniai laukai:

- Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (toliau – LNB);
- Lietuvos aklujų biblioteka (toliau – LAB);
- Lietuvos medicinos biblioteka (toliau – LMB) ir sveikatos priežiūros institucijų bibliotekos (toliau – SPI bibliotekos);
- Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau – LMAVB ir Lietuvos mokslo institutų bibliotekos (toliau – institutų bibliotekos);
- Apskričių viešosios bibliotekos (toliau – AVB);
- Savivaldybių viešosios bibliotekos (toliau – SVB);
- Lietuvos kolegijų bibliotekos (toliau – kolegijų bibliotekos);
- Lietuvos universitetų bibliotekos (toliau – universitetų bibliotekos);

- Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų bibliotekos (toliau – mokyklų bibliotekos).

Sisteminio tyrimu nebuvo atlikta žinybinių (muziejų, kultūros centrų ir pan.) bibliotekų dokumentų fondo analizė.

3. Sisteminio tyrimo *probleminės charakteristikos*:

- bibliotekų fondų komplektavimo finansavimo mechanizmai ir dokumentų komplektavimo būdai;
- el. išteklių komplektavimas ir jų naudojimas;
- komplektavimo prioritetai;
- autorių teisės;
- bibliotekų fondo teisinė bazė;
- bibliotekų fondo panauda;
- depozitinio, mainų ir atsarginio fondų tikslingumas;
- fondo apsauga ir saugojimas;
- bibliotekų fondo formavimo koordinavimo ir kooperavimo galimybės;
- fondotyra.

Probleminės charakteristikos nustatytos, bendradarbiaujant su Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Informacijos mokslų departamento Bibliotekininkystės skyriaus ekspertais.

Tyrėjams palikta teisė atrinkti analizuojamam bibliotekų sektoriui aktualias arba įvardinti papildomas problemines IIF valdymo charakteristikas. Tyrėjams buvo suformuluota užduotis pasidalinti bendradarbiavimo su užsienio šalimis gerąja patirtimi IIF valdymo srityje.

4. Tyrimo metodai ir gauti rezultatai. Empirinė bibliotekų informacijos išteklių fondo tyrimo dalis remiasi LIBIS sistemos bibliotekų statistikos modulyje saugomais duomenimis. Lyginami 2008 ir 2017 metų duomenys. Tenka konstatuoti statistinių duomenų surinkimo netolygumus dėl analizuojamu laikotarpiu vykstančios tiekėjų kaitos (mažėjantis universitetų skaičius, besikeičianti mokslo institutų struktūra, mažėjantis mokyklų bibliotekų skaičius) ir dėl to galimus netikslumus.

Kokybinius duomenis kiekvienas tyrėjas rinko savarankiškai pasirinktais metodais – grupinės diskusijos (angl. *focus group*), anketinės apklausos ir grįžtamasis ryšys, individualūs pokalbiai su srities ekspertais ir kt.

Apibendrinamas sektorinio tyrimo rezultatus, kiekvienas tyrėjas išskyrė *esmines analizuojamo bibliotekų tipo informacijos išteklių valdymo problemas*.

Antrojo etapo sisteminio tyrimo ataskaitos koordinatoriaus apibendrintos ir analizuojamos pasitelkiant abstrakcijos, indukcijos, analogijos, turinio analizės metodus. Konceptija formuojama,

taikant struktūrinės analizės teorinį metodą, kurio pagrindu atskirų bibliotekų sektorių IIF jungiami į vientisą sistemą. Teorinių žinių pagrindu formuojama Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo koncepcija, daromos išvalgos dėl IIF efektyvaus valdymo sričių pagal identifikuotas problemas ir susiformavusias tendencijas.

Užsakovo keliamas koncepcijos kūrimo tikslas – atlikti sisteminę Lietuvos bibliotekų fondo valdymo efektyvumo teisinio reglamentavimo situacijos Lietuvoje ir užsienio patirties analizę; identifikuoti esmines problemas; numatyti tendencijas ir sukurti integralią visų tipų bibliotekų informacijos išteklių (spausdintų, garsinių, regimųjų, Brailio raštu, elektroninių) fondo valdymo sistemą.

5. Koncepcijos tikslas.

Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo koncepcijos tikslas: sudaryti sąlygas bendrų kriterijų pagrindu efektyviai valdyti Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondą.

6. Koncepcijos uždaviniai:

6.1. nustatyti teisinės bazės neatitikimus ir inicijuoti jų atnaujinimą, siekiant sureguliuoti IIF valdymo procesą;

6.2. inicijuoti Lietuvos bibliotekų IIF valdymo politikos ir strategijos sukūrimą;

6.3. nustatyti esmines IIF valdymo problemas ir Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo efektyvinimo sritis;

6.4. sudaryti prielaidas darniai (koordinuotai) IIF valdymo sistemai įveikinti.

7. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo principai:

7.1. naujosios bibliotekos filosofija, paremta ne skaitlingumo, bet IIF kokybės ir geresnės kolekcijų sklaidos prioritetu;

7.2. orientacija į bendruomenės poreikius: turi būti analizuojami ne tik aktyvių vartotojų, bet ir nesinaudojančių bibliotekos paslaugomis poreikiai, remiantis gautais rezultatais atnaujinami komplektavimo prioritetai;

7.3. kompleksiskumas: valdymo priemonės turi būti vykdomos kompleksiskai, apimant visus bibliotekų tipus, fondo sudėtines dalis ir laikmenas;

7.4. diferenciacija: IIF valdymo priemonės turi atitikti konkretaus bibliotekų sektoriaus specifiką;

7.5. integralumas: taikomomis priemonėmis siekiama glaudesnio bibliotekų bendradarbiavimo, geriau aprūpinti vartotojus informacijos ištekliais;

7.6. koordinacija ir kooperacija: IIF komplektavimo koordinavimas tarp įvairių sektorių, siekiant efektyviau panaudoti lėšas ir didinti sukauptų informacijos išteklių naudojimą.

8. Įstatymų bazė. Koncepcija rengta remiantis *Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymu*, kuris nustato Lietuvos bibliotekų sistemą, jų finansavimą ir valstybinį reguliavimą, apibūdina Lietuvos bibliotekų fondą ir jo apsaugą; *Lietuvos Respublikos kilnojamyjų kultūros vertybių apsaugos*

įstatymu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais („Dėl spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“, 1996 m. nutarimas Nr. 1389 (su pataisymais 2006 ir 2016 m.); 2002 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 182 (su vėlesniais pakeitimais 2007 ir 2015 m.) „Dėl Autorinio atlyginimo už knygų ir kitų leidinių panaudą bibliotekose mokėjimo tvarkos“); Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymais (Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai, Bibliotekų fondo apsaugos nuostatai, Senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo, saugojimo ir naudojimo nuostatai) ir kitais IIF efektyviam valdymui svarbiais dokumentais, kurie detalai išanalizuoti koncepcijos projekto (atlikto 2017 metais) antrojoje dalyje (tyrimas pateikiamas 2 priede). Analizuojant duomenis, remiamasi IFLA standartais, nurodoma geroji užsienio bibliotekų praktikų ar šios srities mokslininkų patirtis ir atlikti moksliniai tyrimai.

9. Koncepcijos poreikis. Koncepcijos poreikį sudaro siekis efektyvinti bibliotekų fondo valdymą ir kokybiškiau organizuoti einamuosius veiklos procesus. IIF valdymo koncepcija atitinka Lietuvos kultūros ministro 2016 m. balandžio 29 d. įsakymu Nr. ĮV-344 patvirtintų Bibliotekų plėtros strateginių kryptių 2016–2022 metams strateginį tikslą, Europos Komisijos 2010 m. kovo 3 d. komunikatą „2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“, Europos Komisijos 2010 m. rugpjūčio 26 d. komunikatą Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Europos skaitmeninė darbotvarkė“. Koncepcija siekiama šiuose dokumentuose nustatytų tikslų.

Bibliotekų statistikos duomenimis, 2017 metais Lietuvoje veikė 2453 bibliotekos. Visų bibliotekų veiklos organizavimas apima IIF valdymą. Didžioji Lietuvos bibliotekų fondo dalis yra įsigyjama valstybės biudžeto lėšomis. Kultūros ministerija, atlikdama bibliotekų valstybinio valdymo institucijos funkcijas, siekia nacionaliniu lygmeniu efektyvinti IIF valdymą. Atlikti teoriniai ir empiriniai tyrimai svarbūs visais bibliotekų sistemos valdymo lygmenimis, nes skatina kiekvienos bibliotekos savininkus įsigilinti į esamą situaciją ir ieškoti efektyvių veiklos strategijų.

10. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo tyrimų poreikis ir svarba. Iki šiol Lietuvoje nebuvo skirta pakankamai dėmesio bibliotekų dokumentų fondų tyrimams. Keičiantis Lietuvos demografinėi situacijai, globaliai įsigalint medijų įvairovės tendencijoms ir keičiantis skaitymo įpročiams, plečiantis informacinių technologijų įtakai bei informacijos ištekliais paremtoms paslaugoms, bibliotekos turi prisitaikyti prie kintančios aplinkos ir ieškoti naujų veiklos strategijų. Koncepcijos kūrimo metu atlikti teoriniai ir empiriniai tyrimai rodo, kad informacijos išteklių valdymo ir IIF kokybės tyrimų Lietuvoje atlikta nedaug. Vieni aktualiausių – Savivaldybių pagrindinių viešųjų bibliotekų veiklos tyrimas taikant BIX metodiką (Jaskonienė, 2015), kuriame bibliotekų išteklių duomenys įeina į veiklos vertinimo rodiklių sistemą; LiBiTOP tyrimas (Manžuch, Tautkevičienė, Adomavičius, 2013), kuriame aptarti bendrieji bibliotekų informacijos išteklių

vertinimo rodikliai. Vilniaus universiteto bibliotekos tyrėjai atliko informacijos išteklių vertinimą pagal „Conspectus“ modelį (Prokopčik, Rudžionienė, 2013) ir tyrimą, skirtą VU bibliotekos IIF valdyti ir politikai formuoti (Prokopčik, Varnauskienė, 2015).

11. Tyrimo atitiktis Lietuvos bibliotekų plėtros strateginėms kryptims. Sisteminiiais tyrimais paremta koncepcija atitinka Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. balandžio 29 d. įsakymu Nr. ĮV-344 patvirtintą trečiąją strateginę kryptį „Bibliotekos efektyvaus valdymo principus ir visuomenės poreikius atitinkanti plėtra“. Jos tikslas – tobulinti bibliotekų valdymą, grindžiant jį veiksmingu ir efektyviu veiklų įgyvendinimu, sistemingu darbuotojų kompetencijų tobulinimu ir veiklos rezultatų vertinimu (Dėl bibliotekų plėtros... 2016). Tyrime analizuojamos problemos atitinka minėto dokumento trečiąjį ir ketvirtąjį uždavinius (skatinti kokybiško turinio informacijos išteklių kaupimą, optimizuoti bibliotekų fondo valdymą ir gerinti vartotojų poreikius bei tarptautinius standartus atitinkančią fizinę ir informacinę infrastruktūrą, stiprinti bibliotekų atstovavimą ir tarpinstitucinę partnerystę nacionaliniu, regiono, vietos lygiais, siekiant užtikrinti visuomenės poreikių ir bibliotekų vaidmenų darną). Koncepcijoje pabrėžiama minėtame dokumente keliamo antrojo uždavinio (Plėtoti bibliotekų specialistų rengimo, sistemingo ir tęstinio kvalifikacijos tobulinimo sistemą, siekiant stiprinti bibliotekų tinklo žmogiškųjų išteklių potencialą) svarba, kvalifikacijos plėtra koncepcijoje yra viena iš papildomai tyrėjų įvardintų IIF efektyvaus valdymo probleminių charakteristikų.

Siekiant pereiti nuo bibliotekos, orientuotos į kaupimą ir saugojimą, prie bibliotekos, kurioje akcentuojamas prieigos prie informacijos sudarymas ir tarnavimas bendruomenei, svarbus tampa IIF *valdymo efektyvumas ir visų lygių politikų veiksmų koordinacija*. Todėl atlikti sisteminiai IIF valdymo tyrimai pagal išskirtas problemines charakteristikas sudaro sąlygas suformuluoti rekomendacijas dėl vientisos IIF valdymo sistemos šalies mastu. Pateikiama koncepcija yra svarbi priemonė, efektyvinant bibliotekų valdymo principus ir siekiant geresnės atitikties visuomenės poreikiams.

12. Koncepcijoje vartojamos sąvokos:

Informacijos išteklius / dokumentas – bet koku būdu, forma ir laikmena pateikta, saugoma ir naudojama informacija, įskaitant pritaikytą skaityti elektroninėmis priemonėmis: knyga, periodinis leidinys, rankraštis, natos, mikrokopijos, garsinis, regimasis, mišrus (garsinis ir regimasis), kartografinis, vaizdinis, Brailio raštu išspausdintas ar kitu būdu perteikiantis informaciją šaltinis.

Informacijos išteklių fondas – bibliotekos dokumentų, sukauptų tenkinant vartotojų informacijos, mokslo, kultūros, edukacinius, profesinius, laisvalaikio poreikius, visuma.

Informacijos išteklių fondo valdymas – visuma procesų ir veiksmų, siekiant sukomplektuoti informacijos išteklius, organizuoti jų fondus, teikti prieigą prie jų ir užtikrinti apsaugą.

Vartotojas – asmuo, naudojimosi biblioteka taisyklių nustatyta tvarka įgijęs teisę naudotis bibliotekos paslaugomis.

Bendruomenės poreikiai – registruotųjų ir neregistruotųjų bibliotekos vartotojų arba potencialių bibliotekos paslaugų naudotojų reikmių pažinimas efektyviai valdant IIF, nustatant komplektavimo prioritetus.

Privalomasis egzempliorius – dokumento egzempliorius, kuris teisės aktų nustatyta tvarka atiduodamas į bibliotekų fondus.

Depozitinis fondas – fondas, sudaromas iš retai vartotojų naudojamų, bet nepraradusių savo kultūrinės, mokslinės ir istorinės vertės dokumentų, siekiant optimaliai naudoti bibliotekų saugyklas ir sumažinti saugojimo išlaidas. Tarptautinių organizacijų depozitiniai fondai yra neatskiriama Lietuvos bibliotekų fondo dalis.

Mainų fondas – IIF sudėtinė dalis, formuojama siekiant užtikrinti bibliotekų fondų komplektavimo vientisumą, kaupiant ir laikinai saugant dokumentus, skirtus mainams su Lietuvos ir užsienio bibliotekomis bei bibliotekų veiklą vykdančiomis įstaigomis ar jų tinklais.

Atsarginis fondas – IIF sudėtinė dalis, kurioje kaupiami dokumentai, skirti fondams papildyti ir atnaujinti, naujai steigiamų bibliotekų ar bibliotekos padalinių fondams sudaryti, pakeisti dingusiems, vartotojų prarastiems ar sugadintiems bei susidėvėjusiems dokumentų egzemplioriams.

II. INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO VALDYMO TEORINIS PAGRINDIMAS

13. Lietuvoje plačiausiai žinomos fondų komplektavimo teorijos siejamos su komplektavimo išsamumu, literatūros atrankos ir fondo branduolio definicijomis (Prokopčik, 2009). Monografijoje „Bibliotekinės fondotyros evoliucija“ (rus. *Эволюция библиотечного фондведения*), be jau minėtų, aptariamos komplektavimo politikos, privalomojo egzemplioriaus, kooperavimosi ir koordinavimo teorinės idėjos, kooperacijos bendrai naudojant fondus teorija, depozitinio saugojimo ir atsarginio fondo idėjos. Teigiama, kad moderniausia yra dokumentų fondo valdymo teorija, apimanti anksčiau įvardintų teorijų elementus, fondų komplektuotojus traktuojant vadybininkais, vadovaujančiais visam procesui. IIF valdymas gali būti organizuojamas įvairiais lygmenimis (nacionaliniu, pagal bibliotekų tipus, instituciniu) (Stoliarov, Kushnarenko, Solianik, 2007).

14. IIF valdymas jungia poreikius ir laikotarpio sąlygas atitinkančias priemones. Esminė IIF valdymo sritis yra bibliotekų dokumentų fondų komplektavimas ir organizavimas. Lojolos Marimaunto (*Loyola Marymount*) universiteto bibliotekininkas, daugelio profesinių leidinių autorius G. E. Evansas informacijos išteklių fondo valdymą vadina *procesu, kurio metu jungiami*

aptarnaujamos bendruomenės informacijos poreikiai ir laikotarpį bei jo ekonomines sąlygas atitinkančios informacijos naudojimo priemonės, leidžiančios pasinaudoti informacija (Evans, 2000). Kitoje knygoje G. E. Evansas pabrėžia, kad didžiausi iššūkiai bibliotekoms tenka dėl besikeičiančių informacinių technologijų. Šiuo metu aktualus valdymo aspektas – didinti sukomplektuotų IIF sklaidą ir teikti paslaugas (Evans, 2015).

15. Šalies bibliotekų sistemos sudarymo pagrindimą savo straipsnyje išdėsto Vokietijos mokslininkė ir bibliotekos direktorė, IFLA bibliotekų valdymo ir rinkodaros komiteto valdybos narė C. Lux. Pateikiama keturių lygmenų bibliotekų sistema, atsižvelgiant į aptarnaujamos bendruomenės informacijos poreikių skalę (nuo elementarių poreikių tenkinimo iki siaurai specializuotų informacijos poreikių, kuriems tenkinti tenka kooperuotis kelioms specialiuosius rinkinius komplektuojančioms bibliotekoms. Sistemos vystymąsi autorė sieja su tarpsektorine kooperacija komplektavimo, bendro katalogo kūrimo, tarpbibliotekinio abonemento, skaitymo skatinimo bei medijų ir informacinio raštingumo, skaitmeninimo ir skaitmeninės leidybos bei skaitmeninių bibliotekų kūrimu (Lux, 2003).

16. *Į vartotojus orientuotas valdymas.* F. Chadwell pristato į skaitytoją orientuoto IIF valdymą, kurio esmė – siekis į komplektavimą įtraukti pačius vartotojus. Ne tik leisti jiems savarankiškai naudotis savitarnos aptarnavimo aparatais, registruojant išdavimą ir grąžinimą, užpildyti tarpbibliotekinio abonemento (toliau – TBA) formą ir atsiimti gautą knygą, bet ir įsitraukti atrenkant dokumentų sąrašą siūlomose duomenų bazėse. Tokiu būdu įsigyjama prieiga ne visam siūlomam paketui, bet konkrečioms knygoms. IIF valdytojai taip siekia geriau pažinti ir tenkinti vartotojų poreikius (Chadwell, 2009). K. A. Lehman šį procesą įvardina „vartotojų inicijuotu pirkimu, kai įsigijimai vykdomi remiantis paklausa“ (Lehman, 2014).

17. JAV profesionalai, pristatydami bibliotekų IIF pagal medijas specifiką, kalba apie *bibliotekininkams tenkančius iššūkius, susijusius su el. dokumentų komplektavimu ir naudojimu*, naudojimo apskaita, paslaugų teikimu, autorių teisių reguliavimu, nuolat kintančių technologijų diegimu (Evans, Zarnosky Saponaro ir kt., 2015).

18. *Statistikos reikšmė.* F. Chadwell pabrėžia statistikos reikšmę, organizuojant el. dokumentų prieigos valdymą. Stebint vartotojų užsakytų dokumentų naudojimą, galima tiksliau planuoti prieigos įsigijimo laikotarpį, vienu metu leidžiamą prisijungimų skaičių (Chadwell, 2009).

19. *Bendradarbiavimas siekiant išsaugoti dokumentus.* K. A. Lehman, darydama IIF valdymo mokslinių publikacijų apžvalgą, akcentuoja bendradarbiavimo valdant IIF strategijas. Autorė cituodama Sam Demas ir Wendy Lougee, teigia, kad vieno dokumento saugojimas atviruosiuose fonduose yra 3,40 dolerio brangesnis nei jo saugojimas uždariosiose keleto institucijų valdomose

saugyklose. Nacionaliniu lygiu kuriant IIF apsaugą efektyviai naudojama erdvė ir pinigai (Lehman, 2014).

20. Papildytas komplektavimo ciklas. G. E. Evansas ir M. Zarnosky praplečia komplektavimo ciklo struktūrą. Šiame cikle pateikiamas naujas požiūris į *nuolat vykstančią atranką iš sukaupto IIF, vertinant sukauptos informacijos naudojimą*. IIF valdytojams tampa aktualu ne tik sutvarkyti įsigyjamus išteklius, bet ir prisidėti prie informacijos apie sukauptus dokumentus sklaidos, siekiant interpretuoti jų turinį ir komunikuoti su potencialiais įsigytų dokumentų naudotojais.

21. Pabrėžiama bibliotekos aptarnaujamos bendruomenės poreikių pažinimo reikšmė, įtraukiant ne tik aktyvius bibliotekos vartotojus, bet ir visus potencialius toje geografinėje vietovėje gyvenančius asmenis (Evans, Zarnosky, 2012). K. A. Lehman IIF valdymo efektyvumo ragina siekti pasitelkiant naują kokybės sampratą. Anot jos, bibliotekų *IIF vertingas ne skaitlingumu, o sukauptų dokumentų unikalumu ir atitiktimi bendruomenės poreikiams* (Lehman, 2014). F. A. Chadwell teigimu, objektų reikšmė ir jų vertė negali atsiskleisti kitaip, kaip tik per žmonių elgesį su jais. Pritaikant bibliotekų IIF, jo vertė atsiskleidžia per tai, kiek ir kaip bibliotekoje sukomplektuoti dokumentai naudojami. Todėl tampa išskirtinai svarbu, kaip bibliotekos atskleidžia turimus IIF ir kaip pristato visuomenei savo darbo rezultatus (Chadwell, 2012).

22. Bendradarbiavimo strategijos siekiant efektyvumo. Mokslininkų praktikų grupė kaip IIF valdymo efektyvumo priemones nurodo bibliotekų bendradarbiavimą, dalinantis ištekliais (TBA, kooperavimąsi planuojant IIF įsigijimus (pasiskirstant temomis ar mokslo sritimis) ir jungiantis bendram komplektavimui (dažniausiai el. dokumentų prieigai įsigyti). Visos dokumentų dalinimosi paslaugos (dokumento pristatymas į skaitytojo nurodytą biblioteką, užsakant per TBA) vartotojams yra nemokamos (Evans, Zarnosky, Christie, Sinwell, 2015).

23. Bibliotekininkystės sąsajos su didžiųjų duomenų samprata. Suomijos mokslininkai, išanalizavę didžiųjų duomenų (angl. *Big Data*) sąsajas su bibliotekininkystės teorija, pabrėžia, kad šios sąvokos traktuotėse vyrauja sampratos apie duomenų kaupimą ir apie sukauptų didžiųjų duomenų analizavimo įgūdžius. Anot autorių, jų tyrimo objekto ribos yra bibliotekininkystė, nes čia sukaupta unikali patirtis tvarkant ir naudojant didžiuosius duomenis (Zhan, Widen, 2017).

III. UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIES APŽVALGA

24. Užsienio šalių IIF valdymas moderniuoju laikotarpiu siejamas su bendruomenės poreikių atitikimo ir IIF antrinės atrankos tendencijomis. Didėjant publikuojamų dokumentų skaičiui, gyvenant medijų transformacijos laikotarpiu, keičiantis vartotojų įpročiams ir poreikiams, bibliotekos ieško naujų vartotojų pritraukimo į biblioteką būdų. Tai atspinti IIF valdyti skirti mokslininkų tyrimai, profesinė metodinė literatūra.

25. Vokietijos patirtis į vientisą sistemą integruojant susijungusias šalies bibliotekas atskleidžia orientacijos į skirtingų vartotojų poreikių lygius atitinkančią bibliotekų sistemą, taip koordinuojant IIF komplektavimą. Visą šalies sistemą vienija naujos vystymosi tendencijos, pasireiškiančios medijų įvairovės, nuotolinės prieigos el. bibliotekos kūrimo, informacinio raštingumo plėtra (Lux, 2003).

26. Vokietijoje 2012 metais vykdyto projekto BIX patirtis, kuriant subalansuotą rodiklių sistemą, naudojamą bibliotekų veiklai vertinti, taikyta 2012–2014 metais įgyvendinto projekto „LiBiTop“ metu ir panaudota LNB Bibliotekininkystės centro kartu su apskričių viešosiomis bibliotekomis atliktame tyrime „BIX metodikos taikymas vertinant Lietuvos viešųjų bibliotekų veiklą“. Metodika paremtas bibliotekų įvertinimas išryškina kiekvienos iš jų stipriąsias ir silpnąsias puses. Sugrupavus BIX rodiklius, akivaizdžiai matomas jų tarpusavio ryšys: išteklių ir paslaugų pasiūla daro įtaką gyventojų naudojimuisi bibliotekos ištekliais ir paslaugomis, o naudojimosi biblioteka intensyvumas lemia bibliotekos veiklos efektyvumą, investicijos bibliotekų plėtrai užtikrina išteklių ir paslaugų pasiūlą. Du šios metodikos išvestiniai rodikliai (fondams komplektuoti skirtos lėšos vienai išduočiai ir fondo atnaujinimo procentas) yra pritaikyti IIF vystymosi tendencijoms atskleisti (detalesiau apie rodiklius 31 punkto 6, 7 ir 8 papunkčiuose).

27. El. privalomojo egzemplioriaus funkcionavimo užsienio šalių patirties analizė rodo, kad net ir gerai finansiškai bei technologiškai aprūpintos pasaulio bibliotekos susiduria su sunkumais renkant skaitmeninį privalomąjį egzempliorių. Remiantis Tarptautinės leidėjų asociacijos atlikto tyrimo rezultatais, galima daryti išvadą, kad kuo labiau savanoriškumo principais paremta skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistema, tuo daugiau naudos gauna vartotojai.

28. Norvegijos gerosios patirties įsigyjant el. išteklius analizė atskleidė, kad sėkmę šioje srityje lemia tokie veiksniai: politiniai veiksmai, kuriais siekiama užtikrinti prieigą prie dokumentų, nuolatinis bendradarbiavimas su leidėjais bei leidinių platintojais, valdžios parama bibliotekoms, populiarinant šalyje kuriamą literatūrą, bendros infrastruktūros kūrimas, įvairių kultūros institucijų bendradarbiavimas, siekiant to paties tikslo.

29. 2016 metų duomenimis, Danijos viešosiose bibliotekose labai sumažėjo dokumentų skaičius uždaruosiuose fonduose, bibliotekos vis labiau atsiveria vartotojų prieigai. Danijos bibliotekos stengiasi kuo plačiau ir kūrybiškiau analizuoti ir skleisti informaciją apie turimus informacijos išteklius ir skatinti naujus skaitytojų potyrius. Didelė dalis bibliotekos lankytojų čia ateina ne dėl literatūros, o dėl renginių, bendravimo, veiklų bibliotekos erdvėse. Tačiau ieškantiems konkrečios informacijos ar dokumento suteikiama visokeriopa pagalba, pasitelkiant visos šalies išteklius ir tarpbibliotekinius mainus.

30. JAV bibliotekininkystės specialistai, kalbėdami apie el. knygų naudojimo pokyčius, teigia, kad viešosiose bibliotekose el. knygų naudojimas labai išaugo tuomet, kai skaityklių programinės įrangos buvo technologiškai suderintos su bibliotekose naudojama platforma. Kai skaityklių kainos tapo prieinamos daugeliui vartotojų, o įranga suderinta tarpusavyje, labai išaugo laisvalaikio skaitinių ir kelionių gidų el. dokumentų versijų panauda.

IV. LIETUVOS BIBLIOTEKŲ INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO SITUACIJOS ANALIZĖ

31. IIF kaitos tendencijos pagal statistinių duomenų analizę (lyginant 2008 ir 2017 m. duomenis):

- 1) Beveik visų bibliotekų (išskyrus LMAVB ir mokslo institutų bibliotekų dėl duomenų teikėjų kaitos) bendras dokumentų fondas fizinėse laikmenose *mažėjo*. Labiausiai sumažėjo Lietuvos aklųjų bibliotekos (-38 proc., dėl klaidingų pradinių duomenų ir didelio nurašytų dokumentų skaičiaus), kolegijų bibliotekų (-27 proc., dėl reorganizacijos ar IIF perkėlimo į kitas patalpas nurašytų studijoms neaktualių dokumentų) fondai. Medijų įvairovės atžvilgiu *mažėjo* knygų ir periodinių leidinių, bet *atsirado daugiau* garsinių, regimųjų (išskyrus LMB) ir el. dokumentų fizinėse laikmenose (išskyrus LAB). Kolegijų bibliotekose lyginamuoju laikotarpiu el. dokumentų fizinėse laikmenose pradžioje didėjo, bet vėliau ėmė mažėti dėl perėjimo prie duomenų bazių internete.
- 2) Lyginant dokumentų fondo (be el. dokumentų tinkle) *gavimo* duomenis 2008 ir 2017 metais, matyti, kad bendrai Lietuvos bibliotekose 49,6 proc. *sumažėjo įsigyjamų dokumentų fizinių vienetų* (išskyrus LAB). Analizuojant medijų įvairovės pokyčius, pastebėta, kad *daugiau gauta* bibliotekų IIF *specifiką sudarančių dokumentų* LAB (Brailio raštu, įgarsinti leidiniai), LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose (rankraščiai, kartografiniai leidiniai, fotodokumentai).

- 3) Analizuojant Lietuvos bibliotekų vartotojų ir dokumentų *išduoties fizinėse laikmenose pokyčius*, lyginant 2008 ir 2017 metus pagal bibliotekų tipus, matyti, kad išduotis mažėja. Tai susiję su *mažėjančiu registruotųjų vartotojų skaičiumi*, kuris labiausiai susitraukė LNB (-7,27 proc.) (dėl analizuojamu laikotarpiu vykdytos šios bibliotekos pastato rekonstrukcijos) ir LMB (-39 proc.). Apibendrinant Lietuvos bibliotekose *dokumentų išduotis akivaizdu*, kad jos sumažėjo 40,5 proc.; didžiausias smukimas matomas LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose (-67,1 proc., dėl pasirengimo rekonstruoti saugykla ir dalies IFF neprieinamumo bei pertvarkos mokslo institutų tinkle), kolegijų (-60,2 proc.) ir profesinio mokymo įstaigų bibliotekose (-50,91 proc.). Lyginant išduoties vietoje ir į namus rodiklius, nustatyta, kad išduotis vietoje mažėja labiau (-45,4 proc.) nei išduotis į namus (-26,5 proc.), išskyrus LNB, kurioje išduotis į namus netgi didėja. Tai susiję su LNB erdvėse pradėta taikyti laisvos prieigos paslauga „Laisvalaikio skaitiniai į namus“.
- 4) Atliepiančios IIF valdymo teorijose nurodytą bendruomenės pritraukimo į biblioteką aspektą, svarbu įvertinti ir bibliotekų fizinių lankytojų skaičiaus pokytį. Šiuo atveju duomenys nevienalyčiai. Kai kuriose bibliotekose ir sektoriuose *fizinių lankytojų skaičius smarkiai padidėjo* (LNB 45,75 proc., AVB 1,13 proc., SVB 1,37 proc.). Kitose bibliotekose – *mažėjo* (didžiausias mažėjimas kolegijų bibliotekose -60,3 proc., LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose -49,4 proc.). Atsižvelgiant į šalies demografines, migracijos tendencijas, bibliotekų IIF apimties, naudojimosi dokumentais mažėjimo tendencijos yra adekvačios situacijai. Be to, daugėja virtualių apsilankymų skaičius (taip pat žr. 31 punkto 10 papunktį).
- 5) Vokietijos viešųjų ir akademinė bibliotekų veiklos vertinimo projekte BIX pasitelkta subalansuotų rodiklių sistema, skirta bibliotekų veiklai vertinti. Naudojami ISO 11620:2008 „Informacija ir dokumentavimas. Bibliotekų veiklos rodikliai“ duomenys. Remdamasi šia rodiklių sistema, D. Jaskonienė atliko savivaldybių pagrindinių viešųjų bibliotekų veiklos tyrimą. Jame aprašyta visa rodiklių sistema. Siekiant nustatyti Lietuvos IIF valdymo tendencijas, iš jos atrinkti du išvestiniai rodikliai, susiję su IIF valdymu: a) fondams komplektuoti skirtos lėšos vienai išduočiai (fiz. vnt.) ir b) fondo atnaujinimo procentas (fiz. vnt.).
- 6) Fondui komplektuoti skirtų lėšų vienam išdavimui rodiklis artimai susijęs su fondo atnaujinimo rodikliu, dokumentų išduotimi vienam gyventojui ir fondo apyvarta. Kuo rodiklis mažesnis, tuo komplektuojamo fondo kokybė geriau atitinka bibliotekos vartotojų poreikius. Bibliotekoms, kurių rodikliai aukšti, rekomenduotina taikyti priemones sukauptų IIF prieinamumui didinti, sklaidai plėtoti.

Lygindami bibliotekų tipų fondui komplektuoti vienai išduočiai (fiz. vnt.) skirtų lėšų (eurais) rodiklius, matome, kad 2008 metais didžiausias rodiklis buvo profesinio mokymo įstaigų (1,00 Eur), taip pat LMAVB ir mokslo institutų (0,84 Eur) bibliotekose. Mažiausias rodiklis – AVS ir SVB (atitinkamai 0,18 Eur ir 0,19 Eur). 2017 metais didžiausias fondui komplektuoti vienai išduočiai skirtų lėšų rodiklis išliko profesinio mokymo įstaigų bibliotekose (0,86 Eur), išaugo universitetų bibliotekose (0,72 Eur), mažiausias – apskričių bibliotekose (0,10 Eur). Reikia atsižvelgti į tai, kad racionalu yra lyginti to paties sektoriaus IIF išvestinius rodiklius dėl panašių IIF formavimo tikslų. Besiskiriančios įsigyjamų dokumentų fizinių vienetų kainos (pvz., vienas mokslinis leidinys įprastai kainuoja daug daugiau nei grožinės literatūros dokumentas ar vadovėlis) ir specialiųjų kolekcijų formavimo specifika, kur svarbu dokumentą išsaugoti, lyginimui tarp sektorių suteikia sąlyginumo. Universitetų ir kolegijų bibliotekose padidėjęs rodiklis gali reikšti, kad tapo mažiau paklausūs fiziniais vienetais apskaitomi dokumentai, šių sektorių tyrimo duomenys rodo labai išaugusią el. dokumentų išorės tinkle panaudos apimtį ir problemas dėl naudojimosi el. dokumentais grįstomis paslaugomis apskaitos.

- 7) Lyginant sisteminio tyrimo sektorių laukų IIF atnaujinimo (fiziniais vienetais apskaitomų dokumentų) 2008 ir 2017 metų procentinius dydžius, akivaizdu, kad visose bibliotekose (išskyrus LAB) jie mažėjo, tai yra bibliotekų dokumentų fondas (fiz. vnt.) per metus naujais dokumentais atsinaujino mažesne procentine išraiška. Šis rodiklis daugumoje sektorių bibliotekų sumažėjo maždaug perpus: LNB nuo 1 iki 0,59 proc., LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose nuo 1 iki 0,56 proc., LMB ir SPI nuo 1,1 iki 0,6 procento. Mažesne apimtimi rodiklis sumažėjo apskričių bibliotekose (nuo 2,6 iki 1,5 proc.), dar mažiau SVB – nuo 6,3 iki 5,5 proc. (šiam bibliotekų tipui IFLA rekomenduojamas metinis fondo atnaujinimo rodiklis – 10 proc.). Kolegijų bibliotekose atsinaujinimo procentas sumažėjo nuo 5,3 iki 4,8 proc., universitetų – nuo 1,9 iki 0,7 procento. Panašiai atsinaujinimo rodiklis sumažėjo profesinio mokymo įstaigų bibliotekose (nuo 7,0 iki 4,19 proc.) ir bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekose (nuo 7,0 iki 4,19 proc.). Remiantis L. Kutiščevos tyrimo, atlikto koncepcijos pirmajame etape, rezultatais, SVB vyrauja per didelės apimties popierinių dokumentų fondai, negausi medijų įvairovė.
- 8) Analizuojant apibendrintus statistinius duomenis apie *el. dokumentų vidiniame tinkle ir išoriniuose serveriuose apimties pokyčius* per 2008–2017 laikotarpį, reikia atskirai aptarti mokslininkus ir aukštojo mokslo studijas aptarnaujančių bibliotekų situaciją. *El. duomenų bazių* skaičius per 10 metų *didėjo* LMB, universitetų ir kolegijų bibliotekose bei LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose (duomenų bazės (DB) ir prenumeruojami periodiniai leidiniai,

kiti el. dokumentai išoriniuose tinkluose). Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos duomenimis, lyginant 2008 ir 2017 metus, bendrai bibliotekų prenumeruojamų DB skaičius išaugo (nuo 47 iki 83), 2017 metais papildomai bibliotekos už savo lėšas prenumeravo 37 duomenų bases. Lietuviškos duomenų bazės (Teisinė duomenų bazė ir Lietuvių autorių ir knygų lietuvių kalba mokyklinio amžiaus skaitytojams duomenų bazė) viešosioms bibliotekoms centralizuotai prenumeruojamos Kultūros ministerijai skyrus finansavimą. 2017 metais kolegijų bibliotekų el. dokumentų išoriniame tinkle yra daugiau nei informacijos išteklių fizinėse laikmenose. *Tačiau el. duomenų bazių išoriniuose tinkluose mažėja* visose kitose bibliotekose (apskričių bibliotekose -36,7 proc., SVB -0,78 proc. ir t. t.). *El. dokumentų (suskaitmenintų, naudojamų vidiniame bibliotekos tinkle) skaičius didėja daugelyje bibliotekų* (išskyrus bendrojo ugdymo mokyklų bibliotekas).

- 9) Analizuodami el. dokumentų vidiniame tinkle ir išoriniuose serveriuose naudojimo pokyčius, susiduriame su duomenų *apskaitos problemomis*. Tyrėjai pažymi, kad statistinių duomenų surinkimas yra paliekamas darbuotojų atsakomybei, dėl įvairių priežasčių ne visos bibliotekos duomenis surenka (pvz., 2017 m. visus duomenis pateikė apie pusė kolegijų bibliotekų), be to, prieiga prie prenumeruojamų DB yra galima visuose aukštojo mokslo institucijų tinklo kompiuteriuose, taip pat ir turint nuotolinio prisijungimo iš namų kompiuterio galimybę. Tačiau kai kuriems apskaitą tvarkantiems specialistams kyla problemų duomenis apskaitant. Tai lemia apibendrintų sektoriaus statistinių duomenų nepatikimumą. Vertinant naudojamą el. paslaugomis, kolegijų bibliotekų duomenimis, 2017 metais interneto seansų skaičius perkopė 0,5 mln., o virtualių apsilankymų skaičius – 1 milijoną. Atitinkamai universitetų bibliotekose interneto seansų skaičius artimas 11 mln., o virtualių apsilankymų – netoli 9 milijonų. LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose virtualių vartotojų skaičius išaugo 40 procentų. Naudojimas el. dokumentais išoriniuose serveriuose nacionaliniu lygmeniu bibliotekose keičiasi gana netolygiai, pavyzdžiui, atsisiųstų dokumentų skaičius LMB didėja 127 proc., SVB 267,2 proc., bet mažėja LNB (-46,34 proc., apskričių bibliotekose -49,16 proc.). Bendra pokyčių tendencija rodo el. dokumentų plėtrą, tiek bibliotekų fondo apimties didėjimą, tiek ir naudojimosi tais dokumentais teigiamus pokyčius. Didžiausi teigiami pokyčiai yra mokslininkus ir aukštojo mokslo institucijų studentus aptarnaujančiose bibliotekose.
- 10) Apibendrinant visų rūšių informacijos išteklių bibliotekų fondų apimties ir panaudos pokytį, lyginant 2008 ir 2017 metus, galima daryti išvadą, kad universitetų ir kolegijų bibliotekų IIF *ryškiai didėja* el. dokumentų apimtis ir jų panauda dėl prenumeruojamų el. išteklių duomenų bazėse prieigos. El. dokumentų išoriniame tinkle didėjo LMAVB ir mokslo institutų

bibliotekose bei LMB. Viešosiose bibliotekose el. dokumentų tinkle skaičius didėja dėl suskaitmenintų dokumentų, bet mažėja prenumeruojamų duomenų bazių ir prenumeruojamų periodinių leidinių. Mokyklų bibliotekose el. dokumentų apimtis IIF truputį *mažėja* (išskyrus profesinių mokymo įstaigų bibliotekose vidiniame tinkle esančius dokumentus ir bendrojo lavinimo mokyklose atsisiunčiamus dokumentus, jų skaičius didėja).

11) Turimais statistiniais duomenimis, el. dokumentų gavimo (įsigijimo) apimtis, lyginant 2008 ir 2017 metus, *didėjo* mokslininkus ir studentus aptarnaujančiose bibliotekose (vidutiniškai 30 proc.), viešosiose bibliotekose didėjo išoriniuose serveriuose esančių DB įsigijimas, bet *mažėjo* išoriniuose serveriuose esančių garsinių ir regimųjų dokumentų, taip pat vidiniame tinkle esančių DB (vidutiniškai 70 proc.); AVB 60 proc. mažėjo prenumeruojamų kituose serveriuose el. periodinių leidinių (SVB neįsigyja). Tačiau galimi statistikos duomenų netikslumai dėl nepatvirtintos el. dokumentų fondo apskaitos tvarkos.

12) Apibendrinant Lietuvos bibliotekų *išlaidų dokumentams* įsigyti pokytį, lyginant 2008 ir 2017 metus, *akivaizdi fizinėse laikmenose esančių dokumentų įsigijimo mažėjimo tendencija*. Labiausiai sumažėjo LMAVB ir mokslo institutų išlaidų apimtis (-90,00 proc.), LNB (-83,56 proc.), LMB ir SPI bibliotekų (-60,8 proc.). Mažiausiai pasikeitė LAB bibliotekos išlaidos dokumentams įsigyti, bet jos taip pat sumažėjo -25 procentais.

Visos mokslines duomenų bazes prenumeruojančios bibliotekos 2008–2012 metais už el. dokumentų prenumeratą nemokėjo papildomo mokesčio, 2015–2017 metais mokėjo 8 proc., o nuo 2017 m. – 15,24 proc. apimtimi prisideda prie nacionalinio eMODB.LT projekto finansavimo. Kai kurios akademinės bibliotekos ir LMB savarankiškai prenumeruoja jų vartotojams aktualias duomenų bazes už jas mokėdamos visą kainą.

13) Mokslo ir studijų institucijų bibliotekos nuo 1998 metų naudojasi „Aleph“ bibliotekine programine įranga bei informacijos išteklių sklaidos programa „Primo“, kurios pagrindu veikia institucijų virtualios bibliotekos ir Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka. Nuo 1998 metų laipsniškai įsijungdamos į kuriamas posistemas, viešosios bibliotekos, LMB, LAB informacijos išteklių organizavimo ir sklaidos procese naudoja nacionalinį produktą – LIBIS programinę įrangą. Mokyklų bibliotekose siekiama naudoti su LIBIS suderintą bendrą MOBIS bibliotekinę programinę įrangą. Iki 2017 metų dauguma Lietuvos bibliotekų veiklą organizuoja naudodamosi kompiuterine bibliotekine įranga, nors dar likę SVB filialų, visos SPI bibliotekos, dalis mokyklų bibliotekų, kurios bibliotekinės įrangos dokumentų fondams tvarkyti nenaudoja.

32. Lietuvos bibliotekų IIF valdymo problemos ir efektyvaus valdymo sritys (pagal sisteminius tyrimais identifikuotas problemas ir tendencijas) pasireiškia *teisinėje, ekonominėje, institucinėje, socialinėje ir technologinėje aplinkoje*.

Identifikuotos problemos

33. Teisinėje aplinkoje:

33.1. *Bendros IIF valdymo strategijos ir politikos nacionaliniu lygmeniu trūkumas.* Universitetų bibliotekoms aktualiausia šiuo metu yra universitetų jungimo problema ir iš jos kylanti sumaištis, netikrumas dėl ateities. Trūksta aiškumo dėl AVS ir SVB komplektavimo ribų Lietuvos IIF valdymo sistemoje, komplektavimo koordinavimo galimybių tarp skirtingo pavaldumo bibliotekų.

33.2. *Nesuderinti tarpusavyje ir neatitinkantys aktualijų nacionaliniai teisės aktai* sudaro problemų bibliotekų IIF valdymo procesams reguliuoti (2 priedas). Tikslinga būtų pakoreguoti šiuo metu galiojančius teisės aktus pagal IIF atitiktą tarptautiniams standartams ir pasaulinės bibliotekų vadybos principus, taip pat parengti informacijos išteklių darbo organizavimo vadovą, kuriame būtų pateiktos aiškios metodinės rekomendacijos, kaip vykdyti visus komplektavimo ciklo procesus, ir reikalingų teisės aktų išaiškinimas. Šiuo metu jaučiamas mokymų, praktinių seminarų IIF teisės aktų taikymo praktikoje poreikis.

33.3. *Tarpsektorinio pavaldumo ir reguliavimo trūkumai.* Pagal Bibliotekų įstatymą Kultūros ministerija rengia, derina ir teisės aktų nustatyta tvarka tvirtina bibliotekų veiklą reglamentuojančius dokumentus, tačiau lėšos bibliotekoms išlaikyti ir dokumentams įsigyti ne visoms bibliotekoms skiriamos per Kultūros ministeriją. Pavyzdžiui, savivaldybių viešųjų bibliotekų veikla finansuojama iš savivaldybių biudžetų. Savivaldybių viešųjų bibliotekų periodinių leidinių prenumerata taip pat finansuojama iš savivaldybių biudžetų. Mokslo ir studijų institucijų bei mokyklų bibliotekų veiklai lėšos atitinkamai skiriamos iš savininko, dalininko, savininko teises ir pareigas arba valstybės ar savivaldybės, kaip viešosios įstaigos dalininkės (savininkės), turtinės ir neturtinės teises įgyvendinančių institucijų arba (ir) valstybės biudžeto bei savivaldybių biudžetų lėšų. Tokia dviguba, kartais triguba teisinė priklausomybė ir atsiskaitomybė kelia problemų (pvz., universitetų ir kolegijų bibliotekos atsiskaito pagal Švietimo ir mokslo ministerijos (toliau – ŠMM) reikalavimus, institucijos administracijai kaip steigėjai pagal jų atsiskaitymo sistemą ir Kultūros ministerijai pagal patvirtintą reglamentaciją. Kiekviena iš institucijų turi savų lūkesčių ir jie ne visada sutampa).

33.4. *Privalomojo egzemplioriaus reguliavimo trūkumai.* Bibliotekos, gaunančios privalomąjį egzempliorių, susiduria su jo surinkimo problema. Pavyzdžiui, LNB 2017 metais privalomojo egzemplioriaus surinkimas siekia 88 proc., LMAVB – 73 procentus. 2017 metais privalomasis egzempliorius LMAVB sudarė 24,4 proc. visų naujai gautų dokumentų. Tyrėjų teigimu, kai kurios

leidyklos (pvz., „Žara“, „Margi raštai“, „Bonus animus“, „Aktėja“, „Naujoji Rosma“, „Terra publica“) net ir paragintos nevykdo Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo nuostatų ir neperduoda spaudinių. VU biblioteka kelia problemą dėl leidinių, gaunamų kaip privalomasis egzempliorius, būtinumo ir saugojimo trukmės nustatymo, kas šiuo metu nėra reglamentuota. Privalomojo egzemplioriaus reglamentavimas dėl elektroninių dokumentų neatitinka dabarties poreikių. 1996 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime Nr. 1389 „Dėl dokumentų privalomojo egzemplioriaus skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms“ (taip pat ir 2017 m. gruodžio 6 d. nauja nutarimo Nr. 999 redakcija) yra nuostata, kad „elektronine forma išleistas dokumentas Lietuvos bibliotekų fondui neteikiamas tik tuo atveju, jeigu toks dokumentas jau yra perduotas šio nutarimo 1 punkte nustatyta tvarka“.

33.5. *Autorių teisių reglamentavimo problema. Garsiniai ir regimieji dokumentai, garsinės knygos* yra dokumentų rūšys, kurių panaudos nei Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (toliau – ATGTĮ), nei poįstatyminiai aktai nereglamentuoja. Bibliotekos abejoja, ar pastarųjų dokumentų rūšių teikimas panaudai yra teisėtas, todėl riboja šių dokumentų įsigijimą. Kyla problemų, pavyzdžiui, elektroninėje erdvėje viešinant bibliotekai padovanotas nuotraukas, laiškus ir kitus dokumentus, kai dovanojimo sutartyje nėra numatytos jų viešinimo sąlygos. Akademinės bibliotekos pažymi ATGTĮ suderinamumo su atvirojo mokslo ir atvirosios prieigos judėjimu problemą, pavyzdžiui, ATGTĮ 22 straipsniu nustatyti ribojimai nesudaro galimybės mokslininkui ir studentui dalintis moksline produkcija virtualiame tinkle. Būtina aiškiai ir vienareikšmiškai išaiškinti Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatas ir jas taikyti visų tipų bibliotekose, reikalinga kompetentinga pagalba šioje srityje.

33.6. *IIF kokybės vertinimo rodiklių nebuvimas.* Sudėtinga įvertinti fondo valdymo efektyvumą, nes nėra vertinimo instrumentų ir kriterijų sistemos, kuri tiktų visų tipų bibliotekoms ir atitiktų jų specifiką. Tikslinga būtų specialiųjų kolekcijų (senų, retų dokumentų) fondų apyvartos ir kitus rodiklius skaičiuoti atskirai, nes prieiga prie šių kolekcijų ir jų panauda yra specifinė. Mokyklų bibliotekoms būtina veiklos rodiklių (iš jų IIF gavimo, panaudojimo ir pan.) sistema, integruota į bendrą mokyklos vertinimo sistemą (analogiškai, kaip tai yra aukštojo mokslo studijas organizuojančiose institucijose Studijų kokybės vertinimo centrui vertinant studijų programas ir pačias institucijas).

34. Ekonominėje aplinkoje:

34.1. *Neužtikrintas optimalus finansavimas, IIF įsigyti skiriamų lėšų tvarkos nustatymo trūkumai.* Pagal IFLA rekomendacijas viešosiose bibliotekose (AVB ir SVB) ES skiriamų lėšų dokumentams įsigyti vidurkis 1,22 Eur 1 gyventojui, Lietuvoje 2017 metais skirta 0,69 Eur 1 gyventojui.

Kolegijoms ir universitetų bibliotekoms yra nustatyti IIF atnaujinti skirtų lėšų minimalūs rodikliai (Aukštosios mokyklos realiųjų išteklių vertinimo metodika, 13.4.2 punktas), tačiau jie skirti tik dokumentams fizinėse laikmenose apskaityti. Kitos bibliotekos (mokyklų, mokslo institutų) neturi jokių minimalių rodiklių. Bibliotekose, kurių veiklai finansuoti tikslingai neskiriama lėšų IIF papildyti atskira sąmatos eilute, lėšos dokumentams įsigyti turi tendenciją mažėti, kartais jų visai nelieka (SPI, kai kurių mokslo institutų, mokyklų bibliotekų atvejais).

34.2. *Neatliepiami tikslinio finansavimo poreikiai.* LMAVB, mokslo institutų, universitetų bibliotekos, kurios fonduose turi senų, retų, vertingų spausdintų leidinių ir rankraščių, negauna tikslinio finansavimo šiai fondo daliai išsaugoti ir jos sklaidai (tinkamai įrengtos saugyklos, prevencinis konservavimas ir restauravimas, prieigos užtikrinimas skaitmeninant, tyrimai ir (arba) tyrėjų pritraukimas, kvalifikuoti specialistai ir kt.).

34.3. *Silpnas bibliotekų fondo komplektavimo koordinavimas.* Šiuo metu jis sėkmingesnis tik formuojant el. dokumentų fondą. IIF tradicinėse laikmenose komplektavimo koordinavimas reikalauja naujų valdymo sprendimų nacionaliniu mastu, skatinant dalinimąsi sukauptais ištekliais (TBA, kooperavimasis planuojant įsigijimus). Šalyje per mažai panaudojama TBA ir tarptautinio TBA paslauga, kaip viena iš pagrindinių bibliotekų kooperacijos, teikiant prieigą sukauptiems IIF, priemonė. Didžiausia kliūtis tam – vartotojams nustatytas mokestis (pašto išlaidų kompensavimas) už dokumentų pristatymą, taip pat ir tai, kad vartotojai nežino apie tokią paslaugą. Mažėjant registruotųjų ir neregistruotųjų vartotojų skaičiui, reikalingi nauji vadybos sprendimai, svarstyti teminių sričių komplektavimo pasidalijimas šalies mastu.

35. Institucinėje aplinkoje:

35.1. *Bibliotekos fondo sudėties pagal fondų rūšis valdymo problema.* Lietuvos bibliotekų fondą sudaro: bibliotekų pagrindiniai fondai, depozitiniai fondai, mainų fondai, atsarginiai fondai, senų, retų ir ypač vertingų knygų ir rankraščių fondai, nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas. Pagrindinius fondus sudaro knygos, periodiniai leidiniai, rankraščiai, natų mikroformos, garsiniai, kartografiniai, vaizdiniai, elektroniniai, Brailio raštu išspausdinti ar kitu būdu pateikiantys informaciją dokumentai, skirti bibliotekos vartotojams aptarnauti ir atitinkantys bibliotekos veiklos tikslą bei vartotojų poreikius. Viešųjų, mokyklų ir kitose bibliotekose formuojami mainų, atsarginiai fondai nėra aktualūs, neretai jie formuojami dėl ribojamos nurašymo apimties. Mokslinės bibliotekos nurodo depozitinio fondo nacionaliniu mastu sukūrimo poreikį.

35.2. *Nepagrįstas depozitinio fondo formavimo ir saugojimo poreikis.* Nors šio fondo dalies formavimo ir naudojimo tvarka Lietuvos bibliotekų fondų nuostatuose aprašyta išsamiai, tačiau šis fondas jau seniai beveik nėra pildomas, jam priskiriami tik LNB beveik nenaudojami dokumentai.

Atskirai deponitinių dokumentų fondas kaupiamas LAB. Tyrimo rezultatai rodo, kad bibliotekos neturi papildomų lėšų leidiniams transportuoti, nepakanka personalo, kuris atliktų fondų atranką, rengtų dokumentus perkėlimui. Kai kurios deponitines funkcijas įgaliotos vykdyti bibliotekos neturi tinkamų saugyklų. Kadangi akademinėse bibliotekose pastaraisiais metais vyksta nuosekli informacijos išteklių plėtra, nukreipta į elektroninę erdvę, bibliotekos mažina tradicinių leidinių įsigijimą ir vieno pavadinimo perkamų leidinių egzempliorių skaičių, tai mažina deponitinio fondo formavimo poreikį.

Nors užsienio bibliotekininkystės teoretikai deponitinius bibliotekų fondus laiko viena iš efektyvių veiklos kooperavimosi formų, tačiau dėl istoriškai susiklosčiusių aplinkybių šio fondo apibrėžtis, jo valdymas Lietuvoje reikalauja naujo požiūrio ir sprendimų dėl tolesnio jo formavimo ir saugojimo poreikio.

35.3. *Įsigijimų procese kylančios problemos.* Bibliotekos naudoja visus IIF komplektavimo būdus pagal savo specifiką (pirkimus, mainus, privalomąjį egzempliorių, dovanas, paramą, mainus, deponito perdavimus, prenumeratą, licencijas). Viešosios, universitetų ir kolegijų bibliotekos akcentuoja per sudėtingą viešųjų pirkimų tvarką ir dėl jos sulėtėjančius ir net brangstančius pirkimus, privalomybę pirkti prieigą prie viso el. knygyno, nors pageidaujami tik pavieniai dokumentai; aktualus greitesnis lėšų gavimas metų pradžioje, kad būtų galima nuosekliai įsigyti naujus dokumentus. Kolegijų ir profesinio mokymo įstaigų bibliotekos nurodo didelį techninės literatūros poreikį ir skundžiasi jos stygiumi rinkoje. Universitetų, kolegijų ir profesinio mokymo įstaigų bibliotekos patiria kliūtis norėdamos įsigyti mažais tiražais arba ribotos prieigos duomenų bazėse leidžiamos literatūros (kai kurios universitetų leidyklos neteikia nuotolinės prieigos galimybių ir neparduoda leidinių).

35.4. *Dovanotų leidinių įkainojimo ir saugojimo problema* kyla dėl iki šiol neparengtos bendros dokumentų įkainojimo metodikos ir dovanotojų pageidavimų bibliotekoje išlaikyti nedalomą kolekciją. Formuoti kokybišką IIF trukdo ir tai, kad kai kurioms bendrojo ugdymo mokykloms dovanos yra vienas pagrindinių komplektavimo šaltinių.

35.5. *Nepakankamas medijų įvairovės IIF ištyrimas.* Šalies mastu ir kai kuriuose sektoriuose (pvz., viešosiose bibliotekose) el. dokumentų situacija mažai tirta. Tradiciškai bibliotekose (išskyrus universitetų ir kolegijų bibliotekas) didžiąją dalį IIF (2017 m. šalies mastu 89 proc.) sudaro tradiciniai leidiniai popierinėse laikmenose, jiems ir skiriama daugiausia dėmesio.

35.6. *Dokumentų nurašymo problemos.* Pradiniame etape artėdamos prie naujosios bibliotekos filosofijos, bibliotekos turi fonduose atlikti antrinę atranką ir nurašyti aktualumo netekusius dokumentus. Kliūčių šiame procese sudaro ne tik tradicinis bibliotekininkų mąstymas, bet ir teisinis reglamentavimas (nustatyti griežti nurašymo, proporcijų išlaikymo reikalavimai).

36. Socialinėje aplinkoje:

36.1. *Nesistemiškai atliekami aptarnaujamos bendruomenės poreikių tyrimai.* Bibliotekos turi nusistačiusios komplektavimo prioritetus (dažniausiai jais įvardinama aktuali, aptarnaujamos bendruomenės poreikius atitinkanti literatūra), tačiau didžiąjai daliai bibliotekų juos reiktų atnaujinti, atsižvelgiant į besikeičiančią aplinką ir naujas IIF valdymo sritis. Demografiniai pokyčiai, medijų transformacijos ir tuo besiremianti naujoji bibliotekos filosofija suponuoja IIF komplektavimo prioritetų sistemos pokyčius. Svarbus komplektavimo politikos aspektas – aptarnaujamos bendruomenės poreikių tyrimai, kuriais remiantis vykdoma informacijos išteklių atranka reikalauja specialistų požiūrio, žinių, nuostatų atnaujinimo. Šioje srityje didžiausią įdirbį turi universitetų bibliotekos (Prokopčik, Rudžionienė, 2013; Prokopčik, Varnauskienė, 2015). Bendruomenės poreikių tyrimus akcentuoja ir užsienio tyrėjai.

36.2. *Reikiamos kvalifikacijos specialistų trūkumas, poreikis nuolat atnaujinti žinias ir plėtoti kompetencijas.* Dėl dažnos personalo, dirbančio su bibliotekų informacijos išteklių fondais, kaitos kyla poreikis turėti įvairių bibliotekų tipų pareigybes reglamentuojančius dokumentus, įtvirtinti minimalius kvalifikacinius einamų pareigas reikalavimus. Dėl nepakankamos kompetencijos daromos IIF valdymo klaidos (pvz., veiklos apskaitos, statistinių duomenų pateikimo) iškreipia statistikos duomenis, neleidžia teisingai vertinti esamą IIF situaciją. Nuolatinio kvalifikacijos atnaujinimo svarbą akcentuoja JAV bibliotekininkystės profesionalai.

37. Technologinėje aplinkoje:

37.1. *Elektroninių dokumentų panaudos ir jų apskaitos problemos,* kurios kyla dėl specialistų ir infrastruktūros trūkumo, veiklos apskaitymo neaiškumų ir kompetencijų trūkumo, nevienareikšmio rodiklių traktavimo, painios statistikos duomenų pateikimo formos, naudojimosi paslaugomis apskaitymo, nepakankamo viešinimo problemų. Pavyzdžiui, Kultūros ministerijos finansuojamas el. knygų įsigijimas kelia įgytų dokumentų nepakankamo naudojimo problemą. Tai sietina su priemonių, skatinančių vartotojų žinojimą apie naujai teikiamas paslaugas, taikymo plėtra ir su el. dokumentų naudojimo apskaitos tobulinimo poreikiu (šiuo metu bibliotekos, rekomenduojančios skaityti per *ibiblioteka.lt*, neapskaitomos kaip paslaugos teikėjos). Paslaugą plėsti trukdo ir didelės skaityklių kainos.

37.2. *Nepasirengimas kaupti paveldo dokumentus skaitmeniniu pavidalu* (trūksta metodikų, technologinių sprendimų). Pavyzdžiui, retrospektyviai kaupiami kultūros veikėjų asmens fondai turi tendenciją iš įprastų popierinių laikmenų transformuotis į skaitmenines, tokiam procesui nėra pasirengta.

37.3. *Trūksta lietuviškų elektroninių knygų duomenų bazių pasiūlos ir stebėsenos sistemos.* Ne visi šalies leidėjai kuria duomenų bazes (daugiausia kuria akademinės leidyklos). Bendrojo ugdymo mokyklų ir viešosiose bibliotekose šiuo metu plačiai naudojama „Vyturio“ leidyklos el. knygų duomenų bazė. Nuo 2015 metų Kultūros ministerijos lėšomis kasmet finansuojamas el. knygų, kurios prieinamos portale *ibiblioteka.lt*, licencijų įsigijimas; lietuvių literatūros klasikos el. knygų biblioteka pasiekama per portalą *epaveldas.lt*. Esamose ir naujai kuriamose DB turėtų būti numatyta paslaugų teikimo apskaita visose prieigą teikiančiose bibliotekose.

37.4. *Bibliotekų programinės įrangos atnaujinimo ir sąveikumo keičiantis duomenimis poreikis.* Universitetų, kolegijų, LMAVB ir institutų bibliotekos, dirbančios su eLABa sistemomis, siekia dirbti su naujos kartos bibliotekos paslaugų platforma, paremta debesų kompiuterijos sprendimais, kas leistų lengviau valdyti gausius el. išteklius. Dirbančios su LIBIS, bibliotekos nurodo posistemų atnaujinimo būtinybę (pvz., menkas komplektavimo posistemės efektyvumas, reikalingos joje gaunamų galutinių rezultatų sąsajos su kitomis posistemėmis, sistemos pritaikymas darbui su naujų medijų ištekliais). Ne visos mokyklų bibliotekos naudoja MOBIS programinę įrangą. Reikalingi informacijos paieškos portalo technologiniai sprendimai, kad būtų galima vieno langelio principu išteklius rasti LIBIS, MOBIS, eLABa informacinėse sistemose. Taip pat reikalingi technologiniai sprendimai siekiant suteikti bibliotekoms galimybę apskaityti nuotolinės prieigos naudojimosi atvejus, kad juos būtų galima įtraukti į naudojimosi bibliotekų paslaugomis apskaitą.

V. LIETUVOS BIBLIOTEKŲ INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO VALDYMO SISTEMA

38. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo sistemą sudaro keturių lygmenų valdymo struktūra ir sprendimų priėmimų sistema.

Aukščiausias valdymo lygmuo – Kultūros ministerija, kuri formuoja politiką, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą, svarsto ir priima sprendimus dėl IIF valdymo.

Kolegiali patariamoji institucija Lietuvos bibliotekų taryba atlieka eksperto ir konsultanto funkcijas, sprendžiant IIF politikos formavimo ir įgyvendinimo klausimus.

Finansų ministerijos, Švietimo ir mokslo ministerijos ir kt. savininkams atstovaujančių valdymo institucijų specialistai dalyvauja priimant sprendimus dėl finansinio IIF valdymo.

Svarstant finansavimo sprendimus, koordinuotai bendradarbiaujama su Finansų ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, kitomis savininkams atstovaujančiomis valdymo institucijomis.

Svarstant sprendimų pasiūlymus dėl IIF valdymo reglamentavimo, reikalingas Lietuvos bibliotekų tarybos ekspertinis vertinimas (II lygio sprendimai). Bibliotekų tarybos siūlymu Kultūros ministerija gali tvirtinti problemos sprendimo ekspertų darbo grupės sudarymą.

Antras valdymo lygmuo – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka kaupia ir analizuoja IIF statistinius duomenis, analizuoja Lietuvos ir užsienio bibliotekų IIF plėtros procesus, teorines ir praktines IIF valdymo problemas, teikia Kultūros ministerijai pasiūlymus dėl politikos ir strategijos formavimo, Lietuvos Respublikos įstatymų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų bibliotekų IIF procesų valdymo klausimais tobulinimo, taip pat vykdo koordinacinio-metodinio centro bendraisiais IIF valdymo klausimais visos šalies mastu funkciją.

LNB stebi situaciją, analizuoja kylančias problemas ir inicijuoja, kad jų sprendimo imtųsi Kultūros ministerija, koordinuoja veiklą kartu su metodinės pagalbos funkcijas atliekančiomis bibliotekomis.

Trečiasis valdymo lygmuo – metodinės pagalbos funkcijas atliekančios bibliotekos pagal IIF sektorius (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (viešųjų bibliotekų sektorius), Lietuvos aklujų biblioteka (aklujų bibliotekų sektorius), Vilniaus universiteto biblioteka (universitetų ir kolegijų sektorius), apskričių viešosios bibliotekos (regiono viešųjų ir mokyklų bibliotekų sektorius), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (mokslo institutų sektorius)) inicijuoja ir vykdo IIF tyrimus, teikia pasiūlymus dėl Lietuvos Respublikos įstatymų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų bibliotekų IIF procesų valdymo tobulinimo klausimais. Taip pat vykdo metodinio centro funkcijas sektoriaus mastu, konsultuoja ir teikia metodinę pagalbą, organizuoja specialistų mokymus. II lygmens sprendimams deleguoja reikiamus ekspertus į darbo grupes.

Metodinės pagalbos funkcijas atliekančios bibliotekos tiria problemines situacijas bibliotekų IIF valdymo srityje, rengia pasiūlymus dėl sprendimų įgyvendinimo ir teikia juos Kultūros ministerijai. Ministerijos nuožiūra pasirenkamas II lygio sprendimų priėmimo būdas, sudarant ekspertų grupę arba be jų.

Priimtų sprendimų įgyvendinimo priežiūra bibliotekų sektoriuose pagal IIF specifiką pavedama metodinę pagalbą teikiančioms bibliotekoms. Dėl sprendimų įgyvendinimo metodinę pagalbą teikiančios bibliotekos, apibendrinusios informaciją, atsiskaito Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai.

Ketvirtasis valdymo lygmuo – Lietuvos bibliotekos (Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvos aklujų biblioteka, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių ir Lietuvos mokslo institutų bibliotekos, Lietuvos medicinos biblioteka ir sveikatos priežiūros institucijų bibliotekos, apskričių viešosios bibliotekos, savivaldybių viešosios bibliotekos, kolegijų bibliotekos, universitetų bibliotekos, bendrojo ugdymo mokyklų ir profesinio mokymo įstaigų, muziejų, kultūros centrų ir kitos bibliotekos) teikia reikalingus statistinius duomenis, atlieka aptarnaujamos bendruomenės poreikių tyrimus ir IIF panaudos stebėseną.

Bibliotekos priima sprendimus dėl institucijos IIF formavimo. Bendradarbiauja su metodinės pagalbos funkcijas atliekančiomis bibliotekomis, ieškodamos optimalaus problemų sprendimo, ir

įgyvendina Kultūros ministerijos priimtus sprendimus. Už sprendimų įgyvendinimą atsiskaito metodinę pagalbą teikiančioms bibliotekoms.

39. Sprendimų priėmimo sistema:

Yra nustatyti trys sprendimų lygiai: du būdai IIF probleminių sričių valdymo sprendimams, sprendimai dėl IIF finansavimo ir institucijų sprendimai dėl konkrečių bibliotekų IIF formavimo.

I lygmuo: *sprendimai dėl IIF finansavimo* priimami koordinuotai bendradarbiaujant Kultūros ministerijai, Finansų ministerijai, Švietimo ir mokslo ministerijai ir kitoms bibliotekų savininkams atstovaujančioms institucijoms.

II lygmuo: *sprendimai dėl IIF valdymo reglamentavimo* svarstomi metodinę pagalbą teikiančiose bibliotekose, susisteminta informacija pagal poreikius koordinuotai pateikiama LNB. Apibendrinus tarpsektorinius duomenis, problema svarstoma dalyvaujant Kultūros ministerijai, LNB ir Bibliotekų tarybai.

Galimas II lygmens papildomas problemų sprendimo būdas: *esant sudėtingiems probleminiams reglamentavimo atvejams* Bibliotekų taryba inicijuoja ekspertų darbo grupės, kuri galėtų išspręsti problemą, sudarymą. Kultūros ministerija paveda sudaryti darbo grupę, tvirtina jos sudėtį ir suformuluoja užduotį. Ekspertų darbo grupės apibendrinti pasiūlymai dėl problemos sprendimo pateikiami Kultūros ministerijos ir Bibliotekų tarybos posėdžiui.

III lygmuo: Lietuvos bibliotekų priimami sprendimai dėl savo bibliotekos IIF formavimo.

VI. REKOMENDACIJOS DĖL KONCEPCIJOS ĮGYVENDINIMO

40. Teisinėje aplinkoje:

40.1. *Dėl bendros IIF valdymo politikos ir strategijos nacionaliniu lygmeniu aprėpties.* IIF valdymo politika ir strategija turi apimti valstybės, regionų ir lokaliuosius bei institucinius IIF formavimo lygius.

40.2. *Dėl komplektavimo būdų ir medijų įvairovės aprėpties.* IIF valdymo politika ir strategija turi aprėpti einamąjį ir retrospektyvinį dokumentų komplektavimą, apimti visas medijas (knygos, serialiniai leidiniai, elektroniniai, garsiniai, regimieji, dokumentai Brailio raštu) ir įvairius komplektavimo būdus (pirkimai, mainai, dovanos, parama, depozito perdavimai, prenumerata, licencijos).

40.3. *Dėl visų IIF dalių sistemoje aprėpties.* IIF valdymo politika ir strategija turi apimti visų fondo sudėtinių dalių (pagrindiniai fondai, depozitiniai fondai, mainų fondai, atsarginiai fondai, senų, retų ir ypač vertingų knygų ir rankraščių fondai, nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas) komplektavimo reglamentavimą.

40.4. *Dėl Lietuvos bibliotekų sistemos IIF tikslų, vaidmenų, funkcijų suformavimo.* IIF valdymo politika ir strategija turi atnaujinti Lietuvos bibliotekų sistemos institucijų ar įstaigų IIF formavimo tikslus, vaidmenis ir funkcijas (valstybinės reikšmės bibliotekos, privalomojo egzemplioriaus pagrindu nacionalinio kultūros paveldo dokumentų komplektuotojos ir saugotojos, regioninės atminties kolekcijų formuotojos, metodinės pagalbos centrai ir kt.). Susitarti dėl IIF valdymo esminių kryptų, nustatyti koordinavimo ir kooperacijos IIF valdymo srityje gaires, apibrėžti kokybės vertinimo rodiklius (taip pat žr. 41.5 papunktį).

40.5. *Dėl lituanikos išteklių svarbos IIF politikoje ir strategijoje.* Ypatingą dėmesį išteklių formavimo politikoje skirti einamajam ir retrospektyviajam lituanikos išteklių (visomis galimomis laikmenomis) kaupimui, organizavimui ir sklaidai bei ilgalaikiam saugojimui (šias funkcijas vykdančiose bibliotekose).

40.6. *Dėl valdymo siekių, priemonių, turimų išteklių įvertinimo būtinybės strategijoje.* Strategijoje būtina nustatyti efektyvaus IIF valdymo siekius, priemones ir jų taikymo laikotarpius, įvertinti bibliotekų turimus žmogiškuosius išteklius ir kvalifikacijas, aptarti reikalingas technologijas veikloms vykdyti.

40.7. *Dėl būtinybės sutelkti ir koordinuoti specialiuosius rinkinius kaupiančių bibliotekų veiklas.* Strategijoje būtina nurodyti ir sutelkti koordinuotai veiklai specialiuosius rinkinius (senų, retų dokumentų kolekcijas) kaupiančias bibliotekas, formuoti kompetencijų centrus (apimant restauravimą ir konservavimą, apsauginių kopijų (mikrofilmų ir skaitmeninių) gamybą, skaitmeninimą) ir numatyti su tuo susijusių lėšų, technikos, kompetencijų poreikius.

40.8. *Dėl privalomojo egzemplioriaus rinkimo teisinio reguliavimo.* Būtina nustatyti privalomojo egzemplioriaus rinkimo mechanizmą, užtikrinantį šios veiklos visapusiškumą ir išbaigtumą, skatinti geranorišką, abipusiškai naudingą bendradarbiavimą su leidėjais, iš esmės tikslinti el. leidinių privalomojo egzemplioriaus gavimo reguliavimą.

40.9. *Dėl privalomąjį egzempliorių gaunančių institucijų skaičiaus tikslinimo.* Remiantis IIF valdymo politika ir strategija, reikia apsvarstyti privalomąjį egzempliorių gaunančių institucijų skaičiaus mažinimo perspektyvas.

40.10. *Dėl teisinės bazės atnaujinimo.* Atnaujinant IIF valdymą reglamentuojančią teisinę bazę, pirmuoju etapu atnaujinti esamus bibliotekų veiklą reglamentuojančius dokumentus, suderinant jų atitikimą tarpusavyje. Pereinamuoju periodu rekomenduojama sukurti informacijos išteklių darbo organizavimo vadovą (atvirosios prieigos el. forma, kad jį būtų galima operatyviai koreguoti). Jame turi būti aiški metodika, kaip vykdyti komplektavimo ciklą, su nuorodomis į galiojančius teisės aktus ir jų taikymo praktika. Teisės aktų, galiojusių kuriant dokumentą, analizė pateikiama 2 priede.

40.11. *Dėl Autorių ir gretutinių teisių įstatymo.* Lietuvos atstovai yra Pasaulio intelektinės nuosavybės organizacijos ir EIFL (*Electronic Information for Libraries*) organizacijos nariai ir dalyvauja jų veikloje, siekdami autorių ir gretutinių teisių apribojimų bibliotekų naudai. Tarptautinio lygio procesai turi įtakos Lietuvos bibliotekoms, nors jie ir lėtai vyksta. Bibliotekoms rekomenduojama prisiimti pamatuotą riziką, dalintis gerąja patirtimi, organizuoti plačias diskusijas. Netikrumas dėl atvirojo mokslo ir atvirosios prieigos judėjimo neigiamų sąsajų su autorių teisėmis nepagrįstas, jis remiasi publikavimui ir kūrinį naudojimui patvirtintomis CC (*Creative Commons*) licencijomis, kuriose nustatomos kūrinio panaudojimo ribos. Rekomenduojama platesnė informacijos apie naujus reiškinius sklaida, žinių ir patirties šioje srityje pasidalinimas.

41. Ekonominėje aplinkoje

41.1. *Dėl sąlygų IIF atnaujinti sudarymo.* Sudaryti sąlygas reikalingam fondų atnaujinimui (orientuojantis į IFLA rodiklius, Aukštosios mokyklos realiųjų išteklių vertinimo metodiką), pirmajame etape siekti teisinio IIF atnaujinimo reguliavimo sudarant sąlygas nurašyti vartotojų poreikių neatitinkančius dokumentus.

41.2. *Dėl IIF valdymo kokybės rodiklių sistemos.* Sukurti IIF valdymo kokybės rodiklių sistemą, rodiklius diferencijuojant pagal IIF valdymo sistemos sektorius (orientaciniai finansiniai rodikliai, fondų naudojimo, atnaujinimo ir kt. IIF valdymu siektinos kokybės rodikliai).

41.3. *Dėl finansavimo seniems, retiems, vertingiems spausdintiems leidiniams ir rankraščiams išsaugoti ir jų sklaidai.* Atsižvelgti į išvardintų IIF rūšims valdyti būtinų papildomų išlaidų (tinkamai įrengtoms saugykloms, prevenciniam konservavimui ir restauravimui, prieigai užtikrinti skaitmeninant, tyrimams ir sklaidai) poreikius. Šioje srityje galimas kooperavimasis (taip pat žr. 41.5 papunkčio rekomendacijas).

41.4. *Dėl lėšų duomenų bazėms prenumeruoti numatymo.* Suplanuoti lėšas DB prenumeratai po 2021 metų, pasibaigus finansavimui iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų. Susitarti su ŠMM dėl finansavimo biudžete įtvirtinimo.

41.5. *Dėl IIF valdymo kooperacijos ir komplektavimo koordinacijos.* Inicijuoti IIF efektyvaus valdymo priemonių (TBA, tarpsektorinio komplektavimo koordinacija) platesnį taikymą, atlikti teminio komplektavimo koordinacijos galimybių studiją.

Valstybinius išteklių formavimo poreikius užtikrinančių specializuotų teminių kolekcijų (pagal mokslo sritis) ir lituanikos kolekcijų kaupimui koordinuoti rekomenduojama pasinaudoti Vokietijoje taikoma praktika, kai komplektavimo sritys koordinuojamos tarp nacionalinės, valstybinės reikšmės, universitetų bei apskričių bibliotekų. Vartotojams turėtų būti sudarytos kuo palankesnės sąlygos

reikalingą dokumentą gauti naudojantis tarpbibliotekinio abonemento paslauga, apmokėti už paslaugą turėtų bibliotekos (ne vartotojai) iš tam tikslui skiriamų tikslinių lėšų.

41.6. *Dėl apskričių ir savivaldybių viešųjų bibliotekų kooperacijos, siekiant IIF valdymo efektyvumo.* AVB ir SVB, veikiančios tame pačiame regione, turėtų ieškoti fondo formavimo koordinacijos, pasiskirstydamos komplektavimo prioritetus ir pagal juos kooperuotai teikdamos prieigą bendruomenei.

Siūlytina savivaldybių viešosiose bibliotekose taikyti laisvai kintančio fondo modelį (angl. *floating collection*), kai formuojami ne atskiri fondai kiekviename bibliotekos tinklo filiale, o organizuojamas vienas fondas visam tinklui – vartotojai gali skolintis ir gražinti dokumentus ten, kur jiems yra patogiausia, o norimas dokumentas vartotojams atkeliauja iš to padalinio, kuriame jis tuo metu yra. Arba pasirinkti mobiliųjų bibliotekų variantą, kai vietoj dabar esančio centrinės bibliotekos ir filialų sistemos būtų naudojamosi modernia, nustatytu grafiku keliaujančia mobiliąja biblioteka.

Skatinti apskričių viešųjų bibliotekų specialistus išnagrinėti ir taikyti koordinavimo galimybes tiek tarp savo tipo bibliotekų, tiek ir kartu su kitomis bibliotekomis, veikiančiomis jų aptarnaujamuose regionuose (savivaldybių viešųjų ar mokyklų, aukštųjų mokyklų, SPI bibliotekomis). Sukurti ir įdiegti IIF komplektavimo koordinacijos sistemą tarp AVB ir SVB, pasinaudojant orientacijos į skirtingą vartotojų poreikių gradaciją pagal tris lygius: 1) baziniai poreikiai, didesni vietos bendruomenės poreikiai; 2) specializuotos informacijos ir literatūros poreikiai; 3) specialiosios informacijos poreikiai.

41.7. *Dėl mokyklų bibliotekų ir SVB filialų paslaugų kooperavimosi, siekiant IIF valdymo efektyvumo.* Rekomenduojama skirtingo pavaldumo bibliotekų jungimąsi pradėti nuo fondų komplektavimo, dokumentų sutvarkymo, kvalifikacijos kėlimo sričių, nes jungiant skirtingo pavaldumo ir nevienodas funkcijas atliekančias bibliotekas kyla nemažai problemų (bendro turto valdymo, darbuotojų pavaldumo, skirtingos IIF valdymo specifikos ir kt.).

42. Institucinėje aplinkoje

42.1. *Dėl IIF sudėtinių dalių formavimo.* Rekomenduojama atnaujinti nuostatas dėl bibliotekų fondų sudėtinių dalių formavimo, tai yra svarstyti ir spręsti dėl mainų, atsarginių fondų tikslingumo sektoriniuose IIF.

Parengti dovanojamų knygų ir rinkinių tvarkymo rekomendacijas, kurios padėtų suvaldyti vartotojų poreikius neatitinkančių dokumentų srautą, suderinti autorių teisių ir kitus aspektus. Bibliotekoms rekomenduojama pasinaudoti IFLA dokumentu „Dovanojimo bibliotekų fondams gairės“.

Sudaryti ekspertų darbo grupę ir jai pavesti parengti depozitinio fondo saugojimo ir (ar) plėtros tikslingumo analizę.

42.2. *Dėl metodinės pagalbos pagal IIF sektorius paskatinimo.* Rekomenduojama sustiprinti metodinės pagalbos teikimą pagal IIF sektorius. Bibliotekoms, IIF sistemos sektoriuose atliekančioms metodines funkcijas, būtina išsiaiškinti savo sektoriaus bibliotekoms kylančių problemų prigimtį (viešieji pirkimai, techninės literatūros įsigijimas, mažais tiražais leidžiamų dokumentų įsigijimas, dovanos) ir teikti metodinę pagalbą joms spręsti. Inicijuoti tyrimus dėl lietuviškų knygų DB poreikio identifikavimo ir jais paremtų DB kūrimo.

42.3. *Dėl nurašymo apimties.* Sudaryti teisinės sąlygas bibliotekoms optimalia apimtimi atlikti antrinę IIF dokumentų atranką, atsižvelgiant į aptarnaujamos bendruomenės poreikius.

42.4. *Dėl elektroninių dokumentų fondo apskaitos.* Sureguliuoti naudojimosi el. dokumentais nuotoliniu būdu teikiamų paslaugų apskaitą; nustatyti el. dokumentų fondo apskaitos tvarką, tobulinti statistinių duomenų rinkimo konsultacijas, organizuoti statistinius duomenis renkančių darbuotojų kvalifikacijos tobulinimą.

42.5. *Dėl pasirengimo atnaujinti prenumeratą.* Nuo 2021 metų bibliotekos atnaujins DB prenumeratos licencijas, iki to laikotarpio bibliotekos turi detaliai išanalizuoti prenumeruojamų DB atitiktį vartotojų poreikiams (taip pat žr. 41.4 papunkčio rekomendaciją).

43. Socialinėje aplinkoje

43.1. *Dėl platesnės bibliotekų informacijos išteklių sklaidos.* Sukurti ir taikyti tęstinę viešųjų ryšių programą, pristatant visuomenei naujosios bibliotekos filosofijos nuostatas. Skatinti bibliotekas plačiau ir efektyviau viešinti vartotojams turimus informacijos išteklius. Skatinti ne tik bibliotekos paslaugų vartotojų, bet ir nesinaudojančių paslaugomis informacinių poreikių tyrimus.

43.2. *Dėl personalo kvalifikacijos tobulinimo.* Nacionaliniu lygmeniu sudaryti sąlygas bibliotekų personalui IIF valdymo srityje periodiškai tobulinti kvalifikaciją ir atnaujinti kompetencijas, dalintis gera patirtimi.

44. Technologinėje aplinkoje

44.1. *Dėl bibliotekų ir verslo bendradarbiavimo.* Skatinti abipusiška nauda pagrįstą bibliotekų ir el. leidybos verslo bendradarbiavimą.

44.2. *Dėl elektroninių dokumentų privalomojo egzemplioriaus rinkimo inovacijų.* Remiantis el. dokumentų privalomojo egzemplioriaus teisinio reglamentavimo atnaujinimo reikalavimais, inicijuoti talpyklos ir portalo kūrimą (pvz., „Lietuvos knyga“), užtikrinant tam reikiamas technines ir technologines sąlygas, leidėjų teises. Numatyti prieigos vartotojams būdus, pasiremiant užsienio praktikomis (3 priedas). Talpykla gali būti plėtojama *ibiblioteka.lt*, *Lietuvos virtuali biblioteka* ar kitų

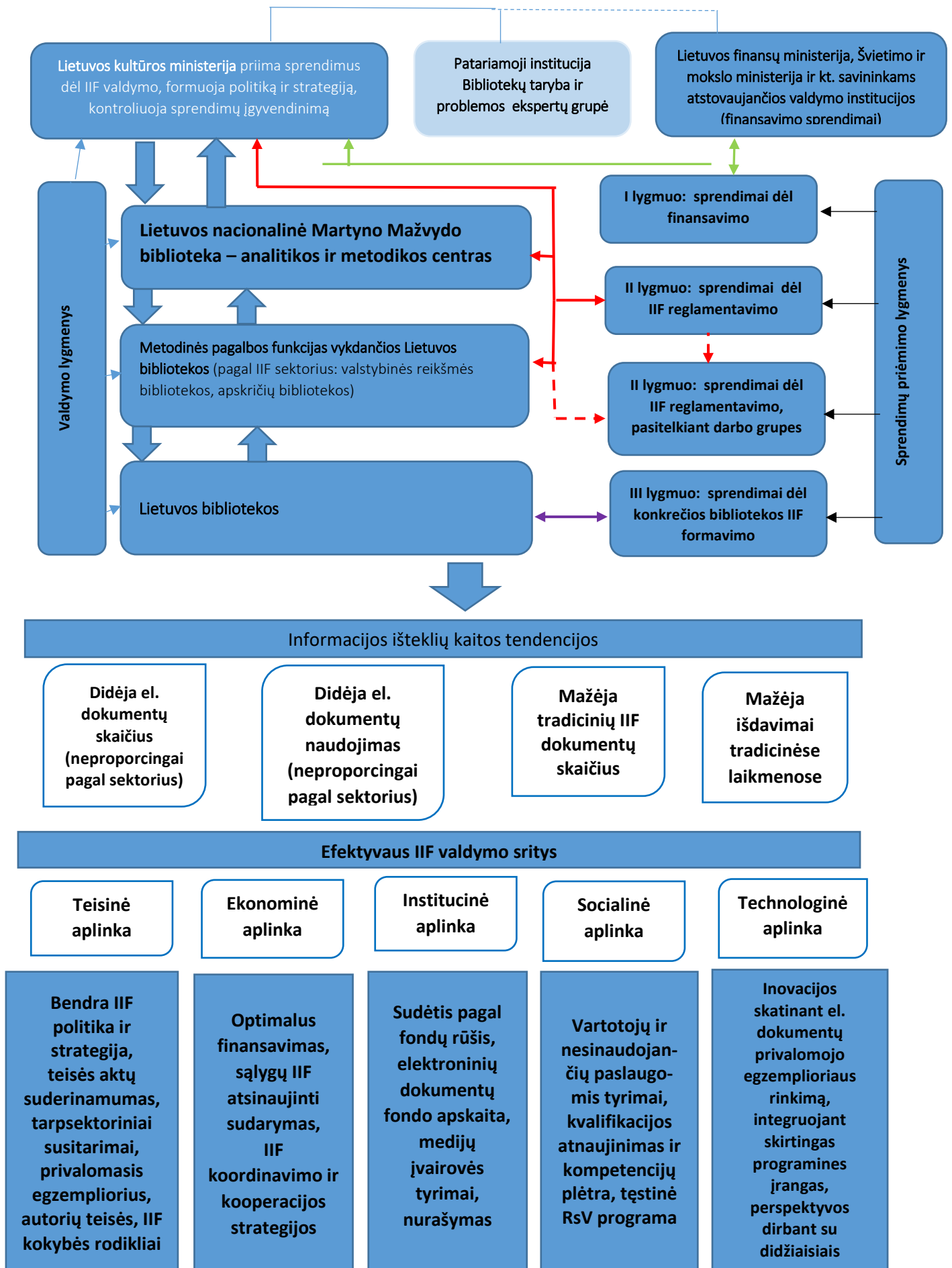
esamų el. paslaugų pagrindu, jungiant skirtingose programinėse įrangose funkcionuojančius dokumentus.

Talpykloje-portale sujungti visus bibliotekose sukurtus (ne tik „E. paveldo“ projekto) el. visateksčius išteklius, numatyti diferencijuotą prieigą institucijose-partnerėse ir kitose bibliotekose. Sukurti vieną bendrą portalą visų išteklių prieigai, sudarant galimybę diferencijuotai tvarkyti jo lankytojų ir naudojimosi ištekliais apskaitą.

44.3. *Dėl inovacijų didinant sąveikumą tarp skirtingų informacinių sistemų.* Priimti technologinius sprendimus dėl šiuo metu naudojamų LIBIS, „Aleph“ ir MOBIS sąveikos dalinantis duomenimis.

44.4. *Dėl technologinių sąlygų perspektyvų numatymo dirbant su didžiais duomenimis.* Numatyti bibliotekų vaidmenų, kryptių perspektyvas ir technologines sąlygas didiesiems duomenims kaupti, analizuoti ir prieigai sudaryti nacionalinėje informacijos infrastruktūroje.

1 schema. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo sistema

VII. PRIEDAI

KONCEPCIJOS PAGRINDIMAS. LIETUVOS BIBLIOTEKŲ INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ FONDO VALDYMO EFEKTYVUMO SISTEMINIŲ TYRIMŲ REZULTATAI

Koncepcijos teorinis pagrindimas

Atliekant bibliotekų informacijos išteklių ir jų valdymo, kolekcijų formavimo ir plėtros tyrimą remtasi F. A. Chadwell tęstiniais straipsniais „Kas naujo kolekcijų valdymo srityje“ („What next for Collection Management and Managers“), daugelio knygų apie bibliotekininkystę autoriaus G. E. Evanso su bendraautoriais parašytomis profesinėmis knygomis, K. A. Lehman parengta straipsnių apie bibliotekų kolekcijų valdymą apžvalga, C. Lux straipsniu „Vokietijos bibliotekų sistema: struktūra ir plėtros kryptys“ („The German Library System: Structure and New Development“), publikuotu Tarptautinės bibliotekų asociacijų federacijos (IFLA) žurnale („IFLA Journal“, 2003, nr. 29).

Užsienio autorių darbuose sąvokos „informacijos ištekliai“, „bibliotekų kolekcijos“, „bibliotekų fondai“, „bibliotekų rinkiniai“ yra sinonimiškos. Sąvoka „informacijos išteklių valdymas“ yra adekvati sąvokai „kolekcijų plėtra“ arba „kolekcijų valdymas“, taip pat „bibliotekų fondų valdymas“, kaip ir „bibliotekų rinkinių plėtra“. Apibrėždama II sampratą, mokslininkė Z. Atkočiūnienė teigia: „Informacijos ištekliai – tai įvairių dokumentų ir jų masių, sukauptų bibliotekose, archyvuose, organizacijų fonduose ir kitose informacijos sistemose, bei tų dokumentų valdymo specialistų ir technologijų visuma, tačiau dažniausiai informacijos išteklių samprata yra siauresnė ir apima pačius dokumentus“ (Atkočiūnienė, p. 423). Detaliau informacijos išteklių valdymo teorinės išvalgos pateiktos Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo koncepcijos projekto, sukurto 2017 metais, priede (Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių valdymo sisteminiai tyrimai, 2017).

Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondas šioje koncepcijoje yra traktuojamas kaip visų tipų bibliotekose komplektuojamų, saugomų ir naudojamų dokumentų visuma.

Informacijos išteklių valdymas apima keturias svarbias sritis:

- 1) bendruomenės poreikių pažinimu paremtos politikos formavimą;
- 2) medijų įvairovės pažinimu ir taikymu grįsta veiklą;
- 3) informacijos naudojimo priemonių ir technologijų (kaip tvarkymo, taip ir naudojimosi informacija) užtikrinimą;

- 4) prieigos organizavimą (apimant visus informacijos komplektavimo ir tvarkymo procesus, sklaidą, teisinį reguliavimą).

Atliekant Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo (toliau – IIF) valdymo sisteminį tyrimą, esmine sritimi pasirinktas *prieigos organizavimas*, tyrimo objektu – IIF komplektavimo, naudojimo ir saugojimo *procesai*, kurių valdymas esamoje situacijoje kelia daugiausia problemų. Tuo remiantis išskirta 10 procesų, apibūdinančių galimai probleminių charakteristikų, sudariusių teminį sisteminio tyrimo duomenų rinkimo ir analizės pagrindą. Probleminės Lietuvos IIF valdymo charakteristikos yra šios:

- bibliotekų fondų komplektavimo mechanizmai ir įsigijimo būdai;
- el. išteklių komplektavimas ir jų naudojimas;
- komplektavimo prioritetai;
- autorių teisės;
- šalies ir vidinė bibliotekų teisinė bazė;
- bibliotekų IIF naudojimas;
- depozitinio, mainų ir atsarginio fondų tikslingumas;
- fondo apsauga ir išsaugojimas;
- fondotyra;
- bibliotekų fondo koordinavimo ir kooperavimo galimybės.

Tyrėjai, pasiskirstę pagal bibliotekų tipus, turėjo galimybę pasirinkti aktualias charakteristikas ir nenagrinėti neaktualių. Probleminėms charakteristikoms analizuoti pasitelkiama stiprybių, silpnybių, galimybių ir grėsmių (SSGG) schema, išskirtos esminės problemos ir pasiūlyti būdai joms spręsti. Sektorinio tyrimo pabaigoje kiekvienas tyrėjas reitingavimo būdu išskyrė esmines IIF valdymo problemas, kurias išsprendus padidėtų IIF valdymo efektyvumas. Remiantis šių problemų analize ir sprendimu ir kuriama IIF valdymo koncepcija.

KONCEPCIJOS PAGRINDIMAS (apibendrinti sisteminio tyrimo rezultatai)

Pagal sektorinius tyrimo laukus toliau pateikiamos atskirų tyrėjų apibendrintos tyrimo išvados, nurodytos esminės problemos ir pateiktos tyrėjo rekomendacijos, kaip jas išspręsti. Kai kurių tyrėjų tekstai pateikiami netrumpinti. Kai kurių tyrimų rezultatai neatspindi pačios tyrimo esmės, todėl yra praplėsti tyrimo koordinatoriaus komentarais ar papildoma tyrimo ataskaitos ar teorinės sampratos informacija.

Jolita Steponaitienė

LIETUVOS NACIONALINĖ MARTYNO MAŽVYDO BIBLIOTEKA

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (toliau – LNB), vadovaudamasi jos veiklas reglamentuojančiais teisės aktais ir strateginiais dokumentais, valdo didelį tradicinių ir elektroninių informacijos išteklių masyvą – nacionalinį kultūros paveldą, ir formuoja šalies mokslui, švietimui, kultūrai bei ūkiui aktualių Lietuvos ir užsienio informacijos išteklių fondą.

Nacionalinės bibliotekos informacijos išteklių fondo situacijos analizė atskleidė, kad plečiant kultūrinių ir socialinių funkcijų pasiūlą, atsižvelgiant į besikeičiančius vartotojų poreikius, jiems siūlomų paslaugų dinamiką, ateities perspektyvas, iššūkius ir ambicijas svarbiausi aspektai, susiję su Nacionalinės bibliotekos informacijos išteklių fondo valdymo tobulinimu, yra šie:

1. ***Teisinės bazės stiprinimas.*** Šiuo metu galiojantys, seniau priimti, šiandienos aktualijų neatitinkantys teisės aktai neleidžia Nacionalinei bibliotekai visapusiškai ir kokybiškai užtikrinti nacionalinio kultūros paveldo surinkimo, todėl būtina inicijuoti esamų teisės aktų revizavimą ir naujų kūrimą.

2. ***El. dokumentų fondo kaupimo, išsaugojimo ir prieigos užtikrinimas.*** Būtina sudaryti galimybes (teisines, technologines, infrastruktūros) el. paveldui kaupti, saugoti ir valdyti, prieigai gerinti, naujoms paslaugoms kurti. Sparčiai besikeičiantis el. dokumentų spektras reikalauja naujų technologinių ir vadybos sprendimų. Tikėtina, kad bus išspręstas ir el. dokumentų apskaitos klausimas, o tai leis užtikrinti tinkamą struktūrinių fondo dalių įvardijimą.

3. ***Nacionalinės bibliotekos aptarnaujamoms bendruomenėms aiškus identifikavimas.*** Darydama tyrimus, rengdama strategines sesijas ir diskusijas, Nacionalinė biblioteka siekia nustatyti, kas yra LNB skaitytojai, lankytojai, vartotojai, apibrėžti jų profilį.

Tai leis bibliotekai aiškiau formuoti komplektavimo kriterijus, racionaliai naudoti jau esamus resursus, sudarant platesnes galimybes skolinti dokumentus į namus, ir teikti kitas paslaugas didesnėms skaitytojų grupėms.

4. Esamas, per ilgus metus suformuotas ***Vidaus mainų fondas*** reikalauja ekspertų įvertinimo, kokia yra jo kultūrinė, istorinė išliekamoji vertė.

5. Ilgalaikės Nacionalinės bibliotekos ***dokumentų apsaugos ir išsaugojimo strategijos***, kuri apimtų restauravimą ir konservavimą, apsauginių kopijų (mikrofilmų ir skaitmeninių) gamybą, su tuo susijusių lėšų, technikos, kompetencijų poreikio nustatymą, sukūrimas ir patvirtinimas.

Papildomai bibliotekos nustatyta aktuali problema. Aktuali problema informacijos išteklių valdymo srityje – išteklių metaduomenų valdymas. LIBIS komplektavimo posistemė buvo sukurta 1996 metais. Nors ji nuolat pildoma ir tobulinama, tačiau operacijų joje yra daug, nedaroma analizė, kiek

jos efektyvios ir reikalingos, kokią įtaką daro galutiniam rezultatui, kad vartotojams ir statistikai būtų pateikiami tikslūs duomenys.

Pasiūlymas. Atlikti išsamią LIBIS komplektavimo posistemės analizę, ieškant galimybių supaprastinti procedūras.

Dr. Rasa Januševičienė

LIETUVOS AKLŪJŲ BIBLIOTEKA

Lietuvos aklųjų biblioteka (toliau – LAB) yra unikali Lietuvos bibliotekų sistemos dalis ir pagrindinė specialiųjų formatų leidinių negalią turintiems vartotojams leidėja šalyje, užtikrinanti lygias negalią turinčių vartotojų galimybes naudotis tais pačiais literatūros kūriniais. LAB yra visą šalies teritoriją apimantis bibliotekų paslaugų tinklas, aktyviai įtraukiantis į paslaugų socialiai jautrioms gyventojų grupėms teikimą kitų tipų (viešąsias) šalies bibliotekas.

Lyginant 2008 ir 2017 m. LAB fondo rodiklius, pastebimas ryškus fondo sumažėjimas. Taip yra dėl: apskaitos netikslumų pradiniuose etapuose; LIBIS sistemos rodiklių dubliavimo; daugybės fiziškai nusidėvėjusių ir pasenusio turinio dokumentų reginčiųjų raštu nurašymo 2017 m. atliktos visuotinės fondo patikros metu.

Lyginant 2008 ir 2017 m., pastebimas specialiųjų formatų dokumentų procentinės dalies LAB fonde didėjimas, sietinas su LAB leidybos apimties augimu. Pastebimas procentinės negalią turinčių vartotojų dalies didėjimas, sietinas su auditorijų plėtra.

Bibliotekų fondų komplektavimo mechanizmai ir įsigijimo būdai. Valstybinė biblioteka finansavimą gauna tiesiogiai iš biudžeto. Skirtingai nei viešosios bibliotekos, LAB fondams komplektuoti negauna jokių papildomų lėšų. Problemą sudaro techninių sąlygų bibliotekos leidžiamiems specialiųjų formatų leidiniams sudarymas ir užtikrinimas.

Teisinė bazė. LAB fondą didina egzemplioriškumas. Tiražų (tai iš esmės pačios LAB leidžiamų leidinių kopijos) nurašymo tvarka, jų turiniui praradus aktualumą, galėtų būti paprastesnė. Tokią prielaidą leidžia kelti ir geroji užsienio aklųjų bibliotekų patirtis.

Autorių teisės. LAB specialiųjų formatų leidinių (pagrindinės ir aktualiausios fondo dalies) leidyba ir sklaida vykdoma laikantis Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo numatytų išimčių ir apribojimų. Nors geroji užsienio partnerių patirtis rodo, kad kai kurie naujoviški specialiųjų poreikių skaitytojų aptarnavimo būdai pagerintų ir LAB vartotojų aptarnavimą (pvz., Danijoje, Didžiojoje Britanijoje padarytos specialiųjų formatų kopijos skaitytojams siunčiamos paštu ir jų grąžinti visai nereikia).

Kvalifikuotų specialistų trūkumas ir kvalifikacijos kėlimo problemos. LAB visiškai neturi vidinių informacijos išteklių specialistų rezervų. Pastaruoju metu vykdytiems ar ir dabar vykdomiems sudėtingiems ilgalaikiams procesams (visuotinei fondo patikrai, Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo dalies perdavimui) pasitelkiami Vartotojų aptarnavimo centro darbuotojai.

LAB perima užsienio aklųjų bibliotekų gerą patirtį ir savo veikloje kūrybiškai taiko naujas idėjas.

Spręstinių problemų prioritetai:

Pagrindinė sąlyga – teisinis pagrindas, užtikrinantis specialiųjų formatų leidinių leidybą ir jų sklaidą šalyje (Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatų adaptacija bibliotekų specialiųjų poreikių skaitytojų naudai).

1. Sąlygų specialiųjų formatų leidinių leidybai užtikrinimas. Galimybė tenkinti mažesnių, specifinių vartotojų segmentų (studentų ir besimokančiųjų, disleksiją turinčių asmenų ir kt.) informacinius poreikius:

a) nuolatinė LAB auditorijų informacinių poreikių stebėseną, tyrimai ir LAB leidybos planų derinimas su gautais rezultatais;

b) specialiųjų formatų leidinių leidybos infrastruktūra ir jos funkcionavimo užtikrinimas: LAB pagrindinio pastato rekonstrukcijos plane – studijų perkėlimas iš šiuo metu kitame pastate naudojamų patalpų ir papildomų studijų įrengimas; numatoma tolesnė leidinių garsinimo savanorystės plėtra;

c) alternatyvos dokumentų reginčiųjų raštu (skirtų specialiųjų formatų leidinių leidybai) pirkimui: tarpbibliotekinis abonementas (toliau – TBA), skolinimasis iš knygų prekybos įstaigų, periodinių leidinių redakcijų parama;

d) papildomų lėšų fondui komplektuoti pritraukimas: kitų (ne tik Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos (toliau – Kultūros ministerija) ir Lietuvos kultūros tarybos (toliau – Kultūros taryba)) projekcinio finansavimo galimybių paieška; lėšų perskirstymas (po pagrindinio pastato rekonstrukcijos atsisakius nereikalingų patalpų) komplektavimo naudai; tikslingesnė paramos paieška;

e) bendradarbiavimas su kitomis šalies bibliotekomis specialiųjų formatų dokumentų leidybos srityje: šiuo metu LAB rengiama projekto „MoBiLAI“ paraiška – šiuo projektu numatoma bendra LAB, viešųjų ir akademinė bibliotekų skaitmeninimo veikla, suskaitmenintų dokumentų kėlimas į ELVIS ir jų pasiekiamumas vieno langelio principu.

2. Aktualumą praradusių specialiųjų formatų leidinių kopijų nurašymo tvarkos supaprastinimas.

3. Informacijos išteklių specialistų pritraukimas į LAB, esamų darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas:

a) specialistų, turinčių bibliotekinių išsilavinimą ir patirties informacijos išteklių srityje, paieška;

- b) galimybių gauti profesionalias konsultacijas ir dalyvauti praktiniuose mokymuose kitose bibliotekose (kompetencijos centruose) paieška;
- c) esamų darbuotojų perkvalifikavimas bibliotekos viduje.

Laima Valbasienė

LIETUVOS MEDICINOS BIBLIOTEKA IR SVEIKATOS PRIEŽIŪROS INSTITUCIJŲ BIBLIOTEKOS

Bibliotekų fondų komplektavimo mechanizmai ir įsigijimo būdai. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerija skiria lėšų Lietuvos medicinos bibliotekai (toliau – LMB) finansuoti. Sveikatos priežiūros institucijų (toliau – SPI) bibliotekų veiklą reglamentuoja steigėjų (miestų, rajonų savivaldybių administracijų) patvirtinti įstatatai. LMB ir SPI bibliotekos nesudaro vientiso tinklo, nors LMB įsipareigojusi ir teikia metodinę pagalbą SPI bibliotekų darbuotojams.

Komplektavimo prioritetai. LMB tyrėjo duomenimis, čia yra nustatyti fondo formavimo (komplektavimo, saugojimo ir nurašymo) principai, prioritetai ir atrankos kriterijai. LMB informacijos išteklių fondas formuojamas vykdant įstatymu suteiktos valstybinės reikšmės bibliotekos funkcijas, užtikrinant medicinos bendruomenės informacinių poreikių tenkinimą. LMB ir SPI bibliotekų fondai nepakankamai atnaujinami naujaisiais, vartotojų poreikius atitinkančiais dokumentais.

Bibliotekų IIF fondo naudojimas. Bendrieji statistiniai rodikliai rodo LMB ir SPI bibliotekų dokumentų fondų, ypač spaudinių fondo, naudojimo mažėjimą. LMB didėja el. dokumentų naudojimo rodikliai, tačiau el. dokumentai sudaro nedidelę bendros apimties dalį. Siekdama užtikrinti medicinos informacijos sklaidą, LMB naudoja šiuolaikines informacijos ir komunikacijos priemones ir teikia nuotolines mokslinės informacijos prieigos paslaugas. Šios veiklos efektyvumą numatoma didinti. Skatinant el. išteklių panaudą ir atsižvelgiant į įvairių tikslinių vartotojų grupių poreikius, LMB rengia informacinio raštingumo kursus. Kaip galimybę skatinant fondų naudojimą, tyrėjas mato SPI bibliotekų integracijos į LIBIS sistemą siekį, o kaip grėsmę – nepakankamą vadovų dėmesį bibliotekoms ir menką darbuotojų kvalifikaciją.

Koordinatoriaus pastaba. LMB bendros fondo apyvartos koeficientas 0,12 (medicinos ir gretimų mokslų dokumentų 0,72). Tai lemia per didelis egzemplioriškumas ir pasenusios literatūros gausa. Tyrėjo teigimu, IIF panauda padidėtų pagal vartotojų poreikius atnaujinus fondus, taip pat reikėtų skaitmeninti paklausius dokumentus, sudarant prieigos galimybes (gali būti naudojamos rezervavimo galimybės studijoms). Diskutuotina galimybė išanalizuoti teminį IIF komplektavimo dubliavimą su kitomis, pagal turinį gretimomis mokslo šakomis ir koordinuoti bibliotekų veiklą šioje srityje.

SPI bibliotekos nėra integruotos į LIBIS sistemą, jos nesudaro sąlygų skaitytojams pasinaudoti nuotoline prieiga, profesine literatūra aprūpinama per užklausas. Išdavimų statistika liudija, kad aktualiausia fondo dalis – visuomenės ir kitų mokslų dokumentai, išduodami skaitytojams vietoje. SPI bibliotekos gauna mažai naujų dokumentų, bet pagrindinė sklaidos priemonė – naujų leidinių parodos.

LMA, kaip šios teminės srities didžioji biblioteka, turėtų imtis iniciatyvos reorganizuoti ar efektyvinti SPI bibliotekų IIF valdymą ir visą veiklą.

Elektroninių išteklių komplektavimas ir jų naudojimas. LMB dalyvavimas tęstiniame eMoDB.LT projekte suteikia galimybę aprūpinti Lietuvos sveikatos priežiūros specialistus naujausia medicinos informacija. SPI bibliotekose nepakankamai išnaudojamos šiuolaikinės informacijos ir komunikacijos technologijų galimybės, galinčios užtikrinti informacijos prieigą (TBA, virtualus privatusis tinklas) prie patikimos sveikatos informacijos duomenų bazės ir kt.

Koordinatoriaus pastaba. Tyrimo rezultatai rodo, kad populiariausi ir vertingiausi medicinos informacijos šaltiniai yra duomenų bazės. Tiriamuoju laikotarpiu perpus sumažėjo interneto seansų, tai lėmė kai kurių medicinos ir sveikatos paslaugas teikiančių institucijų pavaldumo pasikeitimai, todėl darbuotojai jungiasi per VU serverį. Tai rodo, kad bibliotekos konkuruoja tose pačiose teminėse srityse, o galėtų kooperotis. Jaučiamas mokomųjų programų el. tinkle poreikis. Norint jį patenkinti, reiktų kooperotis visoms bibliotekoms.

Darbuotojų kvalifikacijos ir bendruomenės kūrimo problema. Sveikatos priežiūros įstaigų vadovai savo bibliotekų darbuotojams nekelia specialių reikalavimų, neplėtoja bibliotekų infrastruktūros, nesuteikia finansinių galimybių kurti modernias, sveikatos priežiūros specialistams bei pacientams naudingas bibliotekas. Didžioji darbuotojų dauguma neturi specialaus bibliotekinio išsilavinimo, suteikiama galimybė dirbti minimaliu krūviu. Tinkamą profesinę kvalifikaciją turintys bibliotekininkai galėtų aktyviau bendrauti su medikais, tapti tarpine grandimi tarp gydytojo ir paciento ir rekomenduoti pacientui tinkamos literatūros (suderinus su gydančiu gydytoju) iš gerai sukomplektuotų informacijos išteklių.

Medicina yra viena sparčiausiai besivystančių mokslo ir naujų technologijų sričių, todėl šios srities informacija gana greitai sensta. Sveikatos priežiūros institucijų bibliotekoms ypač svarbu medikams ir pacientams sukurti prieigą prie naujausios bei mokslo įrodymais pagrįstos informacijos, kuri yra reikalinga priimant sprendimus dėl besikreipiančių sveikatos priežiūros. Vartotojų poreikius atitinkantis finansavimas gali užtikrinti prieigą prie minėtos informacijos.

LMB yra viena iš Lietuvos sveikatos apsaugos sistemos grandžių, kurios misija – sukurti šiuolaikinį žinių centrą, patrauklų ir patogų darbui, mokymuisi, savišvietai ir saviraiškai. Esama bibliotekos pastato būklė ir vidinė architektūra neleidžia efektyviai panaudoti erdvių diegiant naujas dokumentų

apsaugos ir skaitytojų aptarnavimo technologijas, patenkinti neįgaliųjų norą naudotis bibliotekos informacijos ištekliais, dalyvauti LMB renginiuose. Naujo pastato statyba LMB skirtame sklype Santaros slėnyje išspręstų didžiąją dalį bibliotekos vidinių ir išorinių infrastruktūros problemų (fondo apsaugos ir kt.) ir pagerintų pagrindinius bibliotekos veiklos rodiklius. Santaros slėnyje yra didžiausia sveikatos priežiūros įstaigų koncentracija – tai būtų geografiškai patogi bibliotekos vieta jos esamiems ir potencialiems skaitytojams (gydytojams, studentams, mokslininkams, pacientams).

Medicinos IIF bibliotekų tyrėjo nuomone, siekiant efektyvesnio bibliotekų fondų formavimo ir valdymo reikėtų (priemonės reitinguotos pagal svarbą):

1. Spartinti nepaklausių, praradusių informacinę ir išliekamąją vertę dokumentų nurašymą, pagal galimybes atnaujinant fondus vertingais biomedicinos mokslų šaltiniais, teikiant pirmenybę el. informacijos šaltinių, kuriuos galėtų lengviau pasiekti platesnis vartotojų ratas, įsigijimui.

2. Rekomenduoti SPI bibliotekoms formuojant fondus atlikti nuolatinį jų vertinimą, vadovaujantis tikslumo, dokumentų tinkamų formų pasirinkimo, aktualumo, tinkamumo kriterijais, siekiant užtikrinti informacijos atitiktį vartotojų poreikiams.

3. Siekti efektyvesnio bendruomenės dalyvavimo formuojant ir valdant LMB ir SPI bibliotekų fondus (aktyviau rinkti informaciją apie bendruomenės pageidaujamus įsigyti dokumentus).

4. Spartinti LMB senųjų, išliekamąją vertę turinčių dokumentų kolekcijos atvėrimą plačiajai visuomenei (skaitmeninant, rengiant tradicines, virtualias parodas ir publikacijas, skirtas medicinos istorijai).

5. Rekomenduoti SPI bibliotekų darbuotojams aktyviau informuoti įstaigų vadovus bei specialistus apie LMB informacines galimybes ir patikimus atvirosios prieigos šaltinius („PubMed“ ir kt.). Tai padėtų siekti efektyvesnio specialistų aprūpinimo reikalinga informacija.

6. Užtikrinti nuolatinį Lietuvos bibliotekų darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimą, būtina efektyviai (reikiamus standartus atitinkančiai) veiklai plėtoti.

7. LMB, kaip valstybinės reikšmės biblioteka, yra atsakinga už biomedicinos mokslų srities informacijos išteklių formavimą, todėl būtina grąžinti privalomojo biomedicinos bei gretutinių mokslo šakų (biologija, chemija, psichologija ir kt.) egzemplioriaus skyrimo reikalavimą (2006 m. privalomojo egzemplioriaus skyrimas LMB, kaip valstybinės reikšmės bibliotekai, buvo nutrauktas). Privalomasis egzempliorius užtikrintų išsamesnį LMB Lietuvos biomedicinos mokslų dokumentų kolekcijos formavimą ir Nacionalinio bibliografijos duomenų banko papildymą LMB parengtais naujais, biomedicinos mokslų srities analiziniais bibliografiniais įrašais.

8. Užtikrinti SPI bibliotekų tinklo dokumentų fondų integraciją į bendrą Lietuvos integralią bibliotekų informacinę sistemą (LIBIS), kuri galėtų plačiau atverti šių bibliotekų fondus visuomenei.

Tyrimo koordinatoriaus komentaras. Nacionaliniu mastu efektyvinant sveikatos priežiūros, medicinos, biomedicinos ir šiai sričiai artimos tematikos IIF valdymą, reikalingi išsamesniais tyrimais paremti šios srities sprendimai, skatinantys IIF komplektuojančių didžiųjų bibliotekų veiklos koordinaciją, išskiriant ar pasiskirstant komplektavimo sritis ir jų pagrindu plėtojant bendrą IIF komplektavimo strategiją.

LMB ir SPI bibliotekos, tyrėjo nuomone, galėtų kooperuotis dalinimosi ištekliais srityje.

Dr. Rima Cicėnienė

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ IR LIETUVOS MOKSLO INSTITUTŲ BIBLIOTEKOS

2017 m. mokslinių bibliotekų tinklą sudarė Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau – LMAVB), Lietuvos istorijos instituto, Lietuvių kalbos instituto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centro, Fizinių ir technologijų mokslų centro Tekstilės instituto bibliotekos. LMAVB taip pat aptarnauja jau minėtą Fizinių ir technologijų mokslų centrą, Gamtos tyrimų centrą ir Lietuvos kultūros tyrimų institutą. Visos tinklo bibliotekos pavaldžios Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai (toliau – Švietimo ir mokslo ministerija), kuri finansuoja institucijų vykdomas veiklas; yra Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos (toliau – LMBA) ir Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos (toliau – eLABa) konsorciumo narės. Nagrinėjamos tinklo bibliotekos skiriasi teisine forma ir statusu Lietuvos bibliotekų sistemoje. Mokslo institutų bibliotekos yra institucinės, jos kaupia ir saugo informacijos išteklių fondą, kuris tenkina institucijos poreikius. LMAVB yra valstybinės reikšmės biblioteka, kaupianti universalius informacijos išteklius, vykdanči kultūrinės plėtros per mokslinius tyrimus veiklą, taip pat koordinuojanti bibliotekų veiklas, teikianti metodinę pagalbą mokslo institutų bibliotekoms. Nagrinėjamos bibliotekose sukaupti ištekliai naudingi ne tik institucijose vykdomiems, bet ir tarpdisciplininiais tyrimams. Institutų bibliotekos aptarnauja ir kitų mokslo institucijų darbuotojus, o LMAVB – mokslininkus, kultūros darbuotojus, studentus ir visus Lietuvos gyventojus bei vartotojus iš užsienio.

Komplektavimo mechanizmai ir įsigijimo būdai

1. Pagrindinė problema – LMAVB ir mokslo institutai negauna specialaus tikslinio finansavimo informacijos ištekliams komplektuoti. Lėšos skiriamos iš bendro institucijų biudžeto pagal turimas metų galimybes. Tokiu būdu finansavimas netolygus, neužtikrinantis nuolatinio išteklių atnaujinimo. Toks komplektavimo finansavimas kelia daug grėsmių. Problemos sprendimas – tikslinis lėšų skyrimas ištekliams įsigyti.

2. Tiriamos institucijos naudoja visus teisėtus informacijos šaltinių komplektavimo būdus, tačiau, nesant finansinių lėšų, pagrindiniai įsigijimo būdai – nemokami, t. y. mainai ir dovanos. Tai galima traktuoti ir kaip galimybę (įsigyjama daug itin vertingų, brangių užsienio mokslininkų leidinių), ir kaip grėsmę (mainai gali nutrūkti, dovanų nebūti).
3. Menki pirkimai neužtikrina tinkamo, nuoseklaus naujų einamųjų šaltinių komplektavimo (fondų turinio pilnumo ir aktualumo), o drauge ir vartotojų poreikių tenkinimo naujausia mokslo literatūra. Galima teigti, kad didelė dalis fondo komplektuojama retrospektyviai. Fondai auga nesparčiai, didesnę jų dalį sudaro paveldo objektai, turintys ir (ar) įgyjantys kilnojamųjų kultūros vertybių statusą.
4. Būtinai teisinis privalomojo egzemplioriaus teikimo užtikrinimo sureguliuavimas. Nesant galimybės pirkti išteklių, lituanistikos institutai pageidauja specializuoto privalomojo egzemplioriaus, kuris reikalingas institucijose vykdomiems tyrimams.
5. Dėl esamo teisinio reglamentavimo, finansavimo ir techninių sąlygų institucijos daugiausia komplektuoja fizinius dokumentus. Tai fondo stiprybė, nes jam saugoti sudarytos tinkamos sąlygos.
6. Skaitmeniniams dokumentams komplektuoti nėra finansinių išteklių, nereglamentuotos panaudos teisės, nėra techninės infrastruktūros šiems dokumentams kaupti ir saugoti. Toks fondo medijų ribotumas tampa didele kliūtimi.
7. Dėl finansinių išteklių stygiaus nėra galimybės tinkamai komplektuoti vertingus lituanikos paveldo objektus. Kilnojamosios kultūros vertybės dažniausiai įgyjamos nemokamai, vykdomi tik pavieniai, atsitiktiniai pirkimai. Įsigyti vertingų lituanikos raštijos paveldo dokumentų, vis dažniau randamų tiek Lietuvos, tiek užsienio rinkose, bibliotekos neturi finansinių galių (tiek įsigijimams, tiek dalyvavimui aukcionuose, komandiruotėms). Būtina parengti nacionalinę politiką šiuo klausimu.
8. Visiškai nepasirengta (nei metodiniu, nei techniniu-technologiniu aspektais) kaupti paveldo dokumentų skaitmeniniu pavidalu.
9. Gavus dovanų ar įsigijus dokumentų mainais, dažnai kyla įkainojimo problemų, ypač, jei tai senesnis leidinys, kurio kainos internete negalima rasti. Įkainojimo klausimus bandoma spręsti ieškant kainos įvairiuose šaltiniuose, taip pat pasitelkus „Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomų dokumentų įkainojimo tvarką ir metodiką“ (patvirtinta LMAVB direktoriaus įsakymu 2017-09-22, Nr. V-42). Sprendimas – šia praktika bus dalinamasi su mokslo institutų bibliotekomis.
10. Panaudojant įstatymų bazę, skatintinas autorinių egzempliorių dovanojimas bibliotekoms – ne tik knygų, bet ir kito tipo dokumentų (raižinių, ekslibrisų ir pan.).
11. Skatintinas leidėjų, kaip mecenatų, motyvavimas komplektuoti bibliotekų fondus (akcijomis ir kitais padėkos ženklais).

Elektroninių išteklių komplektavimas ir jų naudojimas

1. Dėl statistinių rodiklių reglamentavimo spragų visos mokslo instituteuose ir LMAVB sukurtos duomenų bazės nėra laikomos informacijos ištekliais, tik fragmentiškai atsispindi LIBIS bendrajame statistikos modulyje (BSM). Institucijos jų nelaiko kaupiamų fondų struktūros dalimi. Statistinių rodiklių reglamentavimo tikslinimas ir rodiklių apskaitos metodikos parengimas viso bibliotekų tinklo mastu ši trūkumą paverstų galimybe ir stiprybe, būtų kuriami aktualūs, originalūs ištekliai.

2. Daugelis sukurtų duomenų bazių (toliau – DB) prieinamos tik institucijų tinkluose, t. y. vietoje; nėra bendros prieigos (portalo) prie sukurtų išteklių. Toks informacijos ir panaudos apribojimas tampa silpnybe.

3. Nėra išspręstas sukurtų išteklių ilgalaikio saugojimo klausimas, jis tampa grėsme. Siūloma saugoti sukurtus (ne tik „E. paveldo“ projekto) išteklius valstybinėje skaitmeninių išteklių talpykloje, teikiant nuotolinę prieigą institucijoms partnerėms. Reiktų sukurti vieną bendrą portalą visiems ištekliams pasiekti, kuriame būtų tvarkoma registruotų lankytojų apskaita. Pavyzdys – „Munich Digitization Center“ (MDZ).

4. LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose vartotojai gali naudotis tik per eMoDB.LT. projektą užsakytomis užsienio el. knygomis, o Lietuvoje parengti leidiniai nėra pasiekiami. Būtina komplektuoti daugiau el. knygų visose bibliotekose. Galimi keli sprendimo būdai, jie gali būti įgyvendinami kartu:

- pasinaudoti Estijos pavyzdžiu ir komplektuoti el. leidinius keliose bibliotekose kaip privalomąjį egzempliorių, tačiau leisti prieigą tik vietos tinkle;
- pasinaudoti Skandinavijos šalių pavyzdžiu ir naudojimąsi el. knygomis apmokestinti minimaliu mokesčiu;
- kartu su leidėjais kurti vieną atskirą talpyklą su portalu el. leidiniams, kurių turiniu galėtų naudotis bibliotekos partnerės. Pavyzdys – Vokietijoje veikiantis portalas „Onleihe-Oberlausitz“.

5. Neišspręstas pateiktų recenzuoti, dar nerecenzuotų (angl. *preprint*) ir jau recenzuotų, pateiktų publikavimui (angl. *postprint*) publikacijų kaupimo, jų licencijavimo klausimas.

Autorių teisės. Visi tyrimo metu apklausti respondentai siūlo tris sprendimo būdus, kurie papildo vienas kitą:

1. Būtų naudingi mokymai bei metodinė medžiaga bibliotekininkams (ir mokslininkams) apie autorių ir gretutines teises.
2. Reikalinga nuolatinė teisininko, konsultuojančio bibliotekas autorių teisių klausimais, pagalba.
3. Reikalingi teisės aktai, reglamentuojantys tokių dokumentų prieigą informacinėse sistemose.

Komplektavimo prioritetai. Kiekvienos mokslo instituto bibliotekos fondo profilis skiriasi pagal mokslo kryptis ir šakas. Toks fondų profiliavimas laikomas stiprybe. LMAVB sukauptas ir

kaupiamas išteklių fondas išsiskiria informatyvumu, informaciniu patikimumu, tarpdiscipliniškumu, kolekcijų išsamumu ir istorine svarba. Pastaraisiais metais bibliotekoje svarstomi komplektuojamų medijų prioritetai, galvojama kaupti vis daugiau skaitmeninių ir el. dokumentų. Tačiau toks poslinkis keičia ir pačią išteklių valdymo struktūrą, nes biblioteka, kolekcijų kūrėja, formuotoja ir saugotoja, tuo pat metu tampa ir turinio sklaidos tarpininke, kuri turi suteikti prieigą ne tik prie savų produktų, bet ir komercinių, sukurtų trečiųjų šalių, saugomų nutolusiose talpyklose. Tokia prioritetų ir funkcijų kaita priskirtina stiprybėms ir galimybėms.

Teisinė bazė nacionaliniu ir bibliotekos lygmeniu. Teisinio reglamentavimo valstybiniu lygiu pakanka. Bibliotekos kasdienėje veikloje pritaiko ne tik bibliotekų, bet ir archyvų ar muziejų veiklą reglamentuojančius dokumentus. Tačiau trūksta metodinių priemonių, aprašų, palengvinančių teisinių normų įgyvendinimą. Pavyzdžiui, kaip apskaityti kilnojamąsias kultūros vertybes ir nustatyti jų finansinę vertę; kaip finansiškai tikrąją vertę įvertinti seniau sukauptus dokumentus (ypač jei reikia draudimo skolinant); kaip suderinti sklaidos veiklas su nauju Bendruoju asmens duomenų apsaugos reglamentu, trūksta dokumentų, tiksliai reglamentuojančių eksponatų arba dokumentų skolinimo (skolinimosi) parodoms veiklas, ir pan. Kai kurie klausimai sprendžiami rengiant tarpinstitucinius metodinius seminarus. Siūlome organizuoti visais šiais klausimais mokymus, pasitelkiant kitų įstaigų gerąją praktiką. Bibliotekų darbuotojai norėtų turėti parengtą dokumentų, reglamentuojančių visų privalomų išteklių valdymo procesus, sąrašą.

Bibliotekos fondo naudojimas. Dokumentų išduotis (apyvarta) mokslinėse bibliotekose neturėtų būti laikoma problema: knyga ar kito tipo dokumentas gali ilgai laukti savo skaitytojo (tai parodo ir LMAVB pavyzdys: atlikus leidinių skaitomumo analizę, į laikinas saugyklas išgabenti leidiniai pasirodo esantys paklausūs ir aktualūs). Didžiausių el. dokumentų naudojimo problemų kyla dėl specialistų ir infrastruktūros trūkumo. Tai riboja tiek skaitmeninio archyvo kūrimo, tiek virtualių parodų organizavimo apimtį. Sprendimų žmogiškųjų išteklių srityje ieškoma instituciniu lygmeniu, keičiant pareigybių struktūrą, sudarant paslaugų sutartis. Infrastruktūros klausimams spręsti reikalingas papildomas finansavimas, nes techniką būtina atnaujinti.

Depozitinio, Mainų ir Atsarginio fondų tikslingumas. Šie fondai svarbūs tiriamoms bibliotekoms. Jie užtikrina mokslinių bibliotekų fondų komplektavimo vientisumą, kaupiant ir laikinai saugant dokumentus, skirtus mainams su Lietuvos ir užsienio bibliotekomis bei bibliotekų veiklą vykdančiomis įstaigomis. Taip pat šiuose trijuose fonduose kaupiami dokumentai pagrindiniams ar specialiesiems fondams papildyti, atnaujinti, pakeisti vartotojų prarastus ar sugadintus, susidėvėjusius dokumentų egzempliorius. Būtina užtikrinti juose saugomų dokumentų aktualumą ir apimtį, siekiant racionaliai naudoti užimamus saugyklų plotus.

Fondo apsauga ir išsaugojimas. Problemos ir jų sprendimai:

1. Siūlome koordinuoti restauravimo veiklas, steigiant kompetencijos centrus (kaip ir skaitmeninimo atveju). Šie centrai pagal mokslo institutų poreikį galėtų kartu teikti projektų paraiškas veiksams finansuoti, medžiagoms įsigyti. Tokiu centru galėtų tapti ir LMAVB, kurios Dokumentų konservavimo ir restauravimo skyriuje vykdomi ne tik restauravimo, konservavimo darbai, bet ir atliekami skaitmeniniai, medžiaginiai dokumentinio paveldo tyrimai. Rekonstravus LMAVB pastatus, įrengus naujas Restauravimo centro patalpas, bibliotekoje galima plėsti restauravimo centro personalo ir darbų apimtį.

2. Sprendžiant skaitmeninimo problemas, būtina sustiprinti jau sukurtą skaitmeninimo kompetencijos centrų sistemą. Sekant kolegų užsienyje pavyzdžiu, šiuos skaitmeninimo centrus siūloma paversti ir skaitmeninio turinio centrais. Pavyzdžiui, regioniniai centrai veikia Vokietijoje (vienas iš jų – Bavarijos biblioteka Miunchene ir jos skaitmeninimo centras), Lenkijoje („Polona“, „Biblioteka cyfrowa: Malopolska“, „Biblioteka cyfrowa: Wielopolska“ ir kt.). Atskiruose regionuose prie didžiųjų bibliotekų sukurti dideli skaitmeninio turinio saugojimo centrai (talpyklos), kuriems informaciją teikia susijusios institucijos. Prieigos portalai, turintys puikiai veikiančias paieškos, vartotojų apskaitos sistemas, veikia visose institucijose. Būtina pabrėžti, kad skaitmeninimo veiksams ir talpykloms išlaikyti yra skiriamos specialios lėšos.

3. Restauravimo, skaitmeninimo veiklos koordinuojamos per Kultūros ministeriją ir kompetencijų centrus. LMAVB, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Lietuvos istorijos institute saugomi gausūs ir vertingi paveldo ištekliai, kuriems reikalinga nuolatinė speciali priežiūra ir apsauga. Šias veiklas taip pat siūlome finansuoti tikslinėmis biudžeto lėšomis.

4. Pastaraisiais metais išaugus susidomėjimui lituanikos dokumentiniu paveldu, saugomu Lietuvoje, ir rengiant vis daugiau ir įvairesnių parodų užsienyje, kyla naujų problemų, susijusių su tokių dokumentų skolinimu. Nors ekspozicijoms dokumentai skolinami tik institucijos direktoriaus vardu pateikus oficialų prašymą su atitinkamomis eksponato apsaugos garantijomis ir įsipareigojimais, gavus leidimą, pasirašius abipusę laikino skolinimo sutartį ir dokumentų perdavimo aktus, jais nėra garantuojamos dokumento saugojimo ir išsaugojimo sąlygos. Tam trūksta tikslesnio teisinio reglamentavimo, reikalingo skolinant dokumentus; trūksta specialių žinių darbuotojams. Siūloma:

- rengti gerosios patirties seminarus, panaudojant muziejinių sukaupą tarptautinių parodų patirtį;
- pasinaudoti tarptautine patirtimi ir adaptuoti eksponatų skolinimosi tarp institucijų formą („The Facilities Report“) Lietuvos teisei aplinkai, parengti dokumentų, reikalingų skolinimo ir (ar) skolinimosi procesui, sąrašą.

Fondotyra. Šiuo valdymo aspektu mokslo institutų bibliotekos problemų neturi, nuolat vyksta fondų perskirstymo, nurašymui skirtų dokumentų atrankos ir kt. einamoji analizės veikla. LMAVB 2010 m. buvo tiriamas biochemijos, chemijos, fizikos, matematikos ir informatikos mokslo krypties išteklių

dubletiškas su Vilniaus universiteto biblioteka (toliau – VUB), Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka, Kauno technologijos universiteto bibliotekos (toliau – KTUB) fondais. Nustatyta, kad LMAVB sukaupti ištekliai nedubliuoja minėtų bibliotekų fondų, nes buvo specialiai kaupiami (perkami) pagal aptarnaujamų institucijų poreikius. Mažesnio masto analitiniai fondo tyrimai visuose skyriuose vyksta kasmet. 2017 m. pradėtas tyrimas siekiant Pagrindiniame fonde identifikuoti vertingas Lietuvos ir pasaulio knygas, kultūros istorijai svarbias kilnojamąsias kultūros vertybes, galimus specialiųjų kolekcijų objektus ir perkelti juos į Retų spaudinių fondą. Sociologinė analizė buvo atlikta 2015 m., LMAVB steigiant Humanitarinių ir socialinių mokslų atvirųjų fondų skaityklą. Buvo apklausti visų šių mokslų sričių mokslininkai-ekspertai, nustatytos aktualiausios tyrimų kryptys ir joms reikalingi leidiniai. Šis tyrimas buvo panaudotas ir komplektavimo darbams. Aptarnaujamuose institutuose tuo pačiu tikslu kasmet apklausiami mokslininkai, siekiant išsiaiškinti DB reikalingumą, naudingumą,

Bibliotekos fondo komplektavimo koordinavimas ir kooperavimas. Visos tiriamos bibliotekos, esant finansinių lėšų stygiui, tarpusavyje geranoriškai koordinuoja ir kooperuoja veiklas. Bendroms Lietuvos bibliotekų fondo komplektavimo koordinavimo ir kooperavimo veikloms LMAVB turėtų kelis pasiūlymus. Jų teikimo priežastis – problemos, kylančios praktinėje kasdienėje veikloje, ir jų sprendimo būdai užsienio šalyse.

Pirmiausia – tai privalomojo egzemplioriaus pristatymo koordinavimas. Tai galėtų būti centralizuota sistema, teikianti visapusišką informaciją. Joje būtų registruoti ne tik visi leidėjai, bet ir tie, kurie piktybiškai nepristato privalomojo egzemplioriaus. Šiuo metu valstybėje nėra mechanizmo, kuris patrauktų atsakomybėn pažeidėjus už nutarimo nevykdymą.

Antrasis pasiūlymas skirtas koordinuoti komplektavimo veikloms tarp stambiausių, pajėgiausių institucijų, kurios galėtų komplektuoti visai šaliai reikalingas temines informacijos šaltinių kolekcijas, pavyzdžiui, teisės, medicinos, technikos ir pan. Geriausias toks pavyzdys – Vokietijos bibliotekų sistema. Stambiausios valstybinės bibliotekos kaupia aukščiausios mokslinės kokybės išteklius, išleistus užsienyje ir aktualius šalies mokslininkams. Pavyzdžiui, Tryro universiteto biblioteka kaupia psichologijos kolekciją, Berlyno valstybinė biblioteka – Rytų Azijos literatūrą, Getingeno universiteto biblioteka – angliškos literatūros kolekciją ir pan. Tokį modelį, pasirinkus aktualiausias mokslo kryptis, būtų galima taikyti ir mūsų šalyje. Lietuvoje jis buvo taikytas sovietiniais metais, kai valstybė finansavo mokslinės literatūros įsigijimus ir jie buvo koordinuojami tarp VUB ir LMAVB. Taip buvo sukauptos unikalios mokslo literatūros kolekcijos.

Trečiasis pasiūlymas siejamas su retrospektyviuoju katalogavimu, siekiant sukolektuoti visus lituanikos (leistus Lietuvoje ar apie Lietuvą, Lietuvos autorių) leidinius. Vėl pasitelkiame Vokietijos pavyzdį. Šešios stambiausios bibliotekos pasidalijo Vokietijos spaudos laikotarpį nuo 1450 m. pagal

numanomą spaudos apimtį šimtmečiais (Bavarijos valstybinė biblioteka atsakinga už 1450–1600 m.; Hercogo Augusto biblioteka Volfenbiutelyje – už 1601–1700 m.; Frankfurto miesto ir universiteto biblioteka – už 1701–1870 m.; Berlyno valstybinė biblioteka – už 1871–1912 m. ir Vokietijos biblioteka (Frankfurte, Leipcige ir Berlyne) – už laikotarpį nuo 1913 m.). Kiekviena institucija yra atsakinga už to laikotarpio spaudinių retrospektyvų įsigijimą, bibliografavimą, skaitmeninimą. Lietuvoje tokią veiklą galėtų vykdyti bent 4 bibliotekos, sukaupusios didžiausius senosios liuanikos literatūros fondus – VUB, LMAVB, KTUB ir LNB. Tokiu būdu yra kooperuojamos valstybės lėšos Lietuvos nacionaliniam spaudos fondui surinkti ir išsaugoti, atskiros bibliotekos nekonkuruoja tarpusavyje dėl reikšmingų leidinių įsigijimo, bet bendradarbiauja jų ieškodamos. Leidiniai būna sukaupti nustatytose vietose, o vartotojai žino, kur jų (ar jų kopijų) ieškoti. Valstybė šitaip sukaupia išsamų spaudinių fondą.

Nenurodytos, bet svarbios problemos.

Labai opi problema – žmogiškųjų išteklių klausimas. Tai ypač aktualu mokslo institutuose, kuriuose dažniausiai dirba ne specialistai. Itin maži atlyginimai demotyvuoja jaunos specialistus. Kita kylanti problema – tai institucijų techninis ir technologinis pasirengimas kaupti skaitmeninį paveldą (pvz., mokslininkų skaitmeninius archyvus ir pan.).

Užsienio patirties perėmimo galimybės. LMAVB nuo seno palaiko partnerystės ryšius su Latvijos universiteto akademine, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos, Lenkijos, Rumunijos ir Čekijos MA bibliotekomis ir archyvais. Vykdomi bendri projektai, keičiamasi specialistais. Su šiomis ir dar 335 partnerių bibliotekomis yra keičiamasi mokslo ištekliais (vienas svarbiausių įsigijimo būdų). Ši praktika paskatino atkreipti dėmesį į JAV Kongreso bibliotekoje veikiančią dubletinių egzempliorių mainų programą („Duplicate Materials Exchange Program“, DMEP). Kongreso biblioteka turi apie 2600 mainų partnerių ir, naudodamasi šia sistema, sėkmingai valdo mainus. Kiekvienas mainų partneris prisijungia prie sistemos ir mato savo mainų kvotas.

Kitas sektinas pavyzdys – jau minėta bibliotekų sistema Vokietijoje. Pagal institucijoms skiriamas užduotis ir vykdomas veiklas ją sudaro 4 lygmenys. Pirmajam priskiriamos viešosios mažiausios ir vidutinės bibliotekos kaimuose, miesteliuose, taip pat mobiliosios bibliotekos, tenkinančios bazinius literatūros poreikius. Antrajam priskiriamos miestų bibliotekos, tenkinančios aukštesnius literatūros poreikius. Šios bibliotekos, finansuojamos vietos bendruomenės įvairiais lygmenimis, tenkina vietos bendruomenės poreikius, skiria ypatingą dėmesį vaikų poreikiams ir skaitymo kultūros ugdymui, kultūrinei veiklai. Tačiau jose nėra kaupiamos specialiosios kolekcijos. Trečiajam lygmeniui priskiriamos specializuotos informacijos ir literatūros poreikius tenkinančios, veiklas kooperuojančios stambiųjų miestų (metropolijų), specialiosios, regioninės ir universitetų bibliotekos, finansuojamos regioninės valdžios (federalinių žemių). Jų kaupiami ištekliai tenkina mokslinių

tyrimų ir mokymo, profesinės edukacijos, mokymosi visą gyvenimą ir poilsio poreikius. Šios bibliotekos atitiktų Lietuvoje veikiančias apskričių bibliotekas. Vokietijoje regioninės bibliotekos (kartais sutampančios su miesto ar universitetų bibliotekomis) saugo regiono tradicines kolekcijas, sudaro regionui aktualias (arba regionines) bibliografijos rodykles, taip pat komplektuoja regioninį privalomąjį egzempliorių (ryškiausias pavyzdys – naujoji Berlyno centrinė ir regiono biblioteka, įsteigta 1995 m., sujungusi kelias mieste veikusias bibliotekas. Ji renka visų Berlyne leidžiamų leidinių privalomąjį egzempliorių). Specialiosioms bibliotekoms Vokietijoje priskiriamos mokslo institutų, muziejų, archyvų, politinių partijų ar valdymo institucijų bibliotekos. Jų įsigijimai tiksliai apibrėžti, atitinka institucijai keliamus veiklos uždavinius. Jos specializuojasi informacijos kaupimo ir sisteminimo srityse, kurdamos naują turinį ir teikdamos specialias paslaugas. Šiam lygmeniui priskiriamos ir universitetų bibliotekos, kurių veikla nesiskiria nuo Lietuvoje veikiančių. Ketvirtojo lygmens institucijos atliepia aukščiausius vartotojų poreikius, veiktas kooperuoja su specialiosiomis, universitetų bibliotekomis, kaupia specialiąsias ir specializuotas, temines kolekcijas. Vokietijoje šiam lygmeniui priskiriamos kelios specializuotos nacionalinės (Mokslo ir Technologijų Hanoveryje, Vokietijos medicinos biblioteka Kelne ir Ekonomikos Kylyje bei Hamburge) bibliotekos. Šiam lygmeniui priklauso ir kelios Vokietijoje veikiančios valstybinės ar nacionalinės bibliotekos (Vokietijos (*Deutsche Nationalbibliothek*), veikianti Frankfurte ir Leipcige, Berlyno valstybinė (steigėjas – Prūsijos kultūros paveldo fondas), Bavarijos valstybinė Miunchene). Šios bibliotekos finansuojamos valstybės, gauna privalomąjį egzempliorių, turi įpareigojimą rinkti ir kaupti aukščiausios mokslinės vertės literatūrą, išleidžiamą tiek Europoje, tiek už jos ribų, pasidalinus komplektavimo prioritetus (tam tikras mokslo sritis), taip pat dalyvauja kuriant „Vokiškųjų spaudinių kolekciją“. Pavyzdžiui, Berlyno valstybinė biblioteka atsakinga už 1871–1912 m. knygas, 1801–1912 m. leistus žemėlapius ir laikraščius, 1801–1945 m. muzikos leidinius. Visose bibliotekose kaupiamą literatūrą skaitytojai gali gauti per tarpbibliotekinį abonementą (mokama paslauga).

El. leidinių privalomojo egzemplioriaus praktiką įvairiose pasaulio šalyse trumpai apibūdina Tarptautinės leidėjų asociacijos parengta apžvalga:

<https://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf>.

Apibendrinančios išvados ir rekomendacijos

1. Visos tirtos bibliotekos finansuojamos iš valstybės biudžeto per Švietimo ir mokslo ministeriją. Tikslinio finansavimo informacijos ištekliams įsigyti negauna. Ribotas finansavimas, pagrindiniais įsigijimo būdais tapę mainai ir dovanos kelia grėsmių fondų informatyvumui, turinio gilumui ir išsamumui, aktualumui ir naujumui; kyla grėsmių netekti prieigos prie prenumeruojamų mokslinių duomenų bazių. Siekiant gerinti mokslo bendruomenių gyvenimo kokybę ir intensyvinti mokslinių

tyrimų ir mokymosi visą gyvenimą procesus būtina iš esmės daugiau dėmesio skirti mokslinių bibliotekų fondų komplektavimui.

2. Komplektuodamos informacijos išteklius, bibliotekos svarsto, kuriai išteklių formai (fizinei ar skaitmeninei) teikti pirmenybę. Užsienio tyrėjai vis dažniau pripažįsta, kad didelė dalis skaitytojų, ypač besimokantys, teikia pirmenybę spausdintoms knygoms. Kylančios problemos yra ne tik technologinės, bet ir psichologinės: skaitytojai turi keisti skaitymo, mokymosi, tyrimų atlikimo įpročius (pvz., mokslinės el. knygos yra skaitomos tik dalimis pagal poreikį). Pripažįstama, kad abi leidinių formos yra naudojamos skirtingais tikslais ir iš esmės papildo viena kitą. El. knygos neišstumia iš saugyklų senesnių fizinių egzempliorių. Manytina, kad el. knygos yra reikalingos, bet neturėtų sudaryti bibliotekos esmės, pagrindinio turinio. Taigi, mokslinės bibliotekos turėtų būti hibridinės. Taip pat būtų pravartu LMAVB ir mokslo institutų bibliotekose atlikti vartotojų tyrimą. Jo tikslas – nustatyti, kiek vartotojai naudojami spausdiniais, o kiek norėtų naudotis el. leidiniais. Tai leistų tiksliau planuoti įsigijimus.

3. Tiriamuoju laikotarpiu mokslo institutų informacijos išteklių fondai didėjo, nes sparčiai augo specialiųjų kolekcijų apimtis. Ši tendencija turi dvi puses: geroji – daugėja jomis besidominčių skaitytojų (o drauge ir bibliotekų lankytojų), tačiau informacijos išteklių išsaugojimas (saugyklos, restauravimas) reikalauja vis didėjančio finansavimo.

4. Siekiant suformuoti visavertį, aktualų valstybinių bibliotekų fondą ir racionaliai išnaudoti turimą valstybės finansavimą, turėtų būti atnaujinta valstybinė išteklių formavimo politika ir ją lydinti strategija. Jos turėtų tenkinti valstybės, regiono ir lokaliuosius bei institucinius poreikius, reglamentuoti einamąjį ir retrospektyvinių komplektavimą, specializuotų (teminių) ir specialiųjų kolekcijų kaupimą. Vadovaujantis politika galėtų būti persvarstyti ir institucijų vaidmenys, bibliotekų turimi žmogiškieji ištekliai ir jų kvalifikacija, technologijos šioms veikloms vykdyti.

5. Nacionalinė ir valstybinės reikšmės bibliotekos turi užtikrinti sklandų einamąjį komplektavimą, gaudamos privalomąjį egzempliorių (tiek fizinių, tiek el. laikmenų) ir tinkamą tikslinį finansavimą. Privalomojo egzemplioriaus teikimas turėtų būti griežtai administruojamas.

6. Valstybinius išteklių formavimo poreikius užtikrinančias veiklas (pvz., specializuotų (teminių) kolekcijų, lituanikos kolekcijų kaupimą) būtų galima padalinti tarp nacionalinės, valstybinės reikšmės, universitetų ir apskričių bibliotekų. Vartotojams turėtų būti sudarytos kuo palankesnės sąlygos reikalingą išteklių gauti per tarpbibliotekinį abonementą. Tuo tikslu būtina susitarti su Lietuvos paštu dėl paslaugos apmokestinimo.

7. Ypatingas dėmesys išteklių formavimo politikoje turėtų būti skirtas einamajam ir retrospektyviajam lituanikos išteklių (visomis galimomis formomis) kaupimui. Einamuoju komplektavimu būtų sukaupti visi lituanikos moksliniai tyrimai, o retrospektyviuoju – sukauptas

spausdintas lituanikos paveldas. Sukaupiti lituanikos išteklių fondą svarbu ne tik šiandienos tyrėjams ir visuomenei, bet ir ateities kartoms. Spaudos paveldo pagrindu būtų galima sukurti skaitmeninę „Lietuvos knygos“ biblioteką. Šioms veikloms būtina sutelkti bibliotekų, turinčių tokios veiklos praktiką, informacijos, žmogiškuosius ir techninius išteklius.

8. Sutelktinės veiklos reiktų ir kaupiant skaitmeninius išteklius. Didėjant kaupiamo skaitmeninio turinio mastui, būtina koordinuoti skaitmeninio turinio (ypač paveldo) kaupimą ir ilgalaikį saugojimą. Galimas sprendimo būdas – valstybės įsteigta talpykla, kurioje būtų prieigos portalas, turinį teikiančių institucijų partnerių prieigos galimybės, taip pat būtų tvarkoma reglamentuota apsilankymų ir atsisilankymų apskaita.

9. Rekomenduojama svarstyti el. knygų ir kitų el. dokumentų kaupimo ir panaudos techninių sąlygų kūrimą. Nors kurį laiką buvo manoma, kad el. dokumentai taps alternatyva mažėjančiam finansavimui, jau suprasta, kad tai gresia dar didesnėmis išlaidomis, reikalingomis technologijoms ir technikai, ir prieigos prie tam tikrų išteklių netvarumu. Būtina pasirengti ir ateityje komplektuoti ne tik el. leidinius, bet ir hibridinius ar tik skaitmenoje kaupiamus asmenų, visuomeninių organizacijų archyvus.

10. Didėjanti skaitmeninių išteklių apimtis ir įvairovė institucijose skatina peržiūrėti statistikos rodiklių nomenklatūrą. Fondų sudėtis, komplektuojami objektai kinta nuo tradicinių laikmenų skaitmeninių, hibridinių objektų link. Tad lygia greta reikia vertinti tiek fizinių, tiek el. dokumentų panaudą, teikiamas paslaugas ir pan.

11. Bibliotekoms vis labiau keičiantis iš kolekcijų saugotojų į turinio sklaidos tarpininkes, būtina rūpintis naujomis žmogiškųjų išteklių kvalifikacijomis. Išteklių valdymas, veiklos reglamentavimo kokybė mokslo institutų bibliotekose labai priklauso nuo dirbančių specialistų skaičiaus ir jų kvalifikacijos. Organizuojant kvalifikacijos kėlimo, profesinius mokymus būtina į juos kviesti ir mokslinių bibliotekų tarnautojus.

Asta Kazakevičiūtė-Bankauskienė

APSKRIČIŲ VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS

Apskričių bibliotekos yra Lietuvos bibliotekų sistemos dalis. Tyrimas parodė, kad jų problemos, susijusios su informacijos išteklių valdymu, panašios į kitų tipų bibliotekų. Visų pirma, tai teisinės bazės, finansavimo, fondotyros problemos, kurios laikomos svarbiausiomis ir kurias reikia spręsti pirmiausia.

Teisinė bazė. Lietuvoje egzistuoja visa sistema teisės aktų, kurie yra svarbūs bibliotekų veiklai. Visoms Lietuvos bibliotekoms galioja viena bendra įstatymų bazė. Tačiau dalis įstatymų bazės nėra

koreguojama laiku, keičiant kitus įstatyminius aktus. Nepakeisti Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai, juose mainų ir atsarginio fondo reglamentacija neatitinka dabartinių buhalterinių standartų. Bibliotekų fondo apsaugos nuostatai reikalauja tikslinimo, pavyzdžiui, dokumentų nurašymo procese kertasi su Viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartais (VSAFAS, 8-asis „Atsargos“ ir 12-asis „Ilgalaikis materialusis turtas“) ir kt. Nepatvirtinti naujausi standartai, neparengta dokumentų įkainojimo tvarka, nesutvarkyta garsinių ir regimųjų dokumentų panaudos tvarka bibliotekose.

Apskričių viešosiose bibliotekose komplektuojamos dokumentų rūšys, kurių panaudos nei Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (toliau – ATGTĮ), nei poįstatyminiai aktai nereglementuoja. Vadinasi, jų teikimas panaudai nėra teisėtas. Tai garso ir vaizdo įrašai, garsinės knygos, dalis el. dokumentų. Bibliotekos turi riboti šių dokumentų įsigijimą. Taip skurdinamas fondas, mažėja laikmenų įvairovė, iš skaitytojų atimama galimybė nevaržomai naudotis visais informacijos ištekliais. Bibliotekoje esantys tokio tipo dokumentai praranda aktualumą nenaudojami.

Visos apskričių viešosios bibliotekos reglamentuotų savo informacijos išteklių fondo valdymą pagal atnaujintą nacionalinę teisinę bazę. Gera parama būtų išleistas spausdintas (su el. laikmena) ar el. leidinys, kuriame būtų visi galimi pritaikyti darbe dokumentai, padedantys valdyti informacijos išteklius bibliotekose, pvz., informacijos išteklių sudarymo vadovas. El. formatas leistų greičiau informaciją papildyti ar pakeisti.

Komplektavimo mechanizmai ir lėšų skirstymas. Tyrimo metu nustatyta, kad pagrindinės finansavimo problemos yra šios: finansavimo lėšų neatitikimas bibliotekų poreikiams formuojant informacijos išteklių fondą (apskričių bibliotekoms 2017 m. teko tik 0,08 Eur valstybės biudžeto lėšų vienam gyventojui (bendras Lietuvos vidurkis 0,69 Eur) ir nuolat augančios knygų kainos (2017 m. vidutinė knygos kaina 15 Eur). Be to, šios lėšos patenka į bibliotekų sąskaitas smarkiai pavėlavusios (pirmo metų ketvirčio pabaigoje).

Dėl lėšų stygiaus ir kasmet kylančių kainų įsigyjamas mažas vieno dokumento egzempliorių skaičius (vidutiniškai tik 1,5), todėl nėra patenkinamas vartotojų poreikis gauti naujus dokumentus ir sudėtinga vykdyti skaitymo skatinimo programas, susidaro didelės skaitytojų eilės, nes trūksta dokumentų; fondas nepakankamai atnaujinamas, sensta ir neatitinka vartotojų poreikių.

Apskričių bibliotekos naudoja visus informacijos išteklių įsigijimo būdus: bibliotekos dokumentus perka arba prenumeruoja už biudžeto ar kitas lėšas, gauna kaip paramą iš fizinių ir juridinių asmenų, taip pat priima leidinius vietoj prarastų. Nors aktyvūs informacijos išteklių įsigijimo būdai (pirkimas, licencijos, prenumerata) formuojant bibliotekos fondą turi kur kas didesnę reikšmę nei pasyvūs (dovanos, mainai, privalomasis), apskričių bibliotekos naudoja ir šiuos būdus, nes biudžetinis finansavimas yra ribotas.

Fondotyra. Tyrimų, atliekamų pačių bibliotekų ar jų partnerių, skaičius auga. Tačiau konkrečiai informacijos išteklių fondams skirtų tyrimų beveik neatliekama. Norėdamas atlikti nuodugnų, išsamų fondo tyrimą ir vertinimą, darbuotojas turi turėti pakankamai kompetencijų. Tokių kompetencijų dažnai trūksta. Tyrimai reikalauja didelių darbo ir laiko sąnaudų, apima ne tik fondų komplektavimą, bet ir bendruomenės poreikių ištyrimą, todėl jie turėtų būti atliekami ne vien tik komplektuotojų, bet ir kitų specialistų, dirbančių su fondais ir vartotojais, metodininkų.

Apskričių bibliotekų specialistams svarbu atlikti detalų savo informacijos išteklių fondo tyrimą pagal bendrą metodiką. Jame turėtų būti analizuojama ne tik fondo struktūra, sudėtis ir pan., bet ir vartotojų pasitenkinimas fondu, vartotojų ir nevartotojų požiūris į informacijos išteklių fondo formavimą.

Tyrimo metu nustatyta, kad apskričių viešųjų bibliotekų rodikliai 2008–2017 metais mažėjo: vartotojų sumažėjo 36 proc., bibliotekų fondai – 10 proc., dokumentų išduotis visose apskričių bibliotekose (išskyrus Klaipėdos apskrities viešąją biblioteką) per tiriamąjį laikotarpį taip pat mažėjo. Vidutiniškai fondo apyvarta sumažėjo 29 procentais. Tačiau konstatuoti priežastis įmanoma tik atlikus vartotojų tyrimus.

Komplektavimo prioritetai. Visos apskričių bibliotekos nusistato savo komplektavimo prioritetus, nors formuoja universalų informacijos išteklių fondą. Visų pirma, bibliotekos skiria dėmesį savo krašto (regiono) literatūrai, lietuvių literatūrai, universalios tematikos naujiems leidiniams (dešimties metų senumo), mokslinei ir populiariajai literatūrai nacionaline ir užsienio kalbomis, literatūrai vaikams.

Apskričių viešosios bibliotekos, sudarydamos savo fondus, stengiasi vartotojams pateikti kuo įvairesnės skaitmeninės informacijos – prenumeruoja duomenų bazes, savo skaitmenintus dokumentus pateikia per virtualias parodas ir *epaveldo* portalą, įsigyja garsinių ir regimųjų skaitmeninių dokumentų, tačiau čia jos susiduria su tam tikrais ribojimais, dėl kurių negali tinkamai aptarnauti savo vartotojų: šių laikmenų naudojimas apribotas įstatymų draudimų (autorių teisių).

Bibliotekų informacijos išteklių fondo naudojimas. Statistiniais duomenimis, dokumentų išduotis visose apskričių bibliotekose (išskyrus Klaipėdos apskrities viešąją biblioteką (toliau – AVB)) mažėja. Per tiriamąjį laikotarpį apyvarta sumažėjo 29 procentais. Bibliotekų specialistai, vertinami bibliotekų informacijos išteklių fondo apyvartos rodiklius, turėtų priimti sprendimus, kaip šią situaciją pagerinti: padidinti nurašymą, atverti dalį fondo, skolinti daugiau į namus. Tikslinga būtų senųjų leidinių fondų apyvartą skaičiuoti atskirai.

Fondo apsauga ir išsaugojimas. Apskričių bibliotekos, tiek įsigydamos informacijos išteklių savo skaitytojams, tiek saugodamos kultūros paveldą ir vertingus leidinius, savo jėgomis, taip pat ir naudodamos projektų lėšas, stengiasi bibliotekų informacijos išteklius prižiūrėti tinkamai, kad jais naudotis galėtų visi skaitytojai. Apskričių bibliotekos nei kasdienei informacijos išteklių priežiūrai,

nei fondo daliai, kuri yra saugoma, negauna specialių lėšų. Įvertinus dabartinę situaciją, finansavimo fondo priežiūrai nebuvimą, tikėtina, kad jei apskričių bibliotekos galėtų kooperuotis ir įsteigti vieną bendrą (visas apskrities bibliotekas aptarnaujantį) senų, retų ir vertingų leidinių priežiūros (valymo, dezinfekavimo, įrišimo, restauravimo, apsaugai skirtų dėželių gamybos) padalinį, tai būtų galimybė sumažinti šias problemas. Tai galėtų būti **kooperavimosi galimybės** išbandymas praktikoje.

Bibliotekų fondo komplektavimo koordinavimas. Bibliotekų informacijos išteklių fondo koordinavimo esmė – derinti tarpusavyje leidinių komplektavimą, įvertinus kitų bendros bibliotekų sistemos fondų profilius. Tikėtina, kad tai galėtų garantuoti finansinių išteklių taupymą ir bendrą visų bibliotekų turimų išteklių naudojimą. Tačiau Lietuvos bibliotekų sistemoje praktika suderinti profilius ir tada koordinuoti komplektavimą nėra įprasta ir paprasta. Tam įtakos turi ir bibliotekų priklausymas skirtingoms žinyboms.

Didėjant informacijos išteklių kainoms, o komplektavimo lėšoms neaugant proporcingai (vis dar net nesiekiant prieškrizinio laikotarpio finansavimo), apskričių viešosios bibliotekos nuolatos turės informacijos išteklių fondo sudarymo problemų, nepatenkins vartotojų poreikių, nepritrauks naujų vartotojų, taip pat negalės tinkamai atlikti regiono fondo sudarymo funkcijų (regioninės bibliotekos vienas iš pagrindinių uždavinių – kaupti ir saugoti regioninį (kraštotyros) informacijos išteklių fondą). Koordinavimo galimybes turėtų išnagrinėti, aptarti ir įvertinti visų bibliotekų, ne tik apskričių viešųjų bibliotekų specialistai.

Dr. Laura Juchnevič

SAVIVALDYBIŲ VIEŠOSIOS BIBLIOTEKOS

Atlikę statistinių duomenų analizę ir kokybinį tyrimą (taikytas pusiau struktūruoto interviu metodas), tyrėjai pristato savivaldybių viešųjų bibliotekų informacijos išteklių organizavimo ir valdymo situaciją (pagrindines problemines sritis, trūkumus ir privalumus, nustatytas tendencijas), išvadas ir rekomendacijas. Išskiriamos trys pagrindinės išvados ir rekomendacijos bei pateikiamos kitos nustatytos problemos, kurioms turi būti ieškoma sisteminių sprendimų.

Pagrindinės išvados ir rekomendacijos

1. Esama informacijos išteklių struktūra ir informacijos išteklių organizavimo modelis. Sistemingą informacijos išteklių organizavimą užtikrina kasmet bibliotekoms skiriamos Kultūros ministerijos lėšos naujiems dokumentams įsigyti. Nuolatinis finansavimas garantuoja racionalų ir taupų informacijos ištekliams skirtų lėšų naudojimą, padeda atsižvelgti į vartotojų poreikius, nuolat pildyti bibliotekų fondus ir išvengti komplektavimo spragų. Tačiau dokumentų kaina nuolatos didėja, darosi sunku įsigyti reikiamą kiekį ir pavadinimų skaičių dokumentų (knygų ir periodinių leidinių), todėl būtina stiprinti komplektavimą, numatant daugiau lėšų šiai sričiai. Vienas iš būdų – skatinti

savivaldybes skirti (daugiau) lėšų ne tik bibliotekų periodinių leidinių prenumeratai, bet ir prisidėti prie dokumentų (knygų ir kt.) komplektavimo. Vienas iš galimų modelių – savivaldybės prie dokumentų įsigijimų prisideda proporcingai valstybės skiriamoms lėšoms. Šiuo metu, kai savivaldybės savo nuožiūra prisideda prie dokumentų įsigijimo, kai kurios bibliotekos sugeba įsigyti tik mažą dalį reikalingų dokumentų, prenumeruoja tik pagrindinius periodinius leidinius.

Rekomenduojama: 1) Valstybės lėšas savivaldybių bibliotekoms skirti anksčiau nei po pirmo metų ketvirčio. Neturėdamos lėšų, bibliotekos negali papildyti bibliotekų fondų naujais dokumentais, atsiranda komplektavimo spragų, skaitytojai negauna naujų leidinių. 2) Planuojamas lėšas dokumentams įsigyti skaičiuoti ne tik pagal gyventojų skaičių, bet ir susieti su knygų kainomis rinkoje. 3) Apsvarstyti taikomą lėšų skirstymo pagal gyventojų skaičių modelio tikslingumą, atsižvelgiant į kaimiškų vietovių savivaldybių ir kurortinių miestų bibliotekų poreikius, paskatinti savivaldybes proporcingai lėšomis prisidėti prie dokumentų komplektavimo.

Kultūros ministerijos skirtą sumą dokumentams įsigyti būtina išleisti viešųjų pirkimų būdu. *Perkant dokumentus per viešuosius pirkimus, jų įsigijimas užtrunka ir dokumentai pasiekia vartotojus gerokai vėliau nei jie atsiranda knygynuose.* Pavyzdžiui, dokumentai išleisti lapkričio, gruodžio mėnesiais, pasiekia vartotojus tik kitais metais su pirmu pirkimu kovo pabaigoje. Ypač svarbu, kad naujai įsigytos knygos kuo greičiau pasiektų skaitytojus, tačiau šiuo metu esamas lėšų skirstymo modelis trukdo įsigyti leidinius laiku, o vartotojai greitai pastebi naujų knygų trūkumą. *Rekomenduojama* užtikrinti, kad viešųjų pirkimų procedūros nestabdytų bibliotekų fondo komplektavimo procesų, arba supaprastinti viešųjų pirkimų procedūras bibliotekų dokumentų fondams komplektuoti.

Dovanoti leidiniai taip pat yra labai svarbūs atnaujinant bibliotekų fondus. Pavyzdžiui, padovanoti kraštotyros leidiniai yra reikšmingi pildant kraštotyros fondą, nesant kitų galimybių įsigyti tokio pobūdžio leidinių. Deja, bibliotekininkai dažnai susiduria su požiūriu, kad biblioteka yra nesisistemiškai renkamų knygų sandėlis, jos priima viską, kas yra atiduodama. *Dovanojamos knygos nepanaikina bibliotekos fondo komplektavimo spragų, apkrauna fondą nenaudojamais dokumentais, dėl dovanotų, bet nepopuliarių knygų mažėja bibliotekos fondo apyvarta.*

Dovanos, dalyvavimas įvairiuose konkursuose, akcijose, kurių metu renkamos knygos bibliotekoms, yra sunkiai planuojami, nereguliarūs, nevisiškai atitinkantys bibliotekos komplektavimo strategijas ir vartotojų poreikius, ne visuomet praturtina bibliotekų fondus. Kita vertus, paramos būdu gaunami ir dovanojami leidiniai labai svarbūs dėl to, kad neužtenka gaunamų lėšų reikiamam dokumentų skaičiui įsigyti. Būtų tikslinga bibliotekoms atidžiau atsirinkti dovanojamus leidinius, įvertinti jų poreikį ir galimą panaudą.

Leidinių, išleistų iš dalies finansuojant Kultūros tarybai ar Lietuvos radijo ir televizijos rėmimo fondui, įsigijimas ne visuomet pasiteisina, nes dauguma tokiu būdu gautų leidinių nėra paklausūs. Šiais būdais gauti dokumentai lemia pasyvios fondo dalies atsiradimą ir savito, nuolat cirkuliuojančio fondo mažėjimą.

Optimalus Lietuvos bibliotekų fondas (pagal 2017 m. gyventojų skaičių) turėtų būti 5 695 808 fiz. vnt., t. y. 54 proc. mažesnis nei dabar. Galima teigti, kad efektyvinant Lietuvos savivaldybių viešųjų bibliotekų informacijos išteklius būtina mažinti jo apimtį. Būtina atlikti antrinę atranką, nurašinėti neaktualius, mažai naudojamus dokumentus, atsisakyti didelio egzemplioriškumo (ypač nenaudojamų dokumentų). Siekiant kardinalių fondo struktūros pokyčių, reikalinga viena bendra strategija ir politiniai sprendimai. *Pirmiausia, būtina nustatyti didesnę leidžiamą nurašyti dokumentų fondo dalį per metus.* Šiuo metu daugiau dokumentų gali būti nurašoma tik suderinus su įstaigos savininku arba įstaigos savininko teises ir pareigas įgyvendinančia institucija.

Atsižvelgiant į tai, kad didžioji Lietuvos bibliotekų dokumentų fondo dalis yra pasiskirsčiusi kaimo filialuose, reikia priimti su fondo organizavimu susijusius sprendimus. Visų pirma, būtina nustatyti, koks informacijos išteklių organizavimo modelis būtų tinkamiausias Lietuvos savivaldybių viešosiose bibliotekose (toliau – SVB) kartu su filialais kaimuose ir mažuose miestuose. Pavyzdžiui, pasirinkus *laisvai kintančio fondo modelį* (angl. *floating collection*), formuojami ne atskiri fondai kiekviename bibliotekos tinklo filiale, o organizuojamas vienas bibliotekos fondas visam tinklui – vartotojai gali skolintis ir gražinti dokumentus ten, kur jiems yra patogiau, o norimas dokumentas vartotojams atkeliauja iš to padalinio, kuriame jis tuo metu yra. Taigi, mažinant dokumentų fondą ir renkantis tinkamiausią informacijos išteklių organizavimo modelį, *būtina tobulinti logistikos sistemą tarp tinklo bibliotekų, kooperuoti turimus informacijos išteklius ir stiprinti tarpbibliotekinį abonementą.*

Pasiekus optimalų Lietuvos bibliotekų dokumentų fondo dydį, būtina *siekti optimalaus nurašymo ir naujai įsigyjamų dokumentų santykio.* Pagal IFLA rekomendacijas, per metus gavimas turėtų siekti 10 proc., nurašymas – 8 procentus. Atsižvelgiant į tai, kad dokumentų pirkimo kaina didėja greičiau nei lėšos dokumentams įsigyti, būtina strategiškai planuoti, kiek dokumentų siekiama įsigyti vienam gyventojui, nuosekliai didinti lėšas, skirtas dokumentams įsigyti. Taip pat būtina siekti, kad *Lietuvoje išlaidos dokumentams įsigyti 1 gyventojui per metus pasiektų ES vidurkį* (2017 m. Lietuvoje – 0,81 Eur, Europos Sąjungoje – 3 Eur).

Kaip pagrindines esamos informacijos išteklių struktūros problemas specialistai nurodo: *senstančius dokumentų fondus, per mažai skiriama dėmesio dokumentų fondo populiarinimui, nepakankamas fondų papildymas naujais dokumentais, finansavimo trūkumas.*

2. Dokumentų išduotis ir skaitytojų pritraukimas. Dažnas argumentas, kodėl bibliotekose mažėja dokumentų išduotis, – gyventojų skaičiaus mažėjimas. Atliekant tyrimą buvo bandyta išvesti koreliaciją tarp mažėjančio gyventojų skaičiaus ir mažėjančios išduoties, tačiau matyti, kad *išduoties mažėjimas buvo būdingas beveik visoms bibliotekoms, nepriklausomai nuo to, kokia dalimi savivaldybėje mažėjo gyventojų.* Analizuojant statistiką, pastebėta, kad daugiau nei 20 SVB dokumentų išduoties procentinis pokytis yra gerokai didesnis už gyventojų skaičiaus procentinį pokytį konkrečioje savivaldybėje. Tikėtina, kad *dokumentų išduoties mažėjimui įtakos turėjo ir kiti veiksniai: nesutvarkytas dokumentų fondas, per maža fondo kaita, per mažai įsigyjamų naujų ir bendruomenei aktualių dokumentų.* Tikėtina, kad dokumentų išduoties pokyčiams įtakos galėjo turėti ir bibliotekų infrastruktūros tvarkymo darbai, pavyzdžiui, rekonstrukcijos, patalpų remontas ar persikėlimas į kitas patalpas.

Pastebima, kad *dokumentų fondas dažnu atveju naudojamas netolygiai.* Skaitytojus labiausiai domina nauji leidiniai, o senesnio leidimo literatūra nėra populiarė. Padaliniuose, turinčiuose mažai skaitytojų, leidiniai yra perskaitomi ir vėliau mažai naudojami. Tuomet, norint atnaujinti fondą, reikia nurašyti geros būklės knygas, o lėšos naudojamos neefektyviai. Padaliniuose, turinčiuose daug skaitytojų, leidiniai intensyviai naudojami ir greitai susidėvi, todėl reikia komplektuoti daugiau to paties pavadinimo egzempliorių, o tam trūksta lėšų.

Taip pat savivaldybių viešosios bibliotekos turi dokumentų fondo dalis, kurios mažai naudojamos, pavyzdžiui, žemas šakinės literatūros (be periodinių leidinių) naudojimo koeficientas. Dažnai dokumentų apyvartą kompensuoja periodinių leidinių išduotis.

Bet kokių atveju bibliotekos turėtų daugiau dėmesio skirti potencialiems naujiems vartotojams. Siekiant tobulinti situaciją, reikia išanalizuoti ne tik lankytojų ir (ar) skaitytojų poreikius, bet ir *ištirti nevirtotojų poreikius.*

3. Elektroniniai ištekliai ir autorių teisės. Bibliotekų el. ištekliai mažai naudojami, o bibliotekos nepakankamai tam motyvuoja skaitytojus. Viena vertus, tokie informacijos šaltiniai kaip duomenų bazės, visateksčiai dokumentai, el. dokumentai tinka nutolusiems vartotojams, nes yra nuolat pasiekiami. Kita vertus, akcentuojama, kad mažas el. dokumentų ir duomenų bazių naudojimas yra nulemtas vartotojų poreikių ir gebėjimų. Dažniausia problema – žemas skaitmeninio raštingumo lygis ir užsienio kalbų nemokėjimas. Taip pat bibliotekos negali sudaryti sąlygų išduoti el. įrenginių, kurie reikalingi naudojantis el. leidiniais.

El. išteklių situacija savivaldybių viešosiose bibliotekose yra mažai tirta, nes fondotyros objektas dažniausiai būna susijęs su tradiciniais (spausdintų leidinių) bibliotekų dokumentais. Taigi, daryti argumentuotas išvadas yra sunku, o el. išteklių *nekomplektavimo priežastimi dažniausiai nurodomas „poreikio nebuvimas“.* Gilinant, kodėl „nėra poreikio“, galima pastebėti, kad *vartotojai*

nelabai turi iš ko rinktis. Pasirinkimą lemia el. išteklių komplektavimo problemos: nedidelis komplektavimo šaltinių pasirinkimas, tiekėjų trūkumas, menka naujų leidinių pasiūla, lėšų trūkumas ir autorių teisių ribojimai.

Bibliotekos atsiduria uždaramė ribojimų rate: vartotojai nesinaudoja (jiems neleidžiama naudotis, dažniausiai neišduodama į namus) turimais el. ištekliais (aktualiausia audiovizualiniams dokumentams) dėl autorių teisių ir gretutinių teisių ribojimų – bibliotekos analizuoja ir nustato, kad nėra panaudos – dėl panaudos trūkumo bibliotekos neįsigyja naujų el. išteklių – vartotojai neturi galimybės prieiti prie naujausių dokumentų, todėl nesidomi bibliotekos siūlomais senesniais (dažnai praradusiais aktualumą ar nusidėvėjusiais) dokumentais.

Autorių teisių reglamentavimas – viena rimčiausių kliūčių komplektuojant el. išteklius ir audiovizualinius dokumentus. Bibliotekos dokumentų fonde turėtų būti įvairių rūšių dokumentų, tačiau bibliotekos mano, kad negali skolinti vartotojams garsinių, regimųjų, vaizdo informacijos išteklių, nes pažeis autorių teises. Kyla problema, kaip patenkinti vartotojų poreikius naudotis audiovizualiniais dokumentais, nes išduodant tokius dokumentus galimai bus pažeistos autorių teisės. Dėl šių priežasčių bibliotekose nusprendžiama tokių dokumentų nekomplektuoti.

Autorių teisių reglamentavimas taip pat apsunkina rankraštinių dokumento fondo tvarkymą, naudojimą ir sklaidą. Parengus įvairaus pobūdžio medžiagą apie nusipelnčius tam tikro krašto žmones, objektus ar įvykius, sudėtinga ją iliustruoti nuotraukomis, suskaitmeninti ir viešinti, nes reikia gauti autorių sutikimą arba atlikti kitus procesus, nustatant dokumentus našlaičius. Dažniausiai gauti autorių sutikimą arba atlikti sudėtingą autorystės nustatymo procesą nėra galimybės. Norint viską teisingai atlikti, būtina sureguliuoti tokio fondo tvarkymo procesą ir kelti bibliotekininkų kvalifikaciją.

Taigi, biudžeto lėšos skiriamos dokumentams atnaujinti, siekiama, kad vartotojams būtų prieinama naujausia informacija nemokamai, tačiau dėl autorių teisių ir gretutinių teisių ribojimo ši vartotojų teisė yra nevisiškai įgyvendinama. *Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatos turėtų būti persvarstytos ir pakeistos bibliotekų vartotojų naudai.*

Įžvelgtas ir autorių teisių reglamentavimo privalumas: leidžiama daryti kūrinių kopijas, taip užtikrinant prarastų, sunaikintų arba netinkamų naudoti dokumentų išsaugojimą. Bibliotekos gali atgaminti savo fonduose turėtus vertingus leidinius.

Taigi, *būtinai vienas bendras ir aiškus (vienareikšmis) Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo nuostatų aiškinimas bibliotekose.* Priklausomai nuo įstatymo interpretavimo, bibliotekos skirtingai elgiasi ir teikia audiovizualinius dokumentus panaudai. Vienos bibliotekos nesiima jokių veiksmų ir tiesiog neišduoda tokių dokumentų, kitos leidžia tokiais dokumentais naudotis tik bibliotekų patalpose arba leidžia tik išduoti ir naudotis namuose asmeniniais tikslais. Autorių teisių

reglamentavimo interpretavimas lemia, ar bibliotekos bus pasiryžusios įsigyti audiovizualinių dokumentų ir kitų el. išteklių.

Spreštinios problemos

1. Komplektavimo politika ir strategija. Nors dažnu atveju patvirtintų bibliotekos dokumentų fondo valdymo strategijų bibliotekose nėra, tačiau specialistai remiasi savo patirtimi, todėl geba nustatyti ir įgyvendinti fondo komplektavimo prioritetus. Teigiama, kad komplektavimo politika paremta vartotojų poreikiais, atsižvelgiama į demografinius bendruomenių poreikius. Nurodytas pagrindinis bibliotekos komplektavimo politikos trūkumas – komplektavimui skiriama per mažai lėšų. Tai lemia nepakankamą periodinių leidinių pirkimą, mažai įsigyjama leidinių egzempliorių (padalinių darbuotojai nuolat keičiasi leidiniais su kitų padalinių darbuotojais).

2. Informacijos išteklių pasiskirstymas pagal medijų rūšis. SVB kaupia universalų dokumentų fondą, kuris turi būti aktualus vartotojams. Kuriant aktualų ir patrauklų dokumentų fondą, būtina daugiau dėmesio skirti kitų medijų rūšių įsigijimui, sutvarkyti el. knygų pirkimo, įtraukimo į fondus ir išduoties klausimus. *Rekomenduojama:* 1) Komplektuoti daugiau vaizdo ir garso dokumentų. Svarbiausia priežastis, kodėl šie dokumentai sudaro mažą dalį bibliotekų fondų, – nepalanki įstatymų bazė, kai bibliotekoms yra ribojamos galimybės išduoti panaudai šios rūšies dokumentus. 2) Komplektuoti trimačius dokumentus, pildyti žaislotekas, kitokio formato dokumentus (pvz., paveikslus, kuriuos vartotojai galėtų skolintis panaudai). 3) Dokumentų fondą ypač patrauklų padarytų el. bibliotekos. Kuriant el. bibliotekas, būtų tikslinga remtis Estijos patirtimi, pavyzdžiui, Talino miesto viešosios bibliotekos praktika: biblioteka yra susikūrusi savo el. biblioteką, ją nuolat pildo naujausiais el. leidiniais, kuriuos įsigyja iš leidėjų. El. leidinių panauda yra sureguliuota, atsižvelgiant į bibliotekos, vartotojų ir leidėjų poreikius bei interesus. Biblioteka užsako pageidaujama el. leidinio egzempliorių skaičių, vienas leidinys vienu metu gali būti išduodamas tik vieną kartą. Išduotis yra terminuota, pasibaigus terminui, el. leidinys turi būti gražinamas į el. biblioteką (jei el. leidinys negražinamas, jis tampa neaktyvus). Tuomet jį gali skolintis kitas vartotojas. El. leidiniai, susitarus su leidėjais, turi „galiojimo laiką“, po kurio yra nurašomi. Juos nurašiusi, biblioteka gali įsigyti kitų tos pačios knygos el. variantų iš leidėjo.

3. Informacijos ištekliai ir bibliotekų lankytojai. Informacijos išteklių situacija taip pat susijusi ir su lankytojų skaičiumi. Statistiniai duomenys leidžia teigti, kad lankytojų skaičius bibliotekose yra ganėtinai stabilus, nors dokumentų išduotis smarkiai mažėja. *Vienas iš būdų – skatinti gyventojus naudotis bibliotekos informacijos ištekliais, t. y. populiarinti turimus informacijos išteklius.* Tam tinka ne tik renginiai, knygų parodos, bet ir išskirtinės akcijos, teminės veiklos, edukacijos. Šiuolaikinis būdas skatinti skaityti arba pristatyti turimus informacijos išteklius – komunikacinės akcijos ir kampanijos socialiniuose tinkluose, konkursai, patrauklia forma

pateikiamos rekomendacijos. Pavyzdžiui: AVB kartu su SVB organizuojamos skaitymo varžytuvės „Skaitymo iššūkis“ (per 2017 m. akciją, vasaros laikotarpiu, dalyviai perskaitė apie 30 tūkst. knygų).

Svarbu vertinti ne tik fizinius apsilankymus, bet ir virtualius. Bibliotekos ypač daug dėmesio skiria el. paslaugų ir produktų kūrimui, tobulinimui ir teikimui. Dalis teikiamų el. produktų yra susiję su turimais informacijos ištekliais, el. dokumentais. Šiuo metu analizuoti bibliotekų pateikiama virtualių apsilankymų ir el. dokumentų išduoties statistiką sudėtinga, nes statistiniai duomenys dažnai renkami pagal skirtingus kriterijus, nėra nusistovėjusios praktikos.

4. Vartotojų ir nevirtotojų informacijos išteklių poreikiai. Bibliotekų vadovai ir specialistai teigia, kad universalus dokumentų fondas komplektuojamas atsižvelgiant į vartotojų poreikius, tačiau dažniausiai vartotojų poreikiai yra nustatomi pagal specialistų ilgametę patirtį ir tam tikrą „profesinę nuojautą“. Komplektuojant dokumentus, atsižvelgiama į vartotojų pageidavimus, interesus, analizuojamos pateikiamos užklausos ir poreikiai. Atsižvelgiant į tai, kad bibliotekų dokumentų fondo panauda vis mažėja, reikėtų persvarstyti, ar tikrai bibliotekų specialistai gali numatyti vartotojų poreikius be papildomų tyrimų ir analizių. Taip pat reikėtų atsižvelgti, kad bibliotekų *specialistai žino bibliotekų vartotojų poreikius, tačiau menkai išmano, kokie yra nevirtotojų poreikiai. Rekomenduojama* į komplektavimo procesus įtraukti bibliotekos bendruomenių atstovus, tirti nevirtotojų poreikius.

5. Bibliotekos fondo judėjimas bibliotekos tinkle. Savivaldybių viešosiose bibliotekose įsigyjamų naujų leidinių neužtenka tinklo bibliotekoms, kitiems aptarnavimo punktam aprūpinti, skaitymo skatinimo programoms vykdyti. Todėl įsigytais leidiniais dalinamasi tarp padalinių. Deja, šie procesai nėra apskaitomi LIBIS skaitytojų aptarnavimo posistemyje, tenka leidinių apskaitą tvarkyti atskirai ir pridėti prie kitų statistinių duomenų metų pabaigoje. *Rekomenduojama* pasirinkti tinkamesnį informacijos išteklių dalinimosi tarp bibliotekos tinklo padalinių modelį, sutvarkyti dokumentų gabenimo logistiką.

6. Tarpbibliotekinis abonementas. Tarpbibliotekinis abonementas leidžia strategiškai planuoti bibliotekų fondo komplektavimą tais atvejais, kai neužtenka lėšų aprūpinti dokumentais tinklo (kaimo) bibliotekas. Pavyzdžiui, SVB nurodo, kad joms sudėtinga palaikyti tinkamą šakinės literatūros fondo dalį, nes literatūra greitai sensta, nauji leidiniai yra brangūs. Galima teigti, kad SVB turėtų labiau orientuotis į bendruomenių kultūrinius ir laisvalaikio poreikius, todėl šakinės literatūros fondas neturėtų būti plėtojamas. Tiksliau yra šakinės literatūros leidinius skolintis per tarpbibliotekinį abonementą iš kito tipo bibliotekų. Pagrindinė įvardijama tarpbibliotekinio abonemento problema – paslaugos kaina, kai vartotojai turi susimokėti už dokumento persiuntimą iš vienos bibliotekos į kitą. Būtų tikslinga nacionaliniu mastu suderinti su pašto paslaugas teikiančia

įmone tarpbibliotekinio abonemento paslaugos teikimo sąlygas, ieškoti galimybių šią paslaugą teikti pigiau arba už ją mokėti centralizuotai iš šiai paslaugai skirtų valstybės lėšų.

7. LIBIS posistemių funkcionalumas. Gerinant bibliotekų dokumentų fondo judėjimą SVB tinkle, reikia tobulinti LIBIS posistemių funkcionalumą. Statistikos modulyje, centralizuotos sistemos viduje vieno padalinio į kitą padalinį perduodami dokumentai neapskaitomi (padalinių fondų dydis kinta), todėl kiekvienais metais atsiranda trukdžių derinant dokumentų fondus. Rekomenduojama, kad statistikos modulyje perdavimai būtų apskaityti, nes gaunant ribotą naujų leidinių skaičių perduotų dokumentų skaičius kitiems padaliniams ateityje gali tik didėti. *Siekiamybė būtų* papildyti LIBIS bibliotekų fondo modulį, leidžiant atspindėti dokumentų fondo judėjimą tarp skirtingų bibliotekos padalinių fondų.

Taip pat ne visos bibliotekos yra įdiegusios esamas LIBIS posistemas. Siekiant taikyti vieną bendrą apskaitos sistemą, bibliotekų tinklo padaliniuose būtina įdiegti LIBIS skaitytojų aptarnavimo posistemę.

8. Dokumentų nurašymas. *Rekomenduojama:* racionaliai išnaudoti valstybės turta, leidžiant nurašytas knygas naudoti kitiems tikslams, pavyzdžiui, organizuojant simbolinius knygų išpardavimo aukcionus, naudojant nurašytas knygas kūrybiniams ir meno projektams, edukacijoms ir pan. Šiuo metu nurašytos knygos privalomai turi būti naikinamos, bibliotekos turi pateikti buhalterijai naikinimo aktą. Dažnai pasitaiko, kad įmonės už makulatūros surinkimą paprašo sumokėti.

9. Rinkodaros priemonės populiarinant bibliotekų fondus. Fondui viešinti ir populiarinti bibliotekose taikomos skirtingos rinkodaros priemonės. Viena iš populiariausių – nuolatinė, kryptinga komunikacija su tikslinėmis auditorijomis, pavyzdžiui, naujų leidinių pristatymai, knygų parodos, organizuojamos reklaminės teminės ekspozicijos viešosios prieigos dokumentų susstatymo lentynose, informacijos apie naujus leidinius skelbimas bibliotekų svetainėse ir socialinio tinklo „Facebook“ paskyrose. Šios priemonės didina fondų sudėties žinomumą ir skatina aktyvesnę jų naudojimą. Rekomenduojama stiprinti informacijos apie dokumentų fondus sklaidą, integruoti daugiau universalių komunikacijos įrankių ir priemonių, viešinti informaciją apie mažiau naudojamus, bet vertingus bibliotekos leidinius.

Taip pat vartotojai skatinami naudotis biblioteka sukuriant jiems palankesnes sąlygas – vartotojai mielai naudojami lanksčiomis automatizuotomis knygų išdavimo ir grąžinimo sistemomis (el. savitarnos įrenginys, knygų užsakymas ir rezervavimas internetu), virtualiomis bibliotekų paslaugomis (kai prieinamas informacijos išteklių turinys), plačiu bibliotekos padalinių tinklu konkrečiau miesto teritorijoje. Rekomenduojama diegti savitarnos įrankius bibliotekose: knygų grąžinimo-skolinimo įrenginius, el. rezervavimą ir užsakymą. Taip pat būtina visuose bibliotekų padaliniuose baigti diegti LIBIS aptarnavimo posistemę.

Daug pastangų reikia kraštotyros informacijos sklaidai. Rekomenduojama kurti ir vartotojams siūlyti šiuolaikinius kraštotyros informacijos sklaidos produktus, pavyzdžiui, internetines kraštotyros informacijos svetaines, el. leidinius, el. žemėlapius, el. parodas ir pan. Visateksčiai rajoninės spaudos straipsniai, sukaupti lokaliaje kraštotyros analizinių bibliografinių įrašų duomenų bazėje, el. kataloge kaupiami ne tik rajono, bet ir regioninių, respublikinių periodinių leidinių straipsnių bei kraštotyros knygų sudėtinių dalių bibliografiniai įrašai taip pat prisideda prie tikslingo regiono pažinimo. Rekomenduojama kurti el. paslaugas ir el. produktus, kurie padėtų sistemingai viešinti turimus el. išteklius, kraštotyros informaciją. Tikslingiausia yra tokius produktus kurti kooperuojantis, pasidalinant administravimo našta. Taip pat bendradarbiavimas padeda informacijos išteklius vartotojams pateikti vienu formatu, palengvina paiešką.

10. Bibliotekos patalpų pritaikymas. Bibliotekų specialistai teigia, kad ne visos patalpos yra tinkamos ar pritaikytos bibliotekos fondams. Dažniausiai teigiama, kad jos yra per mažos turimiems fondams. *Būtina numatyti, kokios bibliotekos patalpos būtų optimalios bibliotekos fondui.*

11. Bibliotekų specialistų nusistatymas prieš pokyčius sistemoje. Atliekant tyrimą buvo nustatyta daug problemų informacijos išteklių organizavimo srityje. Tačiau specialistai nelinkę keisti veiklos įgyvendinimo strategijų, pavyzdžiui, įgyvendinti šias veiklas koordinuotai ir kooperuojantis. Net tradicinė bibliotekos paslauga – tarpbibliotekinis abonementas – ne visuomet vertinamas kaip galimybė išspręsti kai kurias informacijos išteklių organizavimo problemas.

12. Bibliotekų statistika. Analizuojant informacijos išteklių efektyvumą, rekomenduojama atsižvelgti ne tik į kiekybinius, bet ir į išvestinius bei kokybinius rodiklius atskirų bibliotekų atžvilgiu. Pastebima ir statistikos rinkimo bei pateikimo klaidų galimybė.

13. Bibliotekininkų patirtis ir kompetencijos. Tyrime dalyvavę specialistai yra susipažinę su informacijos išteklių organizavimo bibliotekose problematika, išmano savo bibliotekos dokumentų fondo sudėtį, organizavimo principus. Bibliotekininkai dažnai teigia esą ekspertai, formuodami bibliotekos dokumentų fondą, bet paprastai remiasi profesine patirtimi. Dažniausia į klausimą, kokiais principais organizuojamas dokumentų fondas, atsakoma, kad svarbiausi yra vartotojų poreikiai. Tačiau tai labai neapibrėžtas teiginys, kuris neturi pagrindimo. Ypač, kai kalbama apie nevartotojų pritraukimą į bibliotekas.

Viena vertus, specialistų darbo patirtis yra didelė bibliotekų stiprybė, kita vertus – ribojamos galimybės į situaciją pažvelgti plačiau, imtis pokyčių šioje srityje. *Rekomenduojama* atliekant tokio pobūdžio tyrimus taip pat remtis užsienio ekspertų rekomendacijomis ir atsižvelgti į kitų sričių (vadybos, komunikacijos ir kt.) profesionalų pastabas.

Savivaldybių viešųjų bibliotekų informacijos išteklių tyrimas atskleidė kelias rimtas ir įsisenėjusias problemas, kurios lemia bibliotekų informacijos išteklių valdymo ir organizavimo

tendencijas. Visų pirma, bibliotekų fondai yra nesutvarkyti, per dideli, todėl nukenčia bibliotekos fondo apyvarta (susidaro populiariausių leidinių rezervavimo eilės, o neaktualūs leidiniai yra nenaudojami), tikėtina, kad nuvilti vartotojai, neradę reikiamos informacijos, nustoja naudotis paslaugomis (mažėja išduotis ir registruotų vartotojų skaičius). Taip pat būtina spręsti dokumentų išduoties mažėjimą kitais būdais – tirti bibliotekų nevartotojų poreikius, skatinti juos ateiti į biblioteką. Viena ryškiausių problemų, kuri kuria el. išteklių „nevirtimo“ tendenciją, – bibliotekoms ir vartotojams nepalankus autorių teisių reglamentavimas.

Dr. Lina Šarlauskienė

LIETUVOS KOLEGIJŲ BIBLIOTEKOS

Atlikus kiekybinį ir kokybinį tyrimą, matyti, kad 22 kolegijų bibliotekas galima suskirstyti į tris grupes pagal informacijos išteklių fondo dydį, darbuotojų skaičių ir teikiamų paslaugų spektrą:

- **didelės bibliotekos**, turinčios daugiau kaip 50 tūkst. spausdintų vnt. informacijos išteklių fondą ir daugiau nei 10 darbuotojų, teikiančios modernias bibliotekų paslaugas ir informacinio bei akademinio raštingumo mokymus, dažniausiai įkurtos naujose ar renovuotose bibliotekų erdvėse;
- **vidutinės bibliotekos**, turinčios apie 20–35 tūkst. spausdintų vnt. informacijos išteklių fondą ir daugiau nei 3 darbuotojus, teikiančios pagrindines bibliotekų paslaugas ir informacinio raštingumo konsultacijas bei mokymus, kai kurios įkurtos moderniose erdvėse;
- **mažos bibliotekos**, turinčios nuo keleto iki 20 tūkst. spausdintų vnt. informacijos išteklių fondą, prioritetą teikiančios knygų įsigijimui ir skolinimui skaitytojams, jose dažniausiai dirba 1 darbuotojas.

Didelės ir vidutinės kolegijų bibliotekos turi pakankamai galimybių atnaujinti ir tvarkyti informacijos išteklių fondus, teikti modernias paslaugas vartotojams. Mažos bibliotekos dėl finansinių išteklių stokos neturi laiko ir žmogiškųjų išteklių kokybiškai atnaujinti ir tvarkyti fondus, kelti profesinę kvalifikaciją ir įgyti naujų žinių, teikti visas reikalingas akademinų bibliotekų paslaugas vartotojams. Apibendrinant galima pateikti pagrindines tendencijas kolegijų bibliotekų SSSG analizėje.

Stiprybės: Kolegijų bibliotekos susivienijusios ir yra įsteigusios Lietuvos kolegijų bibliotekų asociaciją, per kurią sprendžia dalį savo problemų. Be to, jos yra Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos narės ir turi prieigą prie pasaulinių duomenų bazių. Kolegijos yra eLABa konsorciumo narės ir gali naudotis jo paslaugomis (bibliotekine programa „Aleph“, virtualia biblioteka ir kitais ištekliais, IT specialistų paslaugomis). Bibliotekų veikla yra reglamentuota instituciniu lygmeniu. Dauguma kolegijų bibliotekų gauna pakankamai lėšų dokumentams įsigyti. Bibliotekos turi aiškiai

nustatytus informacijos išteklių komplektavimo ir įsigijimo prioritetus, kurių kryptingai ir nuosekliai laikosi, atsižvelgia į šiuolaikines tendencijas ir įsigyja vis daugiau el. išteklių, kuriais vartotojai gali efektyviai naudotis bet kuriuo metu ir bet kurioje vietoje. Nors kolegijų spausdintų išteklių fondai per paskutinį dešimtmetį sumažėjo, tačiau fondų apyvartos rodiklis išaugo (2008 m. buvo 21,5, o 2017 m. 23,2), nes sumažėjo vartotojų ir buvo nurašyta daug pasenusių ir neaktualių išteklių. Spausdintų informacijos išteklių atnaujinimo rodiklis per dešimtmetį išliko toks pats, vienam vartotojui įsigyjama tiek pat išteklių. Pastebima, kad įsigyjama mažiau knygų egzempliorių, bet daugiau knygų pavadinimų. Smarkiai išaugo el. išteklių prenumerata ir panauda. Bibliotekos siūlo vartotojams el. išteklių daugiau nei fonduose turi informacijos išteklių fizinėse laikmenose.

Dalis kolegijų bibliotekų turi modernias erdves ir atvirusius išteklių fondus, naudoja leidinių skolinimo ir grąžinimo savitarnos sistemas, atvirojo fondo apsaugos sistemas, o tai skatina informacijos išteklių panaudą. Kolegijų bibliotekose nuolat atliekami informacijos išteklių fondų tyrimai, informacijos ištekliai analizuojami pagal įvairius kriterijus (užsakant naujus leidinius, teikiant informaciją studijų programų akreditacijoms, metinėms ataskaitoms, analizuojant fondo ar atskirų išteklių panaudą, atliekant literatūros sąrašų, esančių studijų dalykų aprašuose, atitiktį bibliotekos fondų ištekliams, teikiant naujas studijų programas). Taip pat atliekama el. išteklių duomenų bazėse panaudos, duomenų bazės ir atskirų išteklių atitikties vartotojų poreikiams analizė.

Nors daugelyje kolegijų mažėja registruotų vartotojų, tačiau informacijos išteklių fondai yra turtingesni, o jų apimtis, kokybė ir panauda auga dėl el. išteklių, interaktyvių paslaugų ir informacinio raštingumo ugdymo paslaugų pasiūlos.

Silpnybės: Nepakankamas dėmesys nacionaliniu mastu akademinėms bibliotekoms teisiniu, statistiniu, bibliotekų veiklos reglamentavimo požiūriu. Siekiant kokybiškai teikti įvairias paslaugas darbo krūvis smarkiai padidėjo, tačiau bibliotekininkų skaičius nesikeičia, atlyginimai nekyla, todėl nukenčia paslaugų kokybė, darosi sunku integruoti naujas paslaugas bibliotekoje.

Galimybės: Valstybės lygmeniu atnaujinti bibliotekų teisinę bazę ir kitus bibliotekų veiklas reglamentuojančius dokumentus, kurie tiktų visų tipų bibliotekoms. Teisės aktai turėtų būti aktualesni, daugiau dėmesio skiriama atsinaujinusiems procesams bibliotekose ir el. išteklių valdymui. Reikėtų atnaujinti statistinių duomenų pateikimą ir sukurti aiškią metodiką. Taip pat nacionaliniu mastu nustatyti bibliotekos išteklių skaičiaus ir apyvartos pakankamumo rodiklį pagal studentų ir studijų programų skaičių bei kitus kriterijus, kad būtų galima objektyviau komplektuoti ir pateikti tikslius duomenis vartotojams, akademinėi bendruomenei ir ekspertams. Reikėtų užtikrinti nuolatinį valstybės finansavimo modelį moksliniams el. ištekliams prenumeruojamose duomenų bazėse įsigyti ir supaprastinti informacijos išteklių viešųjų pirkimų tvarką.

Lietuvos akademinė leidinių leidykla ir tiekėjas turėtų siūlyti daugiau galimybių bibliotekoms įsigyti naujausių lietuviškų el. vadovėlių, teikti vartotojams tinkamas bendro prisijungimo prie duomenų bazių paslaugas ir standartizuotą panaudos statistiką.

Aukštųjų mokyklų bibliotekos galėtų įsigyti debesų kompiuterijos naujos kartos bibliotekos paslaugų platformą, kuri leistų efektyviau tvarkyti įvairius išteklius, gauti geresnę bibliotekų veiklą ir skaitytojų aptarnavimo statistiką. Kolegijos turėtų didinti bibliotekų el. viešųjų paslaugų infrastruktūros įvairovę ir prieinamumą, modernizuoti fizinę ir virtualią mokymąsi bibliotekoje skatinančią aplinką, pritaikant ją studentams pagal poreikį. Bibliotekos vartotojus būtina skatinti naudotis el. ištekliais ir duomenų bazėmis, nes nuo vartotojų informacinio ugdymo tiesiogiai priklauso el. išteklių panauda.

Grėsmės: Kolegijų bibliotekų veikla, informacijos išteklių komplektavimas ir sklaida priklauso nuo institucijos požiūrio, dirbančių specialistų bei finansinių galimybių. Vienos bibliotekos yra itin modernios savo erdvėmis ir paslaugomis, o kai kurios teikia ribotas tradicines paslaugas ar veikia seniai nerenovuotose patalpose. Atsiranda tendencija, kad vartotojų aptarnavimo kokybės skirtumai toliau dar labiau didės. Itin aktualus kvalifikuotų bibliotekos darbuotojų trūkumas, nes Lietuvoje nerengiami kvalifikuoti bibliotekos specialistai.

Pagrindinės kolegijų bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo problemos ir jų sprendimo galimybės:

Problema: Nepakankamas dėmesys nacionaliniu mastu akademinėms bibliotekoms teisiniu, statistiniu, bibliotekų veiklos reglamentavimo požiūriu.

Pasiūlymai:

- Kultūros ministerija turėtų atnaujinti bibliotekų teisinę bazę ir kitus bibliotekų veiklas reglamentuojančius dokumentus, atsižvelgdama į visų tipų bibliotekas ir jų fondų valdymo skirtumus. Teisės aktai turėtų būti aktualesni, daugiau dėmesio skiriama atsinaujinusiems procesams bibliotekose ir el. ištekliams.
- Švietimo ir mokslo ministerija turėtų atnaujinti minimalų bibliotekų fondų aprūpinimo rodiklį (BFAR), atsižvelgdama į pakitusią situaciją, ir skirti daugiau lėšų bibliotekų fondams atnaujinti įskaičiuodama ir el. išteklių prenumeratos išlaidas. ŠMM galėtų nustatyti nacionaliniu mastu bibliotekos išteklių skaičiaus ir apyvartos pakankamumo rodiklį pagal studentų ir studijų programų skaičių bei kitus kriterijus, kad būtų galima objektyviau komplektuoti ir pateikti tikslius duomenis vartotojams, akademinėi bendruomenei ir ekspertams. Tai padėtų išspręsti diskutuotinus klausimus dėl bibliotekų fondų tinkamumo ir

mažųjų bibliotekų veiklos tinkamo finansavimo. ŠMM turėtų numatyti akademinų bibliotekų el. išteklių prenumeratos po 2020 metų strategiją.

- Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka turėtų atnaujinti statistinių duomenų pateikimo metodiką ir sistemą, atsižvelgdama į visų tipų bibliotekas. Reikėtų įdiegti naują interaktyvią statistinę sistemą, kurioje būtų galima lengvai generuoti reikiamus statistinius duomenis atskiroms bibliotekoms pagal jų tipus ir kt. Taip pat bibliotekoms reikėtų nuolat leidžiamų informacinių ir konsultacinių leidinių apie bibliotekų fondų ir kitų veiklų reglamentavimą. LNB turėtų teikti konsultacijas bibliotekoms dėl fondų tvarkymo ir kitais klausimais.
- Nacionaliniu mastu reikėtų supaprastinti viešųjų pirkimų tvarką valstybės institucijoms, įsigyjant spausdintų ir elektroninių informacijos išteklių.

Problema: Lietuviškų elektroninių išteklių nepakankamumas ir jų atvirumo stoka.

- Lietuviškų akademinų leidinių nepakankamumas ir jų atvirumo stoka dėl akademinėse institucijose neišleidžiamos mokomosios literatūros studentams, dėl jų publikavimo uždaroje institucinėse talpyklose, dėl senesnių knygų neperleidimo mažesniais tiražais.
- Lietuvos akademinų leidėjų prieigos prie el. leidinių netinkamumas akademinėms bibliotekoms, standartizuotos panaudos statistikos nebuvimas.

Pasiūlymai:

- ŠMM turėtų reglamentuoti akademinų leidinių leidimą, kad visi publikuoti leidiniai būtų pasiekiami visiems vartotojams pagal Lietuvoje numatytus teisės aktus. Akademiniai leidiniai turėtų būti atvirosios prieigos arba leidžiami tokiu būdu, kad kitos institucijos juos galėtų įsigyti ar prenumeruoti savo vartotojams tinkamu būdu ir gauti reikiamą panaudos statistiką.

Problema: Įvairiapusiškų profesinių žinių ir modernių paslaugų teikimo kompetencijos stoka dėl menkos darbuotojų kaitos ir brandaus amžiaus, mažo darbuotojų skaičiaus ir dėl to, kad nerengiami bibliotekininkystės specialistai.

Pasiūlymai:

- Kultūros ministerija turėtų reglamentuoti minimalius profesinius reikalavimus bibliotekų darbuotojams ir jų skaičių pagal aptarnaujamos bendruomenės dydį, taip pat turėtų organizuoti bibliotekininkystės specialistų įvairiapusę rengimo programą.
- Kolegijos turėtų skirti reikiamą dėmesį bibliotekų veiklai, darbuotojų skaičiui ir jų kompetencijai.

- Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka turėtų organizuoti profesinės kvalifikacijos kėlimo kursus, susijusius su informacijos išteklių fondų valdymu.

Problema: Akademinių bibliotekų vartotojų informacinės kompetencijos ir akademinio raštingumo stoka, kuri daro įtaką informacijos išteklių panaudai.

Pasiūlymai:

- Nacionaliniu lygmeniu ugdyti tinkamus moksleivių informacinio raštingumo, kritinio mąstymo ir plagiatų prevencijos gebėjimus bendrojo lavinimo mokyklose.
- Akademinėse institucijose diegti sistemingą informacinės kompetencijos ugdymą, integruojant į studijų procesą.

Dr. Jurgita Rudžionienė

LIETUVOS UNIVERSITETŲ BIBLIOTEKOS

Pagrindinės universitetų bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo problemos:

1. Viena iš svarbiausių šiuo metu įvardijamų problemų yra *universitetų ir jų bibliotekų jungimas*. Dėl to atsiranda daug neaiškumų, netikrumo dėl prijungiamų institucijų ir darbuotojų ateities, DB ir kitų išteklių įsigijimo, sistemų jungimo, o tai kelia sumaištį, trukdo efektyviai dirbti. Tačiau ilgainiui susiformuos naujos struktūros. Į jungimą reikėtų žiūrėti kaip į galimybę efektyviau valdyti išteklius.
2. Kita akivaizdi problema – neaiškus *universitetų bibliotekų statusas ir pavaldumas*. Universitetų bibliotekos, kaip bibliotekos, turėtų vadovautis Kultūros ministerijos (toliau – KM) parengtais teisės aktais ir norminiais dokumentais, tačiau universitetų bibliotekos, kaip universitetų padaliniai, priklauso ŠMM jurisdikcijai, per kurią ateina finansavimas. Todėl ŠMM šių bibliotekų atžvilgiu turi tam tikrų teisėtų lūkesčių:
  - Trūksta bendros politikos, strategijos, planavimo: KM ir ŠMM turėtų bendradarbiauti tarpusavyje, derinti aukštųjų mokyklų bibliotekoms keliamus reikalavimus ir lėšų tiems reikalavimams įgyvendinti skyrimą.
  - Universitetų bibliotekų veiklą efektyvumą, taigi ir informacijos išteklių fondų valdymo tobulinimo galimybes užtikrintų bibliotekų veiklas ir teisinę bazę reglamentuojančių dokumentų atnaujinimas arba naujų parengimas. Būtina atsižvelgti ir tiksliai apibrėžti visų tipų bibliotekų (iš jų ir valstybinės reikšmės) specifiką, jų išteklių fondų valdymo ypatumus (pvz., privalomuoju egzemplioriumi gaunamų leidinių saugojimo būtinumą ir trukmę).

- Nors universitetų bibliotekos viršija BFAR, minimalus rodiklis turėtų būti persvarstytas ir padidintas atsižvelgiant į jau pasikeitusią situaciją ir didėjančias išlaidas el. ištekliams prenumeruoti.

3. *Informacijos išteklių įsigijimo problemos:*

- sudėtinga viešųjų pirkimų tvarka, ypač apmaudu tokiais atvejais, kai el. knygyne reikiamą leidinį galima įsigyti greičiau ir pigiau;
- finansavimo trūkumas – dėl riboto finansavimo neįmanoma įsigyti mokslininkams ir tyrėjams reikalingų pavienių el. knygų arba nusipirkti trumpalaikę prieigą prie el. dokumentų pagal mokslininkų ir (ar) studentų pareikalavimą (galima pirkti tik įsigijus prieigą prie atitinkamo el. knygyno);
- kadangi prieiga prie el. dokumentų yra traktuojama kaip paslauga, el. dokumentams netaikoma PVM lengvata kaip spausdintiems leidiniams (9 %); dėl to el. dokumentų kaina, palyginti su spausdintais, išauga 12 procentų.

4. *Autorių teisės:*

- prieiga prie el. išteklių DB: prieigos prie DB blokavimas atskiriems vartotojams, kai tiekėjai įitaria, kad siunčiami per dideli informacijos kiekiai (įtariama, kad naudojami robotai). Tai sukelia didelį vartotojų nepasitenkinimą, juolab kad nė vienas tiekėjas nėra apibrėžęs leistino vienkartinio informacijos kiekio, todėl ir bibliotekos yra priverstos naudoti aptakias įspėjamasias formuluotes. Būtų svarbu turėti tikslią ir aiškią informaciją vartotojams;
- atvirasis mokslas ir atviroji prieiga: kai kurios ATGTĮ nuostatos (22 straipsniu nustatyti ribojimai) iš esmės prieštarauja atvirojo mokslo ir atvirosios prieigos judėjimui. Nežinia, kiek realu inicijuoti pataisas, bet problema iš tiesų egzistuoja;
- skaitmeninio turinio kūrimo, naudojimo, prieigos ribojimas (suskaitmenintas mokymo priemonės, jų dalis, kitus tekstus būtų galima leisti naudoti registruotiems vartotojams tinkle).

5. *Informacijos išteklių apskaita.* Būtina atnaujinti statistinių duomenų pateikimo struktūrą, atsižvelgiant į visų tipų bibliotekų poreikius ir specifiką; pateikti tikslus ir aiškius (visų vienodai suprantamus) reikalingų apskaitai duomenų apibrėžimus ir išaiškinimus.

6. *Informacijos išteklių vertinimas ir fondotyra.* Šiuo metu sunku įvertinti fondo valdymo efektyvumą, nes nėra vertinimo įrankių ir kriterijų sistemos, kuri tiktų universitetų bibliotekoms ir atitiktų jų specifiką. Toks bendrai taikomas įrankis leistų išmatuoti ir įvertinti bibliotekų išteklių kokybę ir valdymo efektyvumą, palyginti rodiklius tarpusavyje ir skatintų fondotyra.

7. *Dokumentinio kultūros paveldo išsaugojimas, sklaida ir tyrimai.* Universitetų bibliotekos, kurios savo fonduose turi senų, retų, vertingų spausdintų leidinių ir rankraščių, negauna tikslinio finansavimo šiai

fondo daliai išsaugoti ir jos sklaidai (tinkamai įrengtos saugyklos, prevencinis konservavimas ir restauravimas, prieigos užtikrinimas skaitmeninant, tyrimai ir (arba) tyrėjų pritraukimas, kvalifikuoti specialistai ir kt.). Šios veiklos priklauso nuo universitetų vadovybės geranoriškumo ir bet kada gali sustoti. Čia ypač svarbu susitarti KM ir ŠMM dėl finansavimo.

8. *Kitos bendro pobūdžio pastabos:*

- sukurti tinkamai finansuojamą nacionalinę depozitinę biblioteką ir nustatyti naudojimosi ja tvarką. Tai užtikrintų aktualumo nepraradusių leidinių išsaugojimą ir galimybę vartotojams patenkinti savo informacinį poreikį retai naudojamai informacijos išteklių daliai;
- valstybės vykdoma akademinų institucijų (universitetų, o vėliau ir kolegijų) reforma, mažėjantis studentų skaičius, mažėjantis finansavimas ir bibliotekos darbuotojų skaičius;
- Lietuvoje nerengiami aukštos kvalifikacijos bibliotekininkai, informacijos organizavimo specialistai; jų trūkumas bus ypač jaučiamas ateityje;
- didėja darbuotojų kaita, nes jauni darbuotojai išeina į kitas darbo vietas. Dėl mažų atlyginimų jaunimas nenoriai renkasi darbą bibliotekose, o išėjusius būna sunku pakeisti.

Leonija Kėvalienė

BENDROJO UGDYMO MOKYKLŲ IR PROFESINIO MOKYMO ĮSTAIGŲ BIBLIOTEKOS

Išvados pagal tyrimo teminę struktūrą

Bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekų (toliau – BLMB) ir profesinių mokyklų bibliotekų (toliau – PMB) tinklas apima visą šalies teritoriją, bibliotekos yra mokyklų padaliniai, skirti kultūriniais ir informaciniais mokyklos bendruomenės poreikiams tenkinti, jų paslaugos priartintos prie vartotojų. BLMB bendruomenė uždara, įvairi pagal besimokančiųjų amžių, priklauso nuo BLM tipo (pradinė, pagrindinė, gimnazija), kinta priklausomai nuo ateinančių į mokyklą ir ją baigiančių mokinių pokyčio santykio. Kokybiniai pokyčiai galimi sujungus su VB filialu ir vykdant bendrą veiklą.

Profesinės mokyklos bibliotekos tikslinė bendruomenė įvairi pagal besimokančiųjų amžių (mokiniai nuo 14 metų ir suaugę besimokantieji), pagal mokymosi tikslus (pirminis mokymas – įgyti specialybę ir tęstinis mokymas – siekis išlikti darbo rinkoje). PMB bendruomenės sudėtis kinta kiekvienais mokslo metais, pokytis priklauso nuo mokymosi tikslų ir mokymo programų pasirinkimo.

Per analizuojamą laikotarpį uždaryta kas penkta bendrojo lavinimo mokyklos biblioteka, likęs bibliotekų tinklas sudaro 39,50 proc. šalies bibliotekų. Bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekų ir profesinių mokyklų bibliotekų tikslinė aptarnaujama bendruomenė, į kurią orientuojamasi komplektuojant mokyklos bibliotekos fondą, mažėja dėl demografinių problemų ir emigracijos.

PMB tinklas 2008–2017 metais mažėjo tik trimis centriniais administraciniais vienetais. Mažuose miesteliuose (Aukštadvaris, Dieveniškės, kt.) 16–18 metų mokinių yra nedaug, todėl ŠMM yra parengusi profesinių ir bendrojo lavinimo mokyklų jungimo planą. Iki 2020 metų planuojama steigti technologines gimnazijas. Numatytas mokyklų tinklo optimizavimas sumažins bibliotekų ir jų darbuotojų etatų skaičių, tačiau sudarys palankias sąlygas informacijos išteklių komplektavimui koordinuoti ir kooperuoti.

Esama informacijos išteklių struktūra ir jos kaita. Mokyklų bibliotekų informacijos išteklių apimtis mažėja egzemplioriais, pavadinimais, dokumentų tipu ir įsigijimais per metus. Lyginant 2008 m. ir 2017 m., pastebimas ryškus fondų sumažėjimas dėl daugeliu atvejų atsitiktinio finansavimo, didelio nurašymo pakeitus bendrąsias ugdymo programas (2008 m. – pradinio ir pagrindinio ugdymo; 2011 m. – vidurinio ugdymo (11–12 klasės)) ir optimizuojant mokyklų tinklą.

Informacijos išteklių struktūra pagal dokumentų rūšis tiek BLMB, tiek PMB lieka stabili – vyrauja (per 90 %) spausdinti dokumentai (knygos ir serialiniai leidiniai). Spausdinti dokumentai mokyklų bibliotekose išlieka svarbūs ir paklausūs skaitant didelės apimties kūrinius, žemesnių klasių mokiniai itin mėgsta naujas spausdintas knygas.

Fondų komplektavimo finansavimo mechanizmai. Bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekos nuo 2009 m. negauna tikslinių, skirtų vienam statistiniam mokiniui, lėšų ugdymo procesui reikalingai literatūrai įsigyti, komplektavimas tapo nenuoseklus. Leidiniai brangsta, bet lėšos, skirtos vadovėliams ir mokymo priemonėms įsigyti, nedidindamos (pvz., 2014 m. skirta vienam statistiniam mokiniui 70,00 litų, 2018 m. skirta 20,00 eurų), lėšų bibliotekos fondui dažniausiai nelieka. Nelikus tikslinio finansavimo, mokyklos vadovo sprendimu gali būti skiriamos šios lėšos: mokinio krepšelio likutis, finansinių metų gale perskirstytos lėšos, GPM 2 proc. paramos mokyklai lėšos, kitos lėšos. Situacija kiekvienoje mokykloje skirtinga, priklauso nuo mokyklos vadovybės sprendimo: jei mokyklos vadovybė supranta bibliotekos svarbą ugdymo procesui, lėšų bibliotekos poreikiams randa. Tokiose bibliotekose situacija gera ar bent patenkinama. Tačiau ryškus lėšų dokumentams įsigyti mažėjimas (BLMB – 56,06 %, PMB – 57,63 %) rodo, kad nedaug mokyklų vadovai geba racionaliai ir efektyviai naudoti mokyklos bibliotekos paslaugų potencialą.

Pasiūlymas. Nustatyti finansavimo mechanizmą be galimybės mokyklos vadovui perskirstyti lėšas ir numatyti papildomą atskaitomybę už panaudotas lėšas (tokia finansavimo tvarka buvo iki 2009 m.).

IIF įsigijimo būdai. Pirkimų apimtis mokyklų bibliotekose priklauso nuo mokyklos vadovybės sprendimais skirtų lėšų. Dovanų gaunama dalyvaujant „Knygų Kalėdų“ ir kitose akcijose, pagrindiniai paramos teikėjai – mokyklos bendruomenė. Kai kurių mokyklų bibliotekoms dovanos – pagrindinis fondų komplektavimo būdas. Išteklių prenumeruojami steigėjo ir mokyklos lėšomis.

Perdavimai: BLMB – optimizuojant mokyklų tinklą; PMB – sumažinus profesinio mokymo programų skaičių konkrečioje mokykloje.

Elektroninių išteklių komplektavimas ir jų naudojimas. El. dokumentai fizinėse laikmenose per analizuojamą laikotarpį prarado aktualumą, nes paseno laikmena. Dėl geros techninės mokyklų bazės el. dokumentus fizinėse laikmenose keičia nutolusios DB, prie kurių jungiamasi tiesiogiai įvairiose mokyklos erdvėse. Vartotojams patogiu, tačiau bibliotekos praranda galimybę apskaityti dokumentus, mažėja pagrindiniai bibliotekos veiklos rodikliai: vartotojų skaičius, išduotis, fondo apyvarta. Mokykla dažnai naudojasi įsigytais įvairiomis duomenų bazėmis, bet jos nėra apskaitomos mokyklos bibliotekoje ir bibliotekininkui nėra galimybės šias duomenų bazines administruoti, rinkti statistinius panaudos duomenis. Profesinėse mokyklose mokomąja programa MOODLE galima naudoti tik bibliotekoje, prisijungimais apskaitomi.

Pasiūlymas. Prieiga prie el. išteklių ir nutolusių duomenų bazių bei jų administravimas turėtų vykti per mokyklos biblioteką. Tai ne tik pagerintų bibliotekos išteklių panaudos statistiką, bet ir rodikliai būtų patikimesni. Juntama bibliotekos ignoravimo tendencija, kai el. paslaugos mokyklos įsigytais informacijos ištekliais organizuojamos ne per biblioteką.

Autorių teisės. Mokyklos laikosi ATGTĮ nuostatų, gerbia intelektinę nuosavybę ir autorių teises. Visuose mokyklų kompiuteriuose naudojamos tik licencijuotos programos. Mokyklų bibliotekininkai išmano ATGTĮ ir pagal galimybes supažindina mokinius. Mokyklų bibliotekos negauna itin sudėtingų užklausų, todėl pakanka nustatytų reikalavimų informacijai platinti tik mokymo (-si) tikslais.

Pasiūlymas. Įtraukti į mokymų programas informaciją apie ATGTĮ ir aktualias redakcijas bibliotekų specialistams. Patikėti mokyklų bibliotekininkams moksleiviams vesti informacinio raštingumo mokymus, kurių viena iš sudėtinių dalių – etiškas informacijos naudojimas.

Komplektavimo prioritetai. Mokyklų bibliotekų fondai universalūs, atliepia bendrąsias ugdymo ir profesinio mokymo programas. Komplektavimo prioritetus reglamentuota įvairaus lygmens (ministerijos, steigėjo, mokyklos vadovo) dokumentai. Atsižvelgiama į mokyklos skyrių ir (ar) metodinių grupių teikiamus sąrašus, leidinių aktualumą, populiarumą. Menų mokyklų bibliotekose yra gaidų rinkinių ir kt. meninei raiškai ugdyti reikalingų priemonių fondai.

PMB fondas įvairesnis nei BLMB, priklauso nuo mokomų specialybių įvairovės. Didžiausia problema rengiant techninių profesijų specialistus – specialiosios techninės literatūros, atitinkančios profesinės mokyklos profilį, stygius.

Pagrindinis komplektavimo prioritetas mokyklos bibliotekose yra bendrosios ugdymo ir (ar) mokymo programos. Tačiau ŠMM, bendrosiose ugdymo programose apibrėžusi ugdymo turinį ir pateikusi

detalius privalomosios ir kontekstinės literatūros sąrašus, bet neskirdama tikslinių lėšų, programos vykdymą perduoda mokyklų vadovams – jei mokyklos vadovas ras galimybę finansuoti.

Pasiūlymas. ES itin paklausios techninės specialybės, tai aktualu ir Lietuvos pažangai, ir konkurencingumui, todėl būtų galima galvoti apie valstybinį užsakymą mokymo priemonėms ir papildomai techninei literatūrai parengti, pasitelkti verslą problemai spręsti, juo labiau kad verslo, savivaldos atstovai padeda mokykloms atrinkti paklausias mokymo programas. Be to, dar daugiau šalies profesinių mokyklų iki 2020 metų taps viešosiomis įstaigomis.

Teisinė bazė, reglamentuojanti bibliotekų sritį. Bibliotekų sritis nacionaliniu lygmeniu pakankamai reglamentuota. Mokyklų bibliotekų tinklo lygmeniu yra senų dokumentų, kuriuos reikėtų kuo skubiau peržiūrėti ir atnaujinti, išplečiant teisinio reglamentavimo ribas aprėpti BLMB ir PMB (pvz., mokyklų bibliotekų bendrieji nuostatai, pareigybės aprašas, kt.), tai neprieštarautų ŠMM siekiui jungti šias mokyklas steigiant technologines gimnazijas. Tačiau mokyklų parengti dokumentai, skirti mokyklos bibliotekų veiklai aprašyti, neturėtų apkrauti bibliotekininko papildomais darbais, nesusijusiais su tiesioginiu specialisto darbu.

Pasiūlymas. Bendru KM ir ŠMM sutarimu atnaujinti ir sukonkretinti dokumentus tinklo lygmeniu.

Bibliotekų fondo naudojimas. Mokyklų bibliotekų fondai komplektuojami tikslingai, prižiūrimi ir įvairiais būdais viešinami, svarbi vartotojų nuomonė, siekiant kokybiško komplektavimo, analizuojamos bibliografinės užklauskos. Nors ir retai, bet į sudėtingas užklauskas atsakoma pasitelkiant TBA, tarptautinį TBA.

Tačiau situacija prasta – žemi 2017 m. fondo apyvartos koeficientai: BLMB – 0,64; PMB – 0,23. Situaciją prastina nurašymo kvota, dėl bibliotekininkų kompetencijų stokos neteisingai apskaitoma išduotis, apsilankymai ir kiti statistiniai duomenys, dėl neteisingos apskaitos bibliotekininkai neparodo didelės savo darbo dalies, menksta bibliotekos prestižas.

Pasiūlymas. Nurašymo kvotos turėtų būti tik rekomendacinės aptariamoms grupėms bibliotekoms, nes bibliotekos siekis – fondo aktualumas, todėl nurašoma pagal poreikį, ypač pakeitus bendrąsias ugdymo programas. Skirti deramą dėmesį privalomai bibliotekininkų kvalifikacijai.

Fondotyra. Mokyklų bibliotekos iš anksto neplanuoja perspektyvinių tikslinių išsamių fondo tyrimų, kokius atlieka stambiosios šalies bibliotekos, nes MB fondas dažniausiai nedidelis, bibliotekininkas gerai žino privalumus ir trūkumus, vienas ar du darbuotojai atlieka visas bibliotekinio darbo funkcijas. Tačiau fondotyra MB svarbi šiais atvejais: a) planuojant pirkimus; b) pakeitus bendrąsias ugdymo ir (ar) profesinio mokymo programas; c) perdavimo, nurašymo tikslais.

Pasiūlymas. Racionaliau naudoti fondotyros duomenis parodant mokyklos bendruomenei bibliotekos svarbą ugdymo procese, siekiant didesnio finansavimo, pagrindžiant nurašymą.

Bibliotekų fondo komplektavimo koordinavimas ir kooperavimas. Fondų komplektavimas kooperuojamas ir koordinuojamas su VB filialais sujungtose BLM bibliotekose. BLM bibliotekų centralizuoto aprūpinimo grožine literatūra šalies mastu atsisakyta prieš daugiau nei dešimtmetį kaip nepasiteisinusio. Pagal ŠMM numatytą planą, iki 2020 m. sujungus kai kurias bendrojo lavinimo ir profesines mokyklas, bus palankios sąlygos koordinuoti ir kooperuoti informacijos išteklių įsigijimą. Profesinių mokyklų bibliotekos, siekdamos vartotojus aprūpinti aktualia technine literatūra, plečia paslaugas už mokyklos ribų: pagal susitarimą PM mokytojai gali naudotis kolegijų prenumeruojamomis DB. PMB pagal galimybes užsako VGTU, KTU, VDU leidinius, teisės aktų numatyta tvarka užsako disertacijas, naudojami Vrublevskių ir kitomis bibliotekomis. Profesinių mokyklų bibliotekininkai neigiamai vertina Lietuvos techninės bibliotekos reorganizavimą, nes iš šios bibliotekos galėjo skolintis reikalingus dokumentus.

Nors ir nedidele apimtimi, bet komplektavimas kooperuojamas ir koordinuojamas tarp BLM ir PM bibliotekų bei kitų šalies bibliotekų.

Nenurodytos, bet bibliotekų tinklui svarbios problemos. KM ir ŠMM turi apsispręsti dėl BLM ir PM dirbančių kultūros darbuotojų statuso, pavaldumo, apmokėjimo, kvalifikacijos kėlimo klausimų:

1. Bendru Kultūros ministerijos ir Švietimo ir mokslo ministerijos sutarimu turi būti persvarstyti ir atnaujinti dokumentai, apibrėžiantys mokyklos bibliotekos statusą ir reglamentuojantys mokyklų bibliotekų veiklą tinklo lygmeniu, apimant visas mokyklų (išskyrus aukštąsias) bibliotekas.
2. Tinklo lygmeniu patvirtinti vienos informacinės sistemos (IS), derančios su LIBIS, naudojimą visose šalies mokyklų (išskyrus aukštąsias) bibliotekose. Tai galėtų būti MOBIS, kuri įdiegta daugelyje mokyklų (išskyrus aukštąsias) bibliotekų.
3. Būtinai BLM ir PM bibliotekų veiklos koordinavimas iš vieno ar kelių centrų. Toks sprendimas palengvintų teisinį reglamentavimą, kvalifikacijos kėlimą, kitų su bibliotekų veikla susijusių problemų sprendimą.
4. Spręsti užmokesčio už darbą klausimą, siekiant suvienodinti apmokėjimo už darbą tvarką visiems tos pačios (kultūros) srities specialistams šalies lygmeniu.
5. Numatyti privalomą formalų kvalifikacijos kėlimą bibliotekų darbuotojams, suteikiantį teisę dirbti bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų bibliotekose.

Apibendrinta mokyklų bibliotekų sektoriaus veiklos patirtis, bendradarbiaujant su užsienio partneriais.

Atliekant tyrimą nenustatyta BLM bibliotekų ir (ar) PM bibliotekų bendradarbiavimo su užsienio partneriais patirtis: bendrauja ir bendradarbiauja mokyklos, bet ne bibliotekos.

Pasiūlymas. Ieškoti kontaktų bendrauti ir bendradarbiauti, dalintis patirtimi su kitų šalių mokyklų bibliotekomis per mokyklų bibliotekininkus vienijančias organizacijas, pavyzdžiui, Lietuvos bibliotekininkų draugijos (LBD) Mokyklų bibliotekų skyrių, Lietuvos mokyklų bibliotekų darbuotojų asociaciją (LMBDA). Tačiau profesinių mokyklų bibliotekininkai nėra įsteigę savarankiškos asociacijos (draugijos) ar įregistravę skyriaus LBD ar LMBDA.

Biblioteka, kurioje dirba profesionalus specialistas – bibliotekininkas, kiekvienoje BLM ir PM yra neabejotina būtinybė, jei šalis nori ne tik išgyventi, bet ir sėkmingai konkuruoti, klestėti XXI amžiaus informacinėje visuomenėje. Aiškiai suvokiama bibliotekos įtaka XXI amžiaus švietimui tik dar kartą patvirtina, kad BLMB ir PMB turi būti skiriamas neatidėliotinas dėmesys ir finansavimas.

Daiva Janavičienė

IŠVESTINIŲ RODIKLIŲ PALYGINIMAS (2008 IR 2017 METAI), APIMANTIS VISAS BIBLIOTEKAS

Rodiklių reikšmės ir jų skaičiavimo metodika pateikta Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių valdymo koncepcijos 31 punkto 6, 7 papunkčiuose.

1 lentelė. *Informacijos išteklių fondams komplektuoti skirtų lėšų vienai išduočiai (fiz. vnt.) palyginimas*

Bibliotekų tipas	Lėšos vienai išduočiai 2008	Lėšos vienai išduočiai 2017
Lietuvos aklųjų biblioteka	0,31	0,34
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka	0,20	0,06
Lietuvos mokslo institutų bibliotekos ir LMAVB	0,84	0,25
Lietuvos medicinos biblioteka ir SPI bibliotekos	0,42	0,24
Apskričių bibliotekos	0,18	0,10
Savivaldybių viešosios bibliotekos	0,19	0,15
Kolegijų ir kitų neuniversitetinių aukštųjų mokyklų bibliotekos	0,33	0,51

Valstybinės universitetinio aukštojo mokslo institucijų bibliotekos	0,5	0,72
Bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekos	0,30	0,17
Profesinio mokymo mokyklų bibliotekos	1,00	0,86

2008 metais didžiausias koeficientas (sąlyginai brangiausiai kainavo) profesinio mokymo mokyklų (1,00), LMAVB ir mokslo institutų (0,84) vienas dokumento išdavimas. Mažiausias koeficientas – apskričių ir savivaldybių viešosiose bibliotekose (0,18 ir 0,19).

Po dešimties metų, labai sumažėjus finansavimui, didžiausias koeficientas išliko profesinio mokymo bibliotekose ir kolegijų bibliotekose (0,51). Mažiausias – LNB (0,06) ir apskričių bibliotekose (0,10). Bendrai koeficientas per 10 metų sumažėjo (išskyrus LAB ir universitetų bibliotekas).

Padidėjęs kolegijų koeficientas gali reikšti, kad nėra paklausūs leidiniai ir kitose medijose esantys fiziniai vienetai apskaitomi dokumentai, bet šio tipo bibliotekos, teikdamos kokybinius tyrimo duomenis, nurodo labai išaugusią el. dokumentų tinkle naudojimosi apimtį ir problemas dėl šių paslaugų apskaitos.

2 lentelė. Dokumentų atnaujinimo fonde (fiz. vnt.) procentinės išraiškos palyginimas

Bibliotekų tipas	Atsinaujinimo procentas	Atsinaujinimo procentas
	2008	2017
Lietuvos aklujų biblioteka	6,2	17,34
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka	1,0	0,59
Lietuvos mokslo institutų bibliotekos ir LMAVB	1,0	0,56
Lietuvos medicinos biblioteka ir SPI bibliotekos	1,1	0,6
Apskričių bibliotekos	2,6	1,5
Savivaldybių viešosios bibliotekos	6,3	5,5

Kolegijų ir kitų neuniversitetinių aukštųjų mokyklų bibliotekos	5,3	4,8
Valstybinės universitetinio aukštojo mokslo institucijų bibliotekos	1,9	0,7
Bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekos	4,6	1,8
Profesinio mokymo mokyklų bibliotekos	7,0	4,19

Skaitytojams visada aktualu gauti naujų dokumentų. Fondo atnaujinimo tikslas – nustatyti, kokį procentą bibliotekos fonde sudaro gauti einamųjų metų dokumentai. Pagal UNESCO ir (ar) IFLA rekomendacijas, viešosiose bibliotekose kasmet turėtų būti 5 proc. einamųjų metų leidinių. Šį rodiklį sąlyginai imame kaip pagrindą. Duomenys apima tik leidinių fizinius vienetus.

Labiausiai atsinaujinimas matomas LAB, tai susiję su didelės apimties dokumentų nurašymu, perduodant LNB. Visų kitų bibliotekų tipų IIF atsinaujinimo procentas, lyginant situacijas 2008 ir 2017 metais, sumažėjo. SVB atsinaujinimas atitinka IFLA rekomendacijas, AVB – sumažėjo beveik 3 kartus ir esamas procentas daugiau nei 3 kartus mažesnis už rekomendacijas (skaičiuojant abu tipus atskirai).

Kolegijų ir profesinio mokymo bibliotekose atsinaujinimas artimas 5 procentams. Mažiausias – didelius dokumentų fondus sukaupusiose bibliotekose, tai logiška pagal jau turimų IIF apimtį. Gana mažas atsinaujinimo procentas – universitetų ir bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekose.

Literatūros ir šaltinių sąrašas:

1. ATKOČIŪNIENĖ, Zenona. Informacijos išteklių samprata. Iš: *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 421–435.
2. *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas* / ats. redaktorė ir sudarytoja Audronė Glosienė; Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 698, [1] p.
3. BLIŪDŽIUVIENĖ, Nijolė. Nacionalinės bibliografijos ištekliai kaip šalies dokumentinio paveldo liudijimas. *Knygotyra*, 2017, t. 78, p. 237–252. Interneto prieiga: <http://www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/view/10722/8806>
4. BULAVAS, Vladas. *Idėjos virsta tikrove*. Vilnius, 2005.
5. CHADWELL, Faye A. (2009) *What next for Collection Management and Managers? User-centered Collection Management* // *Collection Management*. Vol. 34:2, p. 69–78.
6. CHADWELL, Faye A. (2012) *What's Next for Collection Management and Managers? : Assessing the Value of Collection Services* // *Collection Management*, 2012, vol. 37, p. 58–64.

7. CONGER, Joan E. *Collaborative electronic resource management: from acquisition to assessment*. London, 2004, 249 p.
8. *Concise dictionary of Library and Information science* / Stella Keenan, Colin Johnston. London etc.: Bowker Saur, 2000. Prieiga per Google books.
9. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymas Nr. V-1170 „Dėl Aukštosios mokyklos realiųjų išteklių vertinimo metodikos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2011-07-20, Nr. 92-4392.
10. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2011 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. IV-147 „Dėl Dokumentų įsigijimo viešosiose bibliotekose ir duomenų bazių centralizuotos prenumeratos finansavimo iš valstybės biudžeto lėšų tvarkos aprašo, sutarčių, ataskaitos ir projekto įvykdymo faktines išlaidas patvirtinančių dokumentų sąrašo formų patvirtinimo“ [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 10 d.]. Interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.294F1C5B11D3/dExvzUrSeT>
11. *Digital Single market* (bendroji skaitmeninė rinka): Europos Komisijos prioritetas [elektroninis dokumentas, žiūrėta 2017 m. gruodžio 12 d.]. Interneto prieiga: https://ec.europa.eu/commission/priorities/digital-single-market_it#background
12. DIKAVIČIENĖ, Eglė. Bibliotekų tinklas aiškiai susitraukė. *Tarp knygų*. 2018, nr. 7–8, p. 5–9.
13. Dokumentų kelias Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje: technologiniai dokumentų komplektavimo ir katalogavimo procesai. Vilnius, 2008. 38 p.
14. EVANS, G. Edward. *Developing library and informatikon centre collections* / G. Edward Evans with the assistance of Margaret R. Zarnosky. 4 leidimas. Greenwood Village, Colorado: Libraries unlimited, 2000. 595 p.
15. EVANS, G. Edward; ZARNOSKY SAPORANO Margaret. *Collection Management Basics*. 6th edition . Santa Barbara etc., 2012. 343 p.
16. *From Stored Knowledge to Smart Knowledge: the British Library's Content Strategy 2013–2015* [elektroninis dokumentas]. Interneto prieiga: https://www.bl.uk/aboutus/stratpolprog/contstrat/british_library_content_strategy_2013.pdf
17. HUBER, John. *Lean Library Management: Eleven Strategies for Reducing Costs and Improving Services*. New York, 2011. 175 p. Interneto prieiga: <http://www.alastore.ala.org/pdf/0461-lean-library-management.pdf>
18. *Inovatyvių produktų ir paslaugų, skirtų bibliotekos veiklai tobulinti ir vartotojams pritraukti, sukūrimas*. Vilnius, 2017 [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 12 d.]. Interneto prieiga: <http://amb.lt/regionas/lt/http-ambregiono.virtualu.lt-tyrimai-ir-analizes-tyrimai-metais-73?c-77/t-143>
19. IVAŠKEVIČIENĖ, Genovaitė. *Bibliotekos dokumentų fondo organizavimas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2004. 106 p.
20. IVAŠKEVIČIENĖ, Genovaitė. *Bibliotekos fondas: organizavimas, analizė, vertinimas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2001. 75 p.
21. JASKONIENĖ, Dalia. BIX (Bibliotheksindex) metodika. *Bibliotekų tyrimai Lietuvoje: mokslinių straipsnių rinkinys*. T. 1, p. 181–268.
22. JASKONIENĖ, Dalia. Bibliotekų statistika ir veiklos rodikliai. In: *Biblioteka: teorijos ir praktikos pradmenys*. Sąs. 3: Vadybos pradmenys. Raštvedyba. Statistika ir veiklos rodikliai. Mokslo tiriamoji ir metodinė veikla. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2005, p. 196–225.

23. KUTIŠČEVA, Laima; IVAŠKEVIČIENĖ, Genovaitė. Savivaldybių viešųjų bibliotekų sistema. *Tarp knygų*, 2018, Nr. 3, p. 15–17.
24. KVIETKAUSKIENĖ, Rimalda. TAMOŠIŪNAITĖ, Genovaitė, JASKONIENĖ, Dalia. Vadybos pradmenys bibliotekų darbuotojams *Biblioteka: teorijos ir praktikos pradmenys*. Sąs. 3, p. 7–123.
25. LAMANAUSKIENĖ, Gražina. *Aktualūs bibliotekų veiklos klausimai*: Vilniaus regiono bibliotekų tarybos posėdžio pranešimo medžiaga. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. 2018 m.
26. LEHMAN, Kathleen A. (2014) *Collection Development and Management*. An Overview of Literature, 2011-12 // *Library Resources and Technical Services*. Jul 2014, Vol. 58. Issue 3, p. 169–177. Prieiga per DB Library, Information Science & Technology Abstracts, Accession Number 97294511.
27. EVANS, Edward G., ZARNOSKY SAPORANO, Margaret, HOLLAND, Christie, SINWELL, Carol *Library programs and services. The Fundamentals* 8 ed. Santa Barbara – Denver: Libraries Unlimited, 2015. XX, 494, 1 p.
28. *Lietuviuzodynas.lt* – terminų žodynas [elektroninis išteklius, žiūrėta 2017 m. spalio 30 d.]. Interneto prieiga: <http://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Depozitoriumas>
29. Lietuvos bibliotekų 2008 m. statistika. Vilnius, 2009. 234 p.
30. Lietuvos bibliotekų 2016 m. statistika / parengė Roberta Šurkutė. Vilnius, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2016. 149 p.
31. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių fondo valdymo koncepcijos projektas / parengė: dr. Daiva Janavičienė, Roberta Šurkutė, Genovaitė Ivaškevičienė, Rimalda Kvietkauskienė, Laima Kutiščeva [rankraštinis dokumentas]. Vilnius, 2017.
32. *Lietuvos mokslo, studijų ir inovacijų būklės apžvalga. 2017* / Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras. Interneto prieiga: <http://mosta.lt/images/leidiniai/Bukle-2017.pdf>.
33. *Lietuvos mokslo, studijų ir inovacijų būklės apžvalga. 2018* / Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras. Interneto prieiga: <http://mosta.lt/images/tyrimai/bukle-2018-web.pdf>.
34. Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 10 d.]. Interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/en/legalActPrint?documentId=259c45a0dbed11e7910a89ac20768b0f>
35. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. balandžio 29 d. įsakymas Nr. ĮV-344 „Dėl Bibliotekų plėtros strateginių krypčių 2016–2022 metams patvirtinimo“ [elektroninis dokumentas, žiūrėta 2017 m. gruodžio 4 d.]. Interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/5939be90103011e6acc9d34f3feceabc>
36. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2011 m. vasario 28 d. Nr. ĮV-147 įsakymas „Dėl Dokumentų įsigijimo viešosiose bibliotekose ir duomenų bazių centralizuotos prenumeratos finansavimo iš valstybės biudžeto lėšų tvarkos aprašo, sutarčių, ataskaitos ir projekto įvykdymo faktines išlaidas patvirtinančių dokumentų sąrašo formų patvirtinimo“ (galiojanti redakcija nuo 2015-01-01) [elektroninis dokumentas, žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Interneto prieiga: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.294F1C5B11D3/dExvzUrSeT>
37. *LST ISO 2789: Informacija ir dokumentavimas. Tarptautinė bibliotekų statistika (tapatus ISO 2789:2013)*. Vilnius: Lietuvos standartizacijos departamentas, 2015, 72 p.
38. LUX, Claudia. The German library system structure and new development. *IFLA journal*, 2003, vol. 29, iss. 2, p. 113–128.
39. MAKSELIS, Rasmus. Lietuvos kultūros įstaigų valdymas kultūrinių industrijų plėtojimo pagrindu // *Šiuolaikinis kultūros įstaigų administravimas ir valdymas*. 2007, p. 93–130.

40. MANŽUCH, Zinaida, MACEVIČIŪTĖ, Elena, ADOMAVIČIUS, Benas *Lietuvos valstybinės reikšmės ir apskričių viešųjų bibliotekų plėtros veiksmų ir tendencijų analizė*. Vilnius, 2012 [interaktyvus, žiūrėta 2017 m. spalio 24 d.]. Interneto prieiga: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2014_biblioteku_pletros_galimybiu_studijaLT.pdf
41. NOVAK, Majek, BARAN, Paul-Andre *Including libraries in development strategies*. IFLA Library, WLIC Singapore, 2013. Prieiga per IFLA publications: <http://library.ifla.org/190/1/221-novak-en.pdf>
42. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimas Nr. 1389 „Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms“ pakeitimo [interaktyvus, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 10 d.]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/13c41881dbed11e782d4fd2c44cc67af>
43. Paaškinimai dėl standarto LST ISO 2789:2007 taikymo [elektroninis išteklius, žiūrėta 2018 m. lapkričio 5 d.]. Interneto prieiga: <https://www.lnb.lt/media/public/bibliotekininkui/paaiskinimai2007.pdf>
44. PEČELIŪNAITĖ, Angelė. Debesijos technologijos bibliotekoje. In: *Sugrąžinta praeitis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 94–112. (*Bibliotheca Lituana*; 3).
45. PETUCHOVAITĖ, Ramunė. „Nematoma“ bibliotekų paslaugų pusė: politika, veiklos dinamika ir vadyba // *Meno aritmetika: kultūros vadyba Lietuvoje* [straipsnių rinkinys]. Vilnius, 2004, p. 98–123.
46. PROKOPČIK, Marija.; VARNAUSKIENĖ, Elona. *Vilniaus universiteto bibliotekos informacijos išteklių vadyba* // Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis 2015. Interneto prieiga: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2015~1477932688334/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
47. RAYNARD, Melissa. Understanding academe-books through the diffusion of innovations theory as a basis of developing effective marketing and educational strategies. *The Journal of academic Librarianship*, 2017, vol. 43, iss. 1, p. 82–86.
48. *Single Market* https://ec.europa.eu/commission/priorities/digital-single-market_lt#background
49. STOLIAROV, Jurij Nikolajevich, KUSHNARENKO, Natalija Nikolajevna, SOLIANIK, Ana Anatoljajvna. *Evoliucija bibliotechnovo fondoviedienija*. Moskva, 2007. 678 p.
50. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė, MANŽUCH, Zinaida, *Tęstinis mokslininkų ir kitų tyrėjų naudojimosi elektroniniais mokslo duomenų ištekliais ugdymo poreikio apimtį ir sudėties mokslinis tyrimas*. Vilnius, 2015, 189 p. [elektroninis išteklius]. Interneto prieiga: http://www.lmba.lt/sites/default/files/Tyrimo_eMoDB%20LT2_ataskaita.pdf
51. TAUTKEVIČIENĖ, Gintarė, ŠARLAUSKIENĖ, Lina ir kt. *Naudojimas elektroniniais mokslo informacijos ištekliais: mokomoji knyga*. Vilnius, 2014 [interaktyvus]. Interneto prieiga: <<http://www.lmba.lt/node/14473>>
52. WILDERS, Coen. Predicting the role of library bookshelves in 2025. *The Journal of academic Librarianship*, 2017, vol. 43, iss. 5, p. 384–391.
53. ZHAN, Ming, WIDEN, Gunilla Understanding big data in librarianship. *Journal of Librarianship and Information Science*. 2017. 1-16 p. DOI: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0961000617742451>

INFORMACIJOS IŠTEKLIŲ VALDYMO TEISINIO REGLAMENTAVIMO SITUACIJOS LIETUVOJE ANALIZĖ

Genovaitė Ivaškevičienė

Įvadas

Bibliotekos Lietuvoje turi ilgametes informacijos išteklių komplektavimo, apskaitos, katalogų sudarymo tradicijas. Atkūrus nepriklausomybę atsirado galimybė iš esmės pakeisti bibliotekinę įstatymų leidybą. Teisės aktų priėmimo procese nuo 1990 m. dalyvauja visos svarbiausios institucijos: Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – LRV), Lietuvos Respublikos kultūros ministerija (toliau – LRKM), atskiros žinybos ir pačios bibliotekos.

Lietuvos Respublikos Seime 1995 m. priimtas svarbiausias dokumentas – Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas (toliau – LRBI). Jis nustato visų (universalių ir specialių) Lietuvos bibliotekų sistemą, jų finansavimą ir valstybinį reguliavimą, apibūdina Lietuvos bibliotekų fondą ir jo apsaugą. Formuojant bibliotekų išteklius kyla tarpžinybinių klausimų, pavyzdžiui, dėl rašytinio paveldo išsaugojimo kitoms kartoms, autorinio atlyginimo už knygų ir kitų dokumentų panaudą, dėl to LRV nutarimais tvirtina spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičių, siuntimo bibliotekoms tvarką ir kt. LRBI (4 str.) pavesta LRKM valstybinio bibliotekų valdymo institucijos funkcija.

Taikant atitiktis tarptautiniams ir Lietuvos teisės aktams (ISO, EN, LST ir kt. standartams, IFLA normoms) principą, lyginamosios analizės ir kitus metodus įvertinti galiojantys bibliotekų fondų¹ organizavimą reglamentuojantys dokumentai.

Darbo struktūra. Informacijos išteklių valdymo teisinio reglamentavimo situacijos vertinimo medžiagą sudaro įvadas ir dvi dalys – „Fondų organizavimo reglamentavimas“ ir „Teisės aktai, reglamentuojantys fondų organizavimą bibliotekose“. Pirmoje dalyje analizuojama LRBI įgyvendinimo eiga, LRV nutarimų vieta informacijos išteklių kaupimo, panaudos organizavimo procesuose; LRKM įsakymais patvirtintų nuostatų, parengtų tvarkų, registrų formų atitiktis tarptautiniams (IFLA, ISO, EN, kt.) ir Lietuvos (Lietuvos standartizacijos departamento, Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ir kt.) standartams, biudžeto lėšų skyrimo principai. Įvertintas bibliotekų politikos formavimo eksperto ir konsultanto funkcijas atliekančios Lietuvos bibliotekų tarybos (toliau – Bibliotekų taryba) vaidmuo. Antroje dalyje išryškinta teisės aktų svarba tiesioginiam darbui bibliotekose, pateikta medžiaga apie savivaldybių viešųjų bibliotekų (toliau – SVB) fondų organizavimo reglamentavimą (medžiaga viešai neskelbta) ir Švietimo ir mokslo ministerijos (toliau – ŠMM) teisinės nuostatos mokyklų bibliotekų fondų organizavimo klausimais. Prie kiekvieno teisės

---

¹ **Pastaba.** Lietuvos Respublikos bibliotekų veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose vartojamas terminas „fondas“, o ne „informacijos ištekliai“.

akto pateiktos pastabos, išvados ir rekomendacijos. Tyrimas baigiamas išvadomis, rekomendacijomis, naudotos literatūros ir šaltinių sąrašu.

Šio tyrimo uždavinys – pateikti rekomendacijas, kokius reglamentuojančius dokumentus reikėtų taisyti, pildyti ir kokių naujų teisės aktų reikėtų, kad bibliotekų informacijos išteklių sistema būtų kaupiama, saugoma, efektyviai naudojama ir laiku nurašoma. Analizė atlikta įvertinus viešojo sektoriaus, naujaušių (apskaitos, statistikos, panaudos, sklaidos, vertinimo) standartų reikalavimus ir tarptautinių organizacijų rekomenduojamas normas bei pasaulio patirtį. Rengiant vertinimą pasinaudota Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – Nacionalinė biblioteka) Informacijos mokslų departamento Bibliotekininkystės skyriuje 2017 m. rengto SVB fondų tyrimo pirminėmis išvargomis.

1. Fondų organizavimo reglamentavimas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos trečiojo skirsnio „Visuomenė ir valstybė“ 42 straipsnyje teigiama: „Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas laisvi. Valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga.“² Viešosios informacijos priemonės, kurių vienos iš saugotojų ir skleidėjų yra bibliotekos, turi teikti kuo platesnį informacijos spektrą, kad vartotojai galėtų patys rinktis lektūrą pagal savo poreikius. Bibliotekų uždavinys – komplektuoti, tvarkyti, saugoti ir apsaugoti, leisti naudotis visų tipų ir rūšių dokumentais, kuriuose vienaip ar kitaip įamžinta žmonijos patirtis.

LRBĮ, priimtas Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. birželio 6 d., ir 2004 m., 2010 m., 2013 m., 2017 m.³ pakeitimai nustatė Lietuvos bibliotekų sistemą, ryšius tarp bibliotekų, bibliotekų finansavimą ir valstybinį reguliavimą, apibūdino Lietuvos bibliotekų fondą ir jo apsaugą. Lietuvos bibliotekų (informacijos išteklių) fondas – vienodais organizaciniais principais sudaryta ir bendros informacinės sistemos pagrindu sujungta bibliotekų dokumentų fondų visuma.

Vadovaujantis LRBĮ 4 straipsniu LRKM pavesta vykdyti visų Lietuvos bibliotekų valstybinio valdymo institucijos funkcijas (atlikti pavaldžių bibliotekų kontrolę ir nepavaldžių bibliotekų priežiūrą). Dėl to LRKM rengia, derina ir teisės aktų nustatyta tvarka tvirtina bibliotekų veiklą reglamentuojančius dokumentus, kuriais turi vadovautis visos Lietuvos bibliotekos.

***Pastabos.** LRBĮ 12 straipsnio 2 ir 3 dalių pakeitimo 2 punktą apibrėžia valstybinių ir savivaldybių mokyklų bibliotekas, bet nenustato, kokie fondai šiose ugdymo bibliotekose turėtų būti formuojami. Neapibrėžta ir kokie dokumentai komplektuojami sujungus bibliotekas, kurios turi skirtingus finansavimo šaltinius ir veikia pagal jungtinės veiklos sutartį.*

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 1993, p. 27.

³ Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 51-1245; pakeitimo įstatymai: *Žin.*, 2004, Nr. 120-4431; *Žin.*, 2010, Nr. 53-2597; *Žin.*, 2013, Nr. 141-7113, TAR, 2017, Nr. 16706.

Naikinant Lietuvos technikos biblioteką (toliau – LTB) pakeitimai jau yra ir neteko galios 7 str. 3 dalies 4 punktą, 17 str. 3 dalis⁴ pakeista tikslinant 3 punktą dėl depozitinių fondų kaupimo.

Tikslingiausia būtų steigti Lietuvoje atskirą depozitinių fondų biblioteką, kurioje būtų kaupiami dešimtmečius mainų fonduose didžiosiose mokslinėse bibliotekose saugomi nereikalingi, bet mokslinės, istorinės ir kultūrinės vertės nepraradę dokumentai. Bibliotekos uždarnos ir nėra kam perduoti tokių leidinių. Šiuo atveju būtų galima pasinaudoti jau LTB sukurtomis apskaitos, paieškos automatizuotomis sistemomis, LIBIS programine įranga (toliau – PĮ) suformuotu katalogu bei turimų LTB specialistų paslaugomis ir kt.

Išvada. *Naikinant LTB pavesta Nacionalinei bibliotekai kaupti ir techninės literatūros ir dokumentų depozitinius fondus (LRBĮ 7 ir 17 straipsniai jau patikslinti, bet lieka labai abstraktus LRBĮ 12 straipsnis).*

Rekomendacijos:

- 1. Patikslinti LRBĮ straipsnius, kurie neatitinka realios situacijos (12 str.).*
- 2. Steigti atskirą depozitinių dokumentų biblioteką (pradinio fondo ir katalogų užuomazga galėtų tapti naikinama LTB).*

1.1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai

Įgyvendinant LRBĮ 18 straipsnį, LRV nutarimu paskirstytas privalomojo egzemplioriaus siuntimas bibliotekoms. Tačiau ši komplektavimo dalis skirta tik didžiosioms mokslinėms Lietuvos bibliotekoms. Šiuo metu galioja LRV nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimo Nr. 1389 „Dėl Spaudinių ir kitų dokumentų privalomųjų egzempliorių siuntimo bibliotekoms tvarkos“ pakeitimo“: LRV 2006 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr. 1240; 2016 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 590 [TAR, 2016-06-10, Nr. 16075].

Pastabos. *Privalomasis egzempliorius apima knygas, periodiką, natų leidinius, mikroformas, garso ir vaizdo, kartografinius, vaizduojamosios dailės, standartus, patentus ir kitus techninius dokumentus, medžiagą Brailio raštu bei elektroninius išteklius (autonominis – turinčius fizinės elektroninės informacijos laikmenas – ir neautonominis, kurie yra tinkle).*

Atskiros šalys elektroninių išteklių archyvą kaupia ir saugo skirtingai. Elektroninių išteklių privalomajam egzemplioriui gali būti ir atskiras dokumentas (apie elektroninių dokumentų privalomojo egzemplioriaus pateikimo problemas įvairiose pasaulio šalių bibliotekose rašė Rimalda Kvietkauskienė straipsnių rinkinyje bibliotekininkams „Šiandien aktu“ , 2016, Nr. 1(54), p. 66–72). Plačiau apie elektroninių dokumentų privalomojo egzemplioriaus sistemas užsienyje kalbama trečiojoje koncepcijos dalyje).

---

⁴ Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo Nr. I-920 7 ir 17 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2017, Nr. 16706.

Rekomendacijos:

1. Tikslinti nutarimo 1.1 punkto 1.1.1, 1.1.2, 1.1.3 papunkčius, o 1.1.5, 1.2.2 papunkčius išbraukti.
2. Apsvarstyti elektroninių dokumentų, esančių neautonominuose tinkluose, archyvinį saugojimą. Siekiamybė – rengti privalomojo egzemplioriaus įstatymą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 182 (su vėlesniais pakeitimais: 2007 m. rugpjūčio 14 d. Nr. 905; 2015 m. balandžio 23 d. Nr. 423) „Dėl Autorinio atlyginimo už knygų ir kitų leidinių panaudą bibliotekose mokėjimo tvarkos“ [TAR, 2015-04-29, Nr. 6494]

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 16 str. 3 dalimi patvirtinta Autorinio atlyginimo už knygų ir kitų leidinių panaudą bibliotekose mokėjimo tvarka reglamentuoja autoriams mokamo autorinio atlyginimo už perduotą išimtinę autorių teisę teikti panaudai knygas bei kitus leidinius bibliotekose dydį ir mokėjimo sąlygas. Ji taikoma mokant autorinį atlyginimą už grožinės literatūros ir eseistikos knygų, knygų vaikams ir jaunimui, mokslinių bei dalykinių knygų ir vaizduojamojo meno leidinių (dailės ir fotografijų albumų) panaudą universaliose bibliotekose – Nacionalinėje bibliotekoje, viešosiose (apskričių ir savivaldybių) bibliotekose. Autoriniam atlyginimui už panaudą mokėti skiriama dalis LRKM patvirtintų asignavimų, kuriuos valstybė skiria bibliotekoms knygoms įsigyti (neišskaičiuojant iš bibliotekoms skiriamos sumos).

Autorių teisių kolektyvinio administravimo asociacija LATGA moka autorinius atlyginimus autoriams, vertėjams ir pan. Suvestinius duomenis apie leidinių panaudojimą (išduotį) LATGAI teikia Nacionalinė biblioteka su kitomis viešosiomis bibliotekomis iš LIBIS PĮ suformuoto skaitytojų aptarnavimo posistemio pagal LATGOS pateiktą koduotą informaciją (informacija gauta iš Nacionalinės bibliotekos informacinių sistemų administratoriaus). Susidarė įspūdis, kad darbai vyksta sklandžiai.

Išvada. Pastabų nėra.

1.2. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos įsakymai

Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių (fondų) sudarymo ir komplektavimo politiką formuoja LRKM, kuri vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, LRBĮ ir kitais įstatymais, Lietuvos ir tarptautiniais standartais – LST, ISO, EN bei IFLA ir kitų tarptautinių organizacijų dokumentais, gerąja pasaulio praktika.

LRKM atlieka tokias bibliotekų valstybinio valdymo institucijos funkcijas:

- nustato valstybės ar savivaldybių įsteigtų bibliotekų plėtros strategiją, rengia ir finansuoja ją įgyvendinančias programas;
- rengia, derina ir teisės aktų nustatyta tvarka tvirtina bibliotekų veiklą reglamentuojančius dokumentus;
- koordinuoja valstybės ar savivaldybių įsteigtų bibliotekų veiklą;
- finansuoja apskričių ir savivaldybių viešųjų bibliotekų dokumentų įsigijimą;

- gali remti bibliotekas, įgyvendinančias valstybines bibliotekų plėtros programas, neatsižvelgdama į jų teisinę formą ir statusą;
- kontroliuoja, kaip laikomasi šio įstatymo ir kitų bibliotekų veiklą reglamentuojančių teisės aktų;
- tvirtina bibliotekos statistinių ataskaitų formas;
- leidžia teisės aktus, kuriais nustatomas privalomas Lietuvos standartų taikymas bibliotekų veikloje ir kt. [LRBĮ 4 straipsnis]⁵.

Bibliotekų politikos formavimo ir įgyvendinimo klausimų eksperto ir konsultanto funkcijas atlieka Bibliotekų taryba. Vadovaujantis LRBĮ 5 str. 2 dalimi, Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu patvirtinti Bibliotekų tarybos nuostatai (2005 m. rugpjūčio 23 d. įsakymu Nr. ĮV-367, papildyti 2009 m. vasario 24 d. įsakymu Nr. ĮV-95 ir 2015 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. ĮV-223). Bibliotekų tarybos sudėtį trejiems metams tvirtina kultūros ministras įsakymu. Šiuo metu galiojanti Bibliotekų tarybos sudėtis patvirtinta 2017 m. gegužės 30 d. įsakymu Nr. ĮV-699.

Bibliotekų taryba nagrinėja bibliotekų plėtotės strategijos klausimus, svarsto bibliotekų srities programas, teikia pasiūlymus dėl jų finansavimo, teikia siūlymus dėl bibliotekų veiklą reglamentuojančių teisės aktų rengimo ir kt. Vienas svarbiausių darbų yra kasmetinis biudžeto lėšų dokumentams ir duomenų bazių prenumeratai paskirstymo viešosioms bibliotekoms svarstymas ir sąrašo aprobavimas, kad kultūros ministras galėtų įsakymu jį patvirtinti.

***Pastabos.** Bibliotekų taryba mažai prisideda inicijuojant informacijos išteklių teisinio reglamentavimo atnaujinimą (pasikeitus turto apskaitos ir kitiems standartams Lietuvoje). Pavyzdžiui, nuo 2010 m. Lietuvoje visas turtas turi būti įtrauktas į bibliotekinę ir buhalterinę apskaitas su kainomis, dar nepatiksinti Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai (2006 m.), neatnaujinta vienietinės apskaitos (inventoriaus knygos) forma, nepatvirtinti naujausi privalomi bibliotekų darbe LST standartų sąrašai ir t. t. Tai viena iš Bibliotekų tarybos nuostatuose įtvirtintų funkcijų – teikti siūlymus dėl bibliotekų veiklą reglamentuojančių teisės aktų rengimo. Prie Bibliotekų tarybos nėra nuolat veikiančių tikslinių ekspertų grupių, nes patys šios tarybos nariai yra konkrečios srities specialistai, dėl to visi darbai tenka LRKM specialistams, konsultuojantis su mokslininkais, Nacionalinės ar kitų bibliotekų specialistais praktikais. Tarybos darbą reikėtų stiprinti, o sklando kalbos, kad „sujungti, panaikinti“.*

***Išvada.** Bibliotekų taryba įteisinta LRBĮ, ji veikia, bet uždaviniai didesni nei galimybės.*

Rekomendacijos:

1. Bibliotekų taryba turėtų virsti tarpžinybine institucija, kuri spręstų ne tik viešųjų, bet ir kitų žinybų bibliotekų klausimus (švietimo įstaigų, sveikatos ir pan.).
2. Prie Bibliotekų tarybos turėtų nuolat veikti ekspertų grupės (teisės aktų rengimo, fondų komplektavimo, elektroninių dokumentų, skaitmeninimo ir pan. (pagal poreikį).

---

⁵ Ten pat.

Įgyvendinant LRBI, Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymais patvirtinti (šiuo metu galiojantys) šie bibliotekų fondų organizavimą reglamentuojantys dokumentai:

- **Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2006 m. gruodžio 11 d. įsakymu Nr. IV-670 [Žin., 2006, Nr. 137-5242]**

Kaip rašoma Lietuvos bibliotekų nuostatų 2 punkte, „Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai reglamentuoja Lietuvos bibliotekų fondo komplektavimą, struktūrą ir sudedamųjų fondo dalių: depozitinio, mainų ir atsarginio fondų formavimo, naudojimo ir apskaitos tvarką“.

***Pastabos.** Nuostatų III, IV, V ir VI skyriai taisytini. Pavyzdžiui, mainų (V skyrius) ir atsarginio (VI skyrius) fondų apskaitos, tvarkymo, naudojimo ir perdavimo reikalavimai neatitinka 12-ojo ir 8-ojo viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartų (toliau – VSAFAS) reikalavimų. Reikia tikslinti ir III skyrių, nes nuo 2018 m. reorganizuojama LTB (15.3 str.) ir keičiasi techninės literatūros (standartų, patentų) saugotojai (15.6 str.), Lietuvos aklųjų biblioteka atsisakė archyvinio saugotojo funkcijos, tai taip pat reikia tinkamai įteisinti. Visas šias funkcijas perims Nacionalinė biblioteka.*

Siekiant racionalumo, reikėtų šio teisės akto atsisakyti, LRBI įvardyti visi galimi fondai. Informacijos išteklių apskaitos, nurašymo esminius klausimus reglamentuoja fondų apsaugos nuostatai, senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo, saugojimo ir naudojimo nuostatai, VSAFAS (patvirtinti Lietuvos Respublikos finansų ministro) privalomi visam viešajam sektoriui. Šių dokumentų visai pakanka informacijos ištekliams tvarkyti, mainų, atsarginis ir kiti fondai (pagal dabartinius reikalavimus) tvarkomi kaip ir likęs fondas.

Dėl depozitų apskaitos dažnai diskutuojama, bet sprendimas lieka toks, kokį nurodo tarptautinė organizacija (davėjas). Vietiniai depozitai išliko daugiausia „teoriškai“, o tai priklauso nuo aplinkybių (pvz., reorganizuojama LTB, Nacionalinė biblioteka perima publikuotų dokumentų (standartų, patentų ir kt.) archyvą ir depozitą, bet ar Nacionalinė biblioteka pajėgs viską perimti? Ar Karo akademijos bibliotekoje perimti fondai bus naudojami, ar į tą biblioteką pateks inžinieriai konstruktoriai? Atskiras depozitinis fondas Lietuvoje nesukurtas).

Išvada. Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai yra pertekliniai.

Rekomendacija. Lietuvos bibliotekų fondo nuostatus naikinti kaip perteklinius.

- **Bibliotekų fondo apsaugos nuostatai: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2010 m. spalio 6 d. įsakymu Nr. IV-499 [Žin., 2010, Nr. 120-6135]**

Bibliotekų fondo apsaugos nuostatai reglamentuoja Lietuvos bibliotekų fondo apskaitą, gaunamų dokumentų priėmimą, fondo perdavimą, fondo patikrinimą, dokumentų nurašymą, fondo apsaugą, darbuotojų atsakomybę.

***Pastabos.** Įdiegus Lietuvoje VSAFAS ir kitus standartus, Nuostatuose atsirado taisytinų vietų (8, 19, 26, 31, 34, 38, 39 ir kt. str.), būtina tikslinti nurašymo priešasčių punktus,*

proporcijas, praplėsti IV skyrių „Fondų patikrinimas“ (dėl dokumentų skaičiaus ir dokumentų išdėstymo fonduose bibliotekos negali vadovautis bendromis inventorizacijos taisyklėmis (patvirtintomis LRV), šiuo metu kiekviena biblioteka (kaip sugeba) rengia savo tikrinimo metodiką, bet būtų tikslinga išplėsti IV skyrių ir turėti aiškią knygų ir kitų dokumentų patikrinimo tvarką). Būtina patikslinti ir išplėsti elektroninių bei kitose laikmenose gaunamų dokumentų apskaitą. Nepamiršti tikslinti 34 straipsnio, nes jame įteisintas pasyvaus fondo kaupimas, reikėtų turėti lankstesnę nurašymo galimybę.

Išvada. Bibliotekų fondo apsaugos nuostatai yra vienas svarbiausių dokumentų, kuriuo vadovaujantis tvarkomi visos Lietuvos bibliotekų fondai.

Rekomendacija. Rengti naują šio dokumento redakciją su papildymais ir patikslinimais.

- **Senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo, saugojimo ir naudojimo nuostatai: patvirtinta laikinai einančio Lietuvos Respublikos kultūros ministro pareigas 2016 m. lapkričio 24 d. d. įsakymu Nr. IV-908 [TAR, 2016-11-25, Nr. 27410]**

Senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo, saugojimo ir naudojimo nuostatai nustato senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo principus ir kriterijus, fondo sudėtį ir turinį, fondo dokumentų apsaugos, prevencinio konservavimo ir restauravimo bei naudojimo tvarką.

Išvada. Dokumentas patvirtintas 2016 m., esminių pastabų dėl tobulinimo nėra.

- **Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatai: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2007 m. balandžio 23 d. įsakymu Nr. IV-257 [Žin., 2007, Nr. 50-1981]**

Šie nuostatai reglamentuoja nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo komplektavimo, sudėties, saugojimo vietos, panaudojimo bei darbo su juo organizavimo ir koordinavimo tvarką.

Pastabos. LTB naikinama ir nuo 2018 m. archyvinis fondas nebus kaupiamas. Ateityje nacionalinis publikuotų dokumentų archyvinis fondas bus kaupiamas vienoje vietoje – Nacionalinėje bibliotekoje ir jis taps nedalus, dėl to bus taupomi ir saugojimo bei kiti kaštai. Dėl to turi būti keičiamas LRV nutarimas (lyginamasis nutarimo projekto variantas jau parengtas, Lietuvos Respublikos kultūros ministro pasirašytas 2017-10-31), kai bus priimtas, kitas žingsnis – Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu patvirtinti naują šių nuostatų redakciją.

Su Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatų naujos redakcijos projektu (gautu iš LRKM Muziejų, bibliotekų ir archyvų skyriaus) susipažinta ir pastabos pateiktos atskirai el. paštu grazina.lamanauskiene@lrkm.lt 2017 m. rugsėjo 27 d.

Išvada. Naujas Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatų projektas jau parengtas.

Rekomendacija. Parengtą naują Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatų redakcijos variantą patvirtinti LRKM.

- **Dėl bibliotekos dokumentų formų patvirtinimo: [1.1. Bibliotekos inventoriaus knyga; 1.6. Skaitytojų pamestų ir vietoje jų priimtų spaudinių apskaitos knyga], Lietuvos Respublikos kultūros ministro 1997 m. lapkričio 7 d. įsakymas Nr. 757**
- **Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2014 m. gruodžio 18 d. įsakymas Nr. IV-959 „Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2005 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. IV-757 „Dėl Bendrosios bibliotekos apskaitos knygos ir bibliotekos dienoraščio formų patvirtinimo“ pakeitimo“ [TAR, 2014-12-19, Nr. 20037]**

LRBĮ rašoma, kad Lietuvos bibliotekų fondas – tai vienodais organizaciniais principais sudaryta ir bendros informacinės sistemos pagrindu sujungta bibliotekų dokumentų fondų visuma, to rezultatas – dokumentų fondų apskaitos registrai turi būti suformuoti išlaikant privalomus apskaitos elementus.

Pastabos. Fondų apskaitai tvarkyti patvirtintos vienetinės ir bendrosios apskaitos formos. Vienetinės apskaitos forma, kurios pagrindu sudaromos inventoriaus knygos, netikslinta nuo 1997 m., pasikeitė valiutos, bibliotekiniai terminai (pvz., buvo visuminė apskaitos knyga, dabar – bendroji apskaitos knyga ir pan.), būtina tikslinti.

Rekomendacija. Patikslintas vienetinės ir bendrosios apskaitos bei dienoraščio formas tvirtinti vienu Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu (formose turi būti nurodyti tik privalomi elementai).

- **Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2008 m. liepos 3 d. įsakymu Nr. IV-323 patvirtintas „Bibliotekų veiklos norminių dokumentų ir Lietuvos standartų sąrašas“ [Žin., 2008-07-08, Nr. 77-3051]**

Fondų organizavimo politikai įtaką daro tarptautiniai IFLA bibliotekų veiklos norminiai dokumentai, gairės ir ISO, EN, LST standartai, kuriuose apibrėžti bibliotekų fondų sudarymo principai, terminai, orientacinės normos. Nauji standartai bibliotekose tampa privalomi, kai juos įsakymu patvirtina Lietuvos Respublikos kultūros ministras.

Pastaba. Standartų sąrašas sudarytas ir patvirtintas įsakymu 2008 m. Per 9 metus atsirado naujų, o dalies standartų patvirtintos naujos redakcijos. Naujų standartų sąrašą būtina peržiūrėti (pagal kompetenciją jį gali sudaryti Nacionalinės bibliotekos ir kitų bibliotekų specialistai) ir patvirtinti Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu.

Rekomendacija. Atnaujinti standartų sąrašą ir patvirtinti ministro įsakymu.

- **Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2006 m. gruodžio 22 d. įsakymas Nr. IV-695 „Dėl bibliotekų veiklos statistinių ataskaitų formų patvirtinimo“ [Žin., 2007-01-04, Nr. 1-30]**

Vadovaujantis LRBI, Lietuvos Respublikos statistikos įstatymu, Lietuvos ir tarptautiniais standartais patvirtintos bibliotekų veiklos statistinių ataskaitų formos, kurias pasibaigus kalendoriniams metams turi užpildyti visos Lietuvos bibliotekos.

***Pastaba.** Lietuvos standartizacijos departamentas patvirtino naują LST EN ISO 2789:2015 (tapatus ISO 2789:2013) standarto „Informacija ir dokumentavimas. Tarptautinė bibliotekų statistika“ redakciją. Kai šis standartas bus patvirtintas LRKM kaip privalomas, juo remiantis bus būtina pritaikyti statistikos formas. Šis daug laiko reikalaujantis darbas Nacionalinėje bibliotekoje jau pradėtas. Atnaujinus bibliotekų statistinių rodiklių sąrašą, bus atnaujinti ir Lietuvos statistikos departamentui teikiami šalies bibliotekų statistiniai rodikliai pagal Oficialiosios statistikos darbų programą (OSDP).*

***Išvada.** Statistinių ataskaitų formos nebeatitinka naujausių standartų nuostatų.*

Rekomendacijos:

- 1. Patvirtinti Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu naują LST EN ISO 2789:2015 (tapatus ISO 2789:2013) standarto „Informacija ir dokumentavimas. Tarptautinė bibliotekų statistika“ redakciją.*
- 2. Vadovaujantis patvirtintu LST EN ISO 2789: 2015 standartu būtina atnaujinti statistinių rodiklių sąrašą ir statistinių ataskaitų formas bei jas patvirtinti ministro įsakymu.*

- Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2011 m. vasario 28 d. įsakymas Nr. IV-147 (su pakeitimais 2012, 2014 metais) „Dėl dokumentų įsigijimo viešosiose bibliotekose ir duomenų bazių centralizuotos prenumeratos finansavimo iš valstybės biudžeto lėšų tvarkos aprašo, sutarčių, ataskaitos ir projekto įvykdymo faktines išlaidas patvirtinančių dokumentų sąrašo formų patvirtinimo“ (toliau – Aprašas) [Žin., 2011-03-08, Nr. 29-1378]**

Šiuo Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymu patvirtintos dokumentų įsigijimo ir duomenų bazių (toliau – DB) centralizuotos prenumeratos finansavimo iš biudžeto tvarkos procedūros ir sutarčių, ataskaitų (dokumentams ir DB bei įvykdymo faktinių išlaidas patvirtinančių dokumentų sąrašo) formos.

Apraše pateikta, kiek iš skirtų valstybės biudžeto lėšų (procentine išraiška) bus skiriama dokumentams įsigyti ir kiek DB, paskui kiek SVB ir kokia procentinė dalis apskričių VB. Aprašo 7 straipsnyje savivaldybių ir apskričių viešųjų bibliotekų lėšų dydis priklauso nuo pagrindinio kriterijaus – gyventojų skaičiaus. (Šiuo metu viešųjų bibliotekų fondų komplektavimo lėšos, fondo dydis ir kt. normos skaičiuojamos vadovaujantis IFLA rekomendacijomis, pagal kurias visi skaičiavimai atliekami vienam **gyventojui**.) Bibliotekų taryba mažų savivaldybių, didžiųjų miestų ir kitoms bibliotekų grupėms gali nustatyti už vidurkį mažesnę ar didesnę vienam gyventojui skiriamą lėšų kiekį.

***Pastaba.** Aprašo 7 straipsnio formuluotė nepakankama. Siekiant skaidrumo rekomenduotina parengti biudžeto lėšų paskirstymo viešosiose bibliotekose metodiką, kuri būtų patvirtinta ministro įsakymu. Joje turi būti nustatyti pagrindiniai lėšų skyrimo kriterijai ir normos, didinantys ir mažinantys lėšų kiekį veiksniai: lėšos 1 gyventojui,*

pavyzdžiui, didinantis veiksnys – kurortinis miestas, mažinantis veiksnys – kelios viešosios bibliotekos viename mieste ir pan. Jei tokia metodika nebus rengiama, būtina Aprašo 7 straipsnį išplėsti. Skaičiuojant biudžeto lėšas viešųjų bibliotekų dokumentams įsigyti pagrindinis kriterijus turi išlikti gyventojas.

Kiekvienais metais, vadovaudamasis Aprašu ir Bibliotekų tarybos rekomendacijomis, Lietuvos Respublikos kultūros ministras įsakymu tvirtina lėšų paskirstymą savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms.

Pastaba. *Lėšos dokumentams (knygoms) įsigyti tvirtinamos ne einamųjų metų sausio mėnesį, pavyzdžiui:*

- *Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2012 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. IV-215 „Dėl valstybės biudžeto lėšų, skirtų savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms 2012 metais dokumentams įsigyti, paskirstymo“.*
- *Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2013 m. kovo 13 d. įsakymas Nr. IV-214 „Dėl valstybės biudžeto lėšų, skirtų savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms 2013 metais dokumentams įsigyti, paskirstymo“.*
- *Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2014 m. kovo 6 d. įsakymas Nr. IV-176 „Dėl valstybės biudžeto lėšų, skirtų savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms 2014 metais dokumentams įsigyti, paskirstymo“.*
- *Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. vasario 26 d. įsakymas Nr. IV-120 „Dėl valstybės biudžeto lėšų, skirtų savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms 2015 metais dokumentams įsigyti, paskirstymo“.*
- *Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. vasario 2 d. įsakymas Nr. IV-74 „Dėl valstybės biudžeto lėšų, skirtų savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms 2016 metais dokumentams įsigyti, paskirstymo“.*
- *Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2017 m. vasario 8 d. įsakymas Nr. IV-279 „Dėl valstybės biudžeto lėšų, skirtų savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms 2017 metais dokumentams įsigyti, paskirstymo“.*

*Dokumentų įsigijimo sutartys su viešosiomis bibliotekomis sudaromos ir lėšos gaunamos tik einamųjų metų I ketvirčio antroje pusėje arba II ketvirtį. Paskui viešosiose bibliotekose organizuojami viešieji pirkimai ir galutinis rezultatas – dokumentų (išleistų nedideliais tiražais, paklausių), išleistų praeitų metų pabaigoje ir einamųjų metų pradžioje, viešosios bibliotekos neturi galimybės įsigyti. **Taip atsiranda komplektavimo spragos.***

DB prenumerata *ne visada sutampa su kalendorinių metų pradžia, tad lėšų skyrimo data didelės įtakos nedaro. Dėl šios priežasties lėšos DB skiriamos einamiesiems ir ateinantiems metams. Pavyzdžiui:*

- *Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2014 m. kovo 6 d. įsakymas Nr. IV-177 „Dėl duomenų bazių centralizuotos prenumeratos bibliotekose finansavimo 2014 metais“.* Įsakymu lėšos skirtos 2014–2015 metų DB lietuviškų ir užsienio prenumeratai.

- Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. vasario 26 d. įsakymas Nr. IV-122 „Dėl duomenų bazių centralizuotos prenumeratos bibliotekose finansavimo 2015 metais“. Lėšos skirtos 2015–2016 metų DB prenumeratai.
- Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. vasario 2 d. įsakymas Nr. IV-73 „Dėl duomenų bazių centralizuotos prenumeratos bibliotekose finansavimo 2016 metais“. Įsakyme numatytos lėšos 2016–2017 metams (lietuviškų DB prieigos prenumeratai viešosioms bibliotekoms, kurių prenumeruoja Nacionalinė biblioteka ir užsienio DB (dalinį finansavimą), kurių prenumeruoja Mokslinių bibliotekų asociacija).
- Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2017 m. vasario 20 d. įsakymas Nr. IV-381 „Dėl duomenų bazių centralizuotos prenumeratos bibliotekoms finansavimo 2017 metais“. Šiame įsakyme atskirais punktais paskirtos lėšos 2017 ir 2018 m. prenumeratai.

Rekomendacijos:

1. Parengti biudžeto lėšų paskirstymo dokumentams ir duomenų bazėms viešosiose bibliotekose metodiką ir patvirtinti ministro įsakymu, jei bus atsisakyta metodikos, išplėsti Aprašo atitinkamus skyrius.
2. Patikslinti prie šio Aprašo pridėtas formas: patikslinti Dokumentų įsigijimo ataskaitos formos 2.1 ir 2.4 punktus pagal naujausius terminų apibrėžimus; Duomenų bazių ataskaitos formoje pakeisti „Pasiiekti rezultatai skaičiais“ vietoj „Kiti kiekybiniai rodikliai“, juos įvardyti (seansų skaičius, atsisųstųjų dokumentų skaičius, kopijų skaičius ar pan.).

- **„Dėl Lietuvos viešosioms bibliotekoms dovanojamų leidinių platinimo“**, patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. gegužės 12 d. įsakymu Nr. IV-292 [Žr. <https://lrkm.lrv.lt/lt/veikla/leidiniu-platinimas-viesosioms-bibliotekoms>]

LRKM, siekdama užtikrinti viešosioms bibliotekoms neatlygintinai perduodamų leidinių logistiką, paveda Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešajai bibliotekai (toliau – Vilniaus AVB) koordinuoti šalies viešosioms bibliotekoms fizinių ir juridinių asmenų **dovanojamų leidinių platinimą, teikiant šias paslaugas**: dovanojamų leidinių priėmimą, sandėliavimą, paskirstymą, važtaraščių paruošimą, pristatymą apskričių viešosioms bibliotekoms, kurioms pavesta išplatinti leidinius šių bibliotekų nustatytose teritorijose veikiančioms savivaldybių viešosioms bibliotekoms. Nuo 2015 m. gegužės 12 d. fiziniai ir juridiniai asmenys norėdami perduoti viešosioms bibliotekoms dovanojamus leidinius gali kreiptis į Vilniaus AVB.

Pastabos. Per 2015 m. antrąjį pusmetį iš fizinių ir juridinių asmenų buvo gauta ir paskirstyta **18 223 vnt.** (27 pav.) leidinių, **2016 metais** buvo priimta, paskirstyta bei išvežta **18 749 vnt.** (35 pav.) leidinių. **2017 m. (iki rugsėjo 1 d.)** gauti 32 pavadinimai – **11 218 vnt.** (duomenis pateikė Asta Kazakevičiūtė, Vilniaus AVB).

Leidiniai įvairios tematikos ir turinio, pavyzdžiui: ezoterinės tematikos knygos („Gyvenimas šviesoje“, „Dvasinės ligos“ – 1000 vnt.); apie politikus, signatarus („Požiūris iš dešinės“, „Liudvikas Simutis“ ir kt. – 1331 vnt.), knygelės vaikams, poezija, prisiminimai, Lietuvos gėjų lygos leidiniai, pažintinė, kraštotylinė literatūra

(„Anykščių fenomenas“ – 1275 vnt.), istorinių (Antrojo pasaulinio karo laikų) dokumentų publikacijos (A. Remeikis, 1704 vnt.). Knygos ir žurnalai lietuvių ir rusų kalbomis. Dovanotojai – patys leidinių autoriai (Dailius Dargis padovanojo knygą „Vilniaus bomberio išpažintis“ – 900 vnt.; Algimantas Liekis leidinį „Prezidentinė Lietuva“ – 40 vnt.), atveža patys arba per tarpininkus. Kas mėnesį Vilniaus AVB gauna žurnalą „Kultūros barai“ (753 vnt.) [šis leidinys SVB pasiekia tik 1–2 kartus per metus].

Pasiteiravus pačių SVB, bibliotekos Panevėžio zonoje patvirtino, kad gauna 2–3 siuntas per metus, paslauga tenkina, bet veiklos ataskaitose apie tai nerašyta.

Ši paskirstymo ir išvežiojimo forma pasiteisino, išskyrus „Kultūros barų“ numerių perdavimą bibliotekoms laiku.

Rekomendacija. *Spręsti dėl periodinių leidinių („Kultūros barų“) platinimo.*

Skaitmeninimo klausimai. Informacijos vartotojai kelia vis didesnius paslaugų reikalavimus, dėl to kinta bibliotekų išteklį organizavimas, ypač vienetinių rankraštinų dokumentų, kurie saugomi SVB kraštotyros fonduose, senų retų leidinių fonduose prieiga ir pan. Taip pamažu nuo projektų, programų pradėta skaitmeninti turimą kultūros paveldą bibliotekose. Šiems procesams pagelbėjo ir laiku priimti LRKM sprendimai:

- Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2010 m. sausio 7 d. įsakymu Nr. ĮV-6S patvirtinti „Skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos standartų sąrašas“ ir „Skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos norminių dokumentų sąrašas“
- Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. kovo 4 d. įsakymas Nr. ĮV-153 „Dėl Skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015–2020 metų programos patvirtinimo“ [TAR, 2015-03-12, Nr. 3709]

Ši programa suderinta su Lietuvos Respublikos ūkio ir susisiekimo ministerijomis. Skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015–2020 metų programos paskirtis – apibrėžti pagrindines virtualios kultūros paveldo erdvės plėtros kryptis, siekiant plėtoti vieną Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo ir sklaidos sistemą, sukurti skaitmeninio turinio ilgalaikio išsaugojimo sistemą, taip pat nustatyti bendruosius virtualios kultūros paveldo erdvės plėtros principus.

- Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. rugsėjo 8 d. įsakymu Nr. ĮV-702 patvirtinti Kultūros paveldo skaitmeninimo stebėsenos tvarkos aprašas ir Kultūros paveldo skaitmeninimo stebėsenos statistikos ataskaitos forma [TAR, 2016-09-08, Nr. 23412]

Šis įsakymas skirtas Skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015–2020 metų programai įgyvendinti, juo panaikinamas Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2010 m. vasario 8 d. įsakymas Nr. ĮV-95 „Dėl Kultūros paveldo skaitmeninimo rezultatų ataskaitos formos patvirtinimo“.

Pastaba. *Skaitmeninimo darbai bibliotekose vyksta, jau organizuota ne viena konferencija, pavišinta geroji patirtis, bet specialių tyrimų nėra. Kultūros paveldo*

dokumentų išsaugojimas ir sklaida turi didelės reikšmės, ypač galimybė naudotis suskaitmenintais bibliotekų fonduose esančiais dokumentais nuotoliniu būdu. Išsprendžiamos kelios problemos: dokumentų saugojimo, prieigos iš įvairių Lietuvos ir pasaulio vietų.

1.3. Lietuvos Respublikos finansų ministerijos standartai

Visos bibliotekos (nepriklausomai nuo žinybiškumo) turi vadovautis Lietuvos Respublikos viešojo sektoriaus atskaitomybės įstatymu ir nuo 2010 metų privalomais VSAFAS. Pasikeitė viešojo sektoriaus buhalterinė apskaita, kuri tvarkoma taikant kaupimo principą. Bibliotekos fondų apskaita pasikeitė tik iš dalies.

Vadovaujantis 12-uju VSAFAS „Ilgalaikis materialusis turtas“⁶, bibliotekos fondų apskaitą gali tvarkyti kaip ilgalaikį materialųjį turtą, kuris kaupiamas ir tvarkomas suskirstant į smulkesnius turto vienetus pagal dokumentų pobūdį ir įsigijimo metus. Bibliotekos, turinčios ir kaupiančios kultūros paveldo dokumentus, turi juos išskirti į atskirus ilgalaikio turto vienetus (pvz., retų knygų fondas, rankraščių fondas, bendrieji fondai ir t. t.), arba jei paveldo dokumentų biblioteka nekomplektuoja, vieną ilgalaikio turto vienetą „Bibliotekos fondas“ .

Vadovėlius ir kitas mokymo priemone galima traukti į apskaitą kaip trumpalaikį turtą (atsargas) vadovaujantis 8-uju VSAFAS „Atsargos“⁷.

Į biblioteką patekę neįkainoti spaudiniai ir kiti dokumentai turi būti įkainoti. Privaloma visus dokumentus traukti į apskaitos registrus su kainomis. Bibliotekos vadovo sudaryta įkainojimo komisija nustato dokumentų vertes ir pateikia apskaitos registrų tvarkytojams (komplektavimo skyriui ar pan.). Jeigu spaudiniai ar kiti dokumentai gauti neatlygintinai ir įsigijimo savikaina lygi nuliui arba negali būti patikimai nustatyta vertė, rekomenduotina įkainoti simboline vieno euro verte (12-ojo VSAFAS 64.3 str.).

***Pastaba.** Nepatvirtinta LRKM bendra tvarka (metodika), kaip įkainoti spaudinius ir kitus dokumentus, jas bibliotekos rengia, kaip supranta.*

Įtraukiant į apskaitą ir nurašant dokumentus, vadovaujantis 20-uju VSAFAS „Finansavimo sumos“⁸, būtina nurodyti ir finansavimo sumas pagal finansavimo šaltinius: finansavimo sumos iš valstybės biudžeto, finansavimo sumos iš savivaldybės biudžeto, finansavimo sumos iš Europos Sąjungos, užsienio valstybių, tarptautinių organizacijų ir finansavimo sumos iš kitų šaltinių (jei kyla neaiškumų dėl finansavimo sumų šaltinių, reikia aiškintis su įstaigos buhalterija).

Bibliotekinė dokumentų apskaita turi atitikti šių VSAFAS reikalavimus.

Visos ministerijos turi pasirengusios savo apskaitos vadovus, pavyzdžiui, LRKM pavaldžios organizacijos turi LRKM ir LRKM konsolidavimo grupės įstaigų buhalterinės apskaitos vadovą.

Visų žinybų bibliotekos turi glaudžiai bendradarbiauti su savo buhalterijų specialistais, su jais išsiaiškinti ir derinti visus fondo apskaitos klausimus.

⁶ 12-asis VSAFAS „Ilgalaikis materialusis turtas“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 1-44 (su pakeitimais).

⁷ 8-asis VSAFAS „Atsargos“. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 157-7104 (su pakeitimais)

⁸ 20-asis VSAFAS „Finansavimo sumos“. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 68-2599 (su pakeitimais).

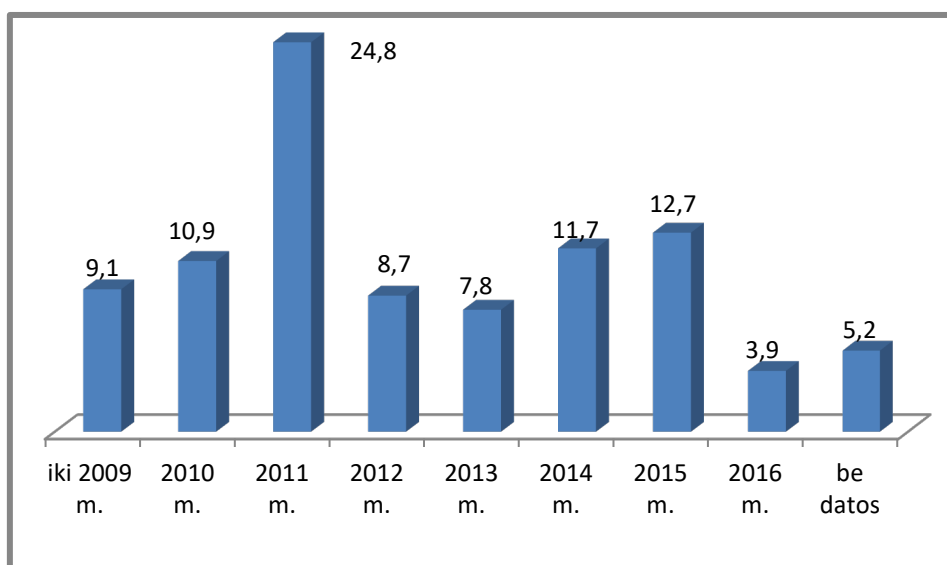
2. Fondų organizavimą reglamentuojantys teisės aktai bibliotekose

Kiekviena biblioteka, įvertinusi informacijos išteklių fondo formavimo politiką, sudarymo savybes ir struktūrą, užtikrinančią fondų tvarkymo ir panaudojimo technologinį procesų stabilumą ir fondo apskaitos rezultatų patikimumą, vadovo įsakymais turi patvirtinti savo bibliotekos dokumentų fondo organizavimą reglamentuojančius dokumentus (nuostatus, apskaitos tvarkas, taisykles ar aprašus), kurie neprieštaruja Lietuvoje galiojantiems teisės aktams.

2.1. Savivaldybių viešosios bibliotekos

Anketinės apklausos būdu SVB buvo aiškintasi, kokius fondo formavimą ir organizavimą reglamentuojančius dokumentus jos turi pasitvirtinusios. Pateiktuose įsakymų sąrašuose (apklausta 60 SVB) suskaičiuota 230 pavadinimų bibliotekų fondų organizavimą reglamentuojančių dokumentų (kai kurie pavadinimai kartojasi). SVB fondų organizavimą reglamentuojantys dokumentai, patvirtinti iki 2009 m. gruodžio 31 d., sudaro 9,1 proc. visų šiuo metu galiojančių reglamentuojančių dokumentų. Reglamentuojantys dokumentai SVB periodiškai atnaujinami: 2010 m. patvirtinti reglamentuojantys dokumentai sudarė 10,9 proc. visų (230 pav.) šiuo metu galiojančių reglamentuojančių dokumentų, 2011 m. – 24,8 proc., 2012 m. – 8,7 proc., 2013 m. – 7,8 proc., 2014 m. – 11,7 proc., 2015 m. – 12,7 proc., 2016 m. – 3,9 proc., 2017 m. – 5,2 proc., iš pateiktų reglamentuojančių dokumentų sąrašų 5,2 proc. teisės aktų įvardyti tik dokumentų pavadinimai (žr. 1 pav.).

Šie skaičiai rodo, kad teisės aktus reikia atnaujinti, LRKM nepadaro teisės aktų pakeitimų, o konkrečioms bibliotekoms tai labai svarbu. Atkreiptinas dėmesys į nuolatinę problemos aktualizavimą nacionaliniu lygiu.

1 pav. Reglamentuojančių dokumentų atnaujinimas (proc.).

Vidutiniškai viena biblioteka turi po 3–4 reglamentuojančius dokumentus. Kai kurios bibliotekos, pavyzdžiui, Širvintų r., pateikė 16 reglamentuojančių dokumentų sąrašą, Ignalinos r. – 10, Švenčionių r. ir Visagino m. – po 8 ir kt. Dalis SVB įvardijo po vieną ar du reglamentuojančius dokumentus. Atlikus skaičiavimus paaiškėjo, kad fondų apsaugos nuostatus pasitvirtino 45 proc. SVB, fondų nuostatus – 13,4 proc., dokumentų fondo formavimo politikos, priėmimo, apskaitos ir saugojimo aprašus ar tvarkas – 28,3 proc., dokumentų pripažinimo netinkamais ir jų nurašymo tvarkas – 26,7 proc., dokumentų pripažinimo lygiaverčiais prarastiems arba nepataisomai sugadintiems dokumentams tvarkas – 11,7 proc., dokumentų įkainojimo metodikas – 56,7 proc. SVB.

***Pastaba.** Dauguma SVB turi pasitvirtinusios visą paketą dokumentų: dokumentų įkainojimo metodiką, įkainojimo komisijos sudėtį ir komisijos darbo reglamentą, nors LRKM tokių dokumentų dar nepatvirtino. Rengdamos įkainojimo metodikas (tvarkas) SVB rėmėsi leidinio „Šiandien aktualu“ (1996, Nr. 2, p. 34–42; 1997, Nr. 1, p. 60–66; 2007, Nr. 2(37), p. 119–128; 2011, Nr. 1(44), p. 156–173; 2012, Nr. 1(46), p. 154–170 ir kt.) numeriuose publikuotomis rekomendacijomis.*

Skirtingus metodus bibliotekos naudoja reglamentuodamos darbą su fondais. Galima išskirti SVB du vyraujančius fondų organizavimo reglamentavimo būdus:

1. Atskirais įsakymais patirtinti fondų nuostatai, fondų apskaitos, apsaugos, dokumentų įkainojimo ir kt. darbų etapai (tvarkos, taisyklės), pavyzdžiui, Ignalinos r., Palangos m.
2. Kompleksiniai reglamentuojantys dokumentai (aprašai, nuostatai ir tvarkos), pavyzdžiui, Marijampolės sav., Pasvalio r. ir kt.

Visi reglamentavimo variantai priimtini, svarbiausia, kad būtų užtikrintas fondų komplektavimo, apskaitos, saugojimo, tikrinimo, perdavimo ir išėmimo iš fondo patikimumas. Visi reglamentuojantys dokumentai turi neprieštarauti galiojantiems Lietuvoje teisės aktams. Galima suabejoti, ar visi dokumentai buvo įtraukti į sąrašą. Bibliotekos teisės specialistų neturi, dėl to reglamentavimas yra opi problema.

***Išvados.** Informacijos išteklių fondų valdymo reglamentavimas yra sudėtinga ir opi problema, bibliotekos neturi teisės specialistų. Apklaustos 60 SVB pateikė galiojančius fondų organizavimą ir tvarkymą reglamentuojančių dokumentų sąrašus (juose – dokumento pavadinimas, data ir direktoriaus įsakymo numeris).*

Rekomendacijos:

1. LRKM turėtų daugiau dėmesio skirti teisės aktams atnaujinti, įvertinus kitų žinybų teisės aktų pakeitimus.
2. Parengti ir patvirtinti LRKM dokumentų įkainojimo metodiką.
3. Parengti informacijos išteklių darbo organizavimo vadovą, kuris padėtų suformuoti informacijos išteklių politiką.
4. Atnaujinti fondų apsaugos nuostatus ir kt.

2.2. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai pavaldžios bibliotekos

ŠMM pavaldžios 1190 bibliotekų (universitetų, kolegijų, profesinių mokyklų, bendrojo lavinimo mokyklų ir kt.) turi 28 067 114 fiz. vnt. informacijos išteklių fondus. Mokslo ir mokymo įstaigų bibliotekos atlieka svarbią misiją mokymo procese.

Dėl aukštųjų mokyklų ir mokslo institucijų bibliotekų informacijos išteklių tvarkymo ir valdymo daug problemų nėra, šiose bibliotekose dirbantys mokslų daktarai, dėstytojai sukuria strategijas, apskaitos gaires iš dalies vadovaudamiesi LRKM patvirtintomis tvarkomis.

Bendrojo lavinimo mokyklose yra 1003 bibliotekos (9 910 881 fiz. vnt. dokumentų). Bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekų situacija sudėtingesnė. Bendrojo lavinimo mokyklų aprūpinimo vadovėliais, mokymo priemonėmis ir ugdymo procesui reikalinga literatūra reglamentavimas po nepriklausomybės daug kartų keitėsi.

Pagal susiklosčiusią tradiciją Lietuvoje mokyklų bibliotekomis rūpinasi ŠMM, savivaldybių (mokyklų steigėjų) specialistai, pačiose mokyklose visa darbuotojų grupė – mokyklos direktorius, direktoriaus pavaduotojas ūkio reikalams, direktoriaus pavaduotojas ugdymui, buhalteris, mokytojai, metodinių ratelių pirmininkai. Be to, mokyklos biblioteka, būdama sudedamoji mokyklos dalis, šiandien išgyvena sudėtingus pokyčius. Mokyklos bibliotekos kaitą lėmė nesibaigiančios bendrojo lavinimo mokyklų reformos. Teisės aktuose (ŠMM, savivaldybės, mokyklos vadovybės) apibrėžtas mokytojų, mokyklų vadovų ir mokyklų tarybų vaidmuo, bet bibliotekininkai neįvardijami kaip ugdymo proceso dalyviai ir laukiamų rezultatų formuotojai. Apie tai buvo paskelbta 2008 m. tyrimo medžiagoje⁹. Padėtis nepasikeitė. Mokyklos biblioteka minima tik kaip ugdymo erdvė. Vadovėliai, kurie mokykloje yra viena pagrindinių ugdymo priemonių, užtikrinančių ugdymo procesą, traktuojami dviprasmiškai. Jie įtraukiami į apskaitą atskirai nuo bibliotekos fondo. Fiksuojama fondo apimtis, sudėtis, pokyčiai, vadovėlių gavimas, nurašymas ir judėjimas. Dažniausiai vadovėliai laikomi atskirose patalpose. Pastaraisiais metais atliekamuose vertinimuose daug dėmesio skiriama jų leidimui, jų atitikčiai mokymo programoms ir pan.¹⁰, bet atkreiptinas dėmesys, kad „už darbą su vadovėliais darbuotojui gali būti mokamas atlyginimo priedas“, vadinasi, tą darbą gali atlikti ir kitas specialistas (ne bibliotekininkas).

Dėl laiko stokos pasirinktinai peržiūrėjus Lietuvos mokyklų bibliotekų darbuotojų asociacijos¹¹ ir keleto atskirų mokyklų interneto svetainėse paskelbtus dokumentus, paaiškėjo, kad ŠMM panaikino vadovėlių apskaitos tvarką. Naujoje tvarkoje jau akcentuojamas vadovėlių parinkimas, išdalijimas, o apskaita – tai tarsi savaime suprantamas darbas. Mokyklos vadovaujasi švietimo ir mokslo ministro 2011 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. V-2310 „Dėl Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašo“ ir Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių duomenų baze (toliau – Vadovėlių DB). Pavyzdžiui, Joniškio „Saulės“ pagrindinės mokyklos (vadovėlius tvarko paskirtas asmuo), Vilniaus m. Antakalnio gimnazijos vadovėlius tvarko bibliotekos darbuotojai.

⁹ Bendrojo lavinimo mokyklų aprūpinimas vadovėliais, mokymo priemonėmis ir ugdymo procesui reikalinga literatūra ir mokymo / mokymosi poreikiams tenkinti: Tyrimas. 2008 m. [Žiūrėta internete 2017 m. spalio 23 d.]. Interneto prieiga: http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/55_4423b2b09d4caad99968f485a9c2a874.pdf

¹⁰ Antikorupcinio vertinimo išvada „Dėl teisės aktų, reglamentuojančių bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams vertinimas“/ Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba. 2015 m. birželio 19 d. Nr. 4-01-4604. [Žiūrėta 2017 m. spalio 30 d.]. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt>

¹¹ Mokyklų bibliotekų veiklą reglamentuojantys dokumentai. [Žiūrėta 2017 m. lapkričio 2 d.]. Interneto prieiga: <https://inmedio.jimdo.com/>

Pastaba. Bibliotekos fonde turėtų būti ir vadovėlių fondas. Daugelio bibliotekose saugomų fondų, kolekcijų, rinkinių finansavimo šaltiniai skirtingi, bet sudaro nedalomą bibliotekos fondą. Numatyti, kaip išskirti finansavimo sumas, kaip fondus paskirstyti pagal kitus požymius, ir mokinio krepšelio pinigai bus skaidriai panaudoti. Dėl to mokyklos bibliotekos fondas turėtų būti sudarytas iš vadovėlių fondo (jis turi būti įtrauktas į apskaitą kaip trumpalaikis turtas pagal 9-ąją VSAFAS) ir kito fondo, sukaupto iš kitų šaltinių, ir gali būti įtrauktas į apskaitą pagal 12-ąją VSAFAS.

Išvados:

1. Mokyklų bibliotekos informacijos išteklius tvarko vadovaudamosi LRKM, ŠMM, savivaldybės patvirtintais teisės aktais.
2. Vadovėlių fondas tvarkomas atskirai ir neįtrauktas į bibliotekos fondą.

Rekomendacijos:

1. Rengti mokyklos bibliotekos informacijos išteklių gaires (jose turėtų būti sudaryti mokyklų bibliotekų fondų modeliai (vadovėlių fondas turi būti bibliotekos fondo dalis). Šiame dokumente turėtų būti visi priėmimo, apskaitos, tvarkymo, sklaidos reikalavimai ir rekomendacijos (tokį dokumentą turėtų parengti įvairių sričių bibliotekų specialistai). Dokumentas turėtų būti suderintas su mokyklų bibliotekininkų asociacija, LRKM esančia Bibliotekų taryba ir patvirtintas ŠMM.
2. Parengti rekomendacijas mokyklų vadovams apie bibliotekų fondų struktūrą, požiūrį į visus informacijos išteklius. Per visus kanalus (taip pat ir abiejų ministerijų) siekti derinti skirtingų žinybų pozicijas.

2.3. Informacinės komunikacinės technologijos išteklių valdyme

Informacinės-komunikacinės technologijos (toliau – IKT) taikomos vedant apskaitos registrus, elektroninius katalogus, DB, aptarnaujant skaitytojų ir pan. Šiuolaikinės bibliotekos informacijos išteklių tvarkymas neįsivaizduojamas be naujausiomis technologijomis, standartais, taisyklėmis pagrįstų sprendimų. Lietuvoje visų tipų bibliotekose IKT skirta ne tik pagrindiniams bibliotekos veiklos procesams: katalogavimui – visiems bibliotekoje saugomiems dokumentams aprašyti; komplektavimui – leidinių registravimo, fondų (vienetinės ir bendrosios) apskaitos procesams vykdyti; naudojant integruotus išteklius ir paieškos priemones vartotojams aptarnauti bibliotekoje (dokumentams užsakyti, rezervuoti) ir nuotoliniu būdu; tarpbibliotekinio abonemento funkcijoms vykdyti; bibliografiniams ir autoritetiniams įrašams kurti; keistis bibliografiniais įrašais; duomenų bazėse esančiai ir sklaidai skirtai informacijai integruoti į pasaulinius katalogus ir kt.

Lietuvos bibliotekos naudoja įvairią PĮ. Aukštosios mokyklos, universitetai, mokslo institutai – ALEPH PĮ; Nacionalinėje bibliotekoje, 5 apskričių bibliotekose, 60 savivaldybių viešųjų bibliotekų, 1 aukštosios mokyklos bibliotekoje, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete (mokymo tikslams), 7 kitose didžiosiose ir specialiosiose bibliotekose, 10 Lietuvos muziejų bibliotekų įdiegta Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema (toliau – LIBIS) PĮ, mokyklų bibliotekose – MOBIS PĮ ir kt. Visos bibliotekos taiko tuos pačius standartus, normas ir tvarkas, bet skirtingos PĮ (ALEPH, LIBIS, MOBIS) palieka takoskyrą, ne visada galima bendradarbiauti. Siekis – visos Lietuvos bibliotekos turėtų naudotis viena PĮ.

Sukurta galimybė kompiuterizuoti visus bibliografinius, bibliotekinius ir vartotojų aptarnavimo procesus ir padaryti bibliotekinį (rutininį) darbą patrauklesnį, spartesnį ir patikimą.

Išvados

1. Lietuvos bibliotekų valstybinę informacijos išteklių (fondų) politiką nustato Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai, Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymais patvirtinti poįstatyminiai aktai, kurie reglamentuoja Lietuvos bibliotekų fondo struktūrą, fondų sudarymo principus, fondų komplektavimo, apskaitos, tikrinimo, nurašymo reikalavimus, fondo apsaugos ir saugojimo reikalavimus, bibliotekų teises ir pareigas.
2. Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių valdymo struktūra sukurta. Sudaryta ir veikia eksperto ir konsultanto funkcijas atliekanti Bibliotekų taryba, kuri analizuoja bibliotekų plėtotės strategijos klausimus, svarsto bibliotekų srities programas, teikia siūlymus dėl jų finansavimo, dėl bibliotekų veiklą reglamentuojančių teisės aktų rengimo ir kt. Bibliotekų tarybos uždaviniai didesni nei galimybės. Ji etatinių darbuotojų neturi.
3. Per pastarąjį dešimtmetį keitėsi tarptautiniai ir Lietuvos standartai. Nuo 2010 metų privalomi VSAFAS iš dalies pakeitė bibliotekų fondų apskaitai keliamus reikalavimus, bet LRKM Lietuvos bibliotekų fondo nuostatų (2006 m.), Bibliotekų fondo apsaugos nuostatų (2010 m.) patikslinimų nepadarė, nepatikslintos vienietinės ir bendrosios apskaitos, statistikos bei dienoraščio formos. Statistinių ataskaitų forma nebeatitinka naujausių standartų.
4. Atskirų žinybų bibliotekos rengia adaptuotus teisės aktus. Savivaldybių ir apskričių viešosios bibliotekos periodiškai atnaujina fondų komplektavimą, įkainojimą, apskaitą, tikrinimą, perdavimą, nurašymą reglamentuojančius dokumentus. Silpnoji grandis – bendrojo lavinimo mokyklų bibliotekų informacijos išteklių valdymas.
5. Informacijos išteklių fondų valdymo reglamentavimas bibliotekoms yra sudėtinga ir opi problema, jos neturi teisininkų. Apklaustos 60 SVB pateikė galiojančius fondų organizavimą ir tvarkymą reglamentuojančių dokumentų sąrašus (nurodė teisės akto pavadinimą, datą ir direktoriaus įsakymo numerį), tačiau reglamentuojančių dokumentų turinys neįvertintas.
6. Lietuvoje nėra atskiros depozitinių dokumentų bibliotekos. Naikinant LTB nelieka institucijos, kaupiančios specialius techninės literatūros, standartų, patentų ir kitų dokumentų depozitinius fondus (tai ne archyvinis fondas, o depozitas). Ankstesniais metais panaikintos žemės ūkio, naikinamos, reorganizuojamos mokymo įstaigų ir kt. bibliotekos.
7. Nėra skirtingų žinybų vadovų ir specialistų glaudaus bendradarbiavimo. Siekiant užtikrinti efektyvesnį informacijos išteklių valdymą būtina suvienyti profesines pajėgas, suburti specialias darbo grupes, pritraukti mokslininkus.

Rekomendacijos

1. Patikslinti LRBI 12 str. (Lietuvos Respublikos Seime 2017 m. spalio 12 d. jau priimtas LRBI 7 ir 17 str. pakeitimo įstatymas (Nr. XIII-676).
2. Įteisinti LRBI atskirą depozitinių dokumentų įvairiose laikmenose fondą, geriausia – atskirą biblioteką (skirti patalpas, numatyti biudžetą; fondų apskaitos pagrindu galėtų tapti LTB esanti programinė įranga (LIBIS), net ir darbuotojai).
3. Sustiprinti Bibliotekų tarybos darbą (gal net turėti etatinį darbuotoją), kad ji taptų tarpžinybine institucija, kuri spręstų visų bibliotekų klausimus (švietimo įstaigų, kultūros, sveikatos ir pan.). Prie Bibliotekų tarybos turėtų būti nuolat veikiančios ekspertų grupės (pagal poreikį).
4. Rengti naujas redakcijas su papildymais ir patikslinimais ir Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymais patvirtinti šiuos teisės aktus:
  - 4.1. Bibliotekų fondų apsaugos nuostatus (visų dokumentų rūšių ir tipų, visose laikmenose). Juose turi atsirasti naujas požiūris į bibliotekų fondų komplektavimą. Nesiorientuoti į kriterijų, kiek per metus papildyta, tik tokį dokumentų skaičių nurašyti. Siekiant, kad fondas būtų naudojamas (viešosiose bibliotekose), jis turėtų būti kasmet atnaujintas apie 1,5–2 proc., o nurašymas gali siekti 8 proc. (tai teorija, bet ji pasaulyje jau patikrinta).
  - 4.2. Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatus (dėl struktūros pasikeitimo).
  - 4.3. Bibliotekos fondų vienetinės, bendrosios apskaitos, dienoraščio ir statistinių ataskaitų formas bei statistinių rodiklių sąrašą. Formose turi būti įtvirtinti tik privalomi elementai, kurie atitiktų ir VSAFAS, ir tarptautinius ISO standartus.
5. Patvirtinti naują LST EN ISO 2789:2015 (tapatus ISO 2789:2013) standarto „Informacija ir dokumentavimas. Tarptautinė bibliotekų statistika“ redakciją, kad ji taptų privaloma.
6. Atnaujinti Bibliotekų veiklos norminių dokumentų ir Lietuvos standartų sąrašą.
7. Panaikinti Lietuvos bibliotekų fondo nuostatus kaip perteklinius.
8. Parengti naujus dokumentus ir patvirtinti juos Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymais:
  - 8.1. Į bibliotekas patekusių neįkainotų dokumentų įkainojimo metodiką (aprašą). Šiame dokumente turėtų būti ir dokumentų perkainojimo tvarka.
  - 8.2. Biudžeto lėšų paskirstymo dokumentams ir duomenų bazėms viešosiose bibliotekose metodiką, atsisakius metodikos, rekomenduotina bent praplėsti Aprašo atitinkamus skyrius, kuriuose būtų patikslinimai ir išsamūs išaiškinimai.
  - 8.3. Parengti mokyklų bibliotekų informacijos išteklių gaires.
  - 8.4. Parengti informacijos išteklių darbo organizavimo vadovą, kuris padėtų suformuoti informacijos išteklių politiką.
9. Ieškoti galimybių dovanojamus periodinius leidinius laiku pristatyti viešosioms bibliotekoms.
10. Inicijuoti, kad LRV būtų patikslintas nutarimas dėl privalomųjų egzempliorių paskirstymo bibliotekoms. Svarstyti galimybes rengti privalomojo egzemplioriaus įstatymą.

Keletas žingsnių informacijos išteklių optimizavimo situacijai gerinti

I žingsnis. Panaikinti informacijos išteklių organizavimo ir panaudos reglamentavimo netikslumus ar trūkumus (žr. 10 rekomendaciją).

II žingsnis. Teisės aktus patikslinti pagal informacijos išteklių komplektavimo, tvarkymo atitiktį standartams ir pasaulinės vadybos principams (žr. 1 dalies 5 skyriaus schemas).

III žingsnis. Įvertinti atskirų žinybų bibliotekų informacijos išteklių optimizavimo galimybes (SVB, sujungtų bibliotekų ir pan.) ir parengti Lietuvos bibliotekų informacijos išteklių darbo organizavimo (arba valdymo) vadovą.

IV žingsnis. Išanalizuoti informacijos valdymo užsienio gerąją patirtį ir ją pritaikyti optimizavimo procese.

V žingsnis. Sujungti įvairių sričių specialistus (per Bibliotekų tarybos ekspertų grupes) ir sukurti informacijos išteklių valdymo dokumentus (mokyklų bibliotekos informacijos išteklių gaires, viešųjų bibliotekų informacijos išteklių gaires, informacijos išteklių organizavimo vadovą ir pan.).

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija: Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Vilnius, 1993. 120 p.
2. Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 51-1245; pakeitimo įstatymai: *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 120-4431; 2010, Nr. 53-2597; 2013, Nr. 141-7113; TAR, 2017, Nr. 16706.
3. Dėl dokumentų privalomųjų egzempliorių skaičiaus ir jų perdavimo bibliotekoms: patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimu Nr. 1389; pakeitimai: 2006 m. gruodžio 11 d. nutarimas Nr. 1240; 2016 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 590. TAR, 2016-06-10, Nr. 16075.
4. Dėl autorinio atlyginimo už knygų ir kitų leidinių panaudą bibliotekose mokėjimo tvarkos: patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 182; nutarimo pakeitimai: 2007 m. rugpjūčio 14 d. Nr. 905; 2015 m. balandžio 23 d. Nr. 423. TAR, 2015-04-29, Nr. 6494.
5. Lietuvos bibliotekų fondo nuostatai: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2006 m. gruodžio 11 d. įsakymu Nr. ĮV-670. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 137-5242.
6. Bibliotekų fondo apsaugos nuostatai: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2010 m. spalio 6 d. įsakymu Nr. ĮV-499. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 120-6135.
7. Nacionalinio publikuotų dokumentų archyvinio fondo nuostatai: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2007 m. balandžio 23 d. įsakymu Nr. ĮV-257. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 50-1981.

8. Senų, retų ir ypač vertingų dokumentų fondo formavimo, saugojimo ir naudojimo nuostatai: patvirtinta laikinai einančio Lietuvos Respublikos kultūros ministro pareigas 2016 m. lapkričio 24 d. įsakymu Nr. ĮV-908. *TAR, 2016-11-25, Nr. 27410.*
9. Bibliotekų veiklos norminių dokumentų ir Lietuvos standartų sąrašas: patvirtinta Respublikos kultūros ministro 2008 m. liepos 3 d. įsakymu Nr. ĮV-323. *Valstybės žinios, 2008, Nr. 77-3051.*
10. Dėl bibliotekos dokumentų formų patvirtinimo: [1.1. Bibliotekos inventoriaus knyga; 1.6. Skaitytojų pamestų ir vietoje jų priimtų spaudinių apskaitos knyga]. Patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 1997 m. lapkričio 7 d. įsakymu Nr. 757.
11. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2014 m. gruodžio 18 d. įsakymas Nr. ĮV-959 „Dėl Bendrosios bibliotekos apskaitos knygos ir bibliotekos dienoraščio formų patvirtinimo Respublikos kultūros ministro 2005 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. ĮV-757 pakeitimo“. *TAR, 2014-12-19, Nr. 20037.*
12. Dėl bibliotekų veiklos statistinių ataskaitų formų patvirtinimo: Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2006 m. gruodžio 22 d. įsakymas Nr. ĮV-695. *Valstybės žinios, 2007, Nr. 1-30.*
13. Dėl Lietuvos Respublikos kultūros ministro „2011 m. vasario 28 d. įsakymo Nr. 147 „Dokumentų įsigijimo viešosiose bibliotekose ir duomenų bazių centralizuotos prenumeratos finansavimo iš valstybės biudžeto lėšų tvarkos aprašo, sutarčių, ataskaitos ir projekto įvykdymo faktines išlaidas patvirtinančių dokumentų sąrašo formų patvirtinimo“ pakeitimo“, 2014 m. gruodžio 18 d. įsakymas Nr. ĮV-978. *TAR, 2014-12-22, Nr. 20288.*
14. 12-asis viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartas „Ilgalaikis materialusis turtas“: patvirtinta Lietuvos Respublikos finansų ministro 2008 m. gegužės 8 d. įsakymu Nr. 1K-174; pakeitimai: 2009 m. gruodžio 22 d. Nr. 1K-466; 2011 m. sausio 31 d. Nr. 1K-034; 2013 m. gruodžio 19 d. Nr. 1K-405; 2013 m. gruodžio 19 d. Nr. 1K-405; 2014 m. gruodžio 2 d. Nr. 1K-413 (naujausia redakcija). *TAR, 2014-12-05, Nr. 19074.*
15. 8-asis viešojo sektoriaus apskaitos ir atskaitomybės standartas „Atsargos“: patvirtinta Lietuvos Respublikos finansų ministro 2009 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 1K-477 (nauja redakcija). *Valstybės žinios, 2009, Nr. 157-7104.*
16. 20-asis viešojo sektoriaus apskaitos ir finansinės atskaitomybės standartas „Finansavimo sumos“: patvirtinta Lietuvos Respublikos finansų ministro 2008 m. birželio 9 d. Nr. 1K-205; 2014 m. spalio 17 d. įsakymu Nr. 1K-327 (naujausia redakcija). *TAR, 2014-10-27, Nr. 14985.*
17. Dėl valstybės biudžeto lėšų, skirtų savivaldybių ir apskričių viešosioms bibliotekoms 2017 metais dokumentams įsigyti, paskirstymo: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2017 m. vasario 8 d. įsakymu Nr. ĮV-279. [Žiūrėta 2017 m. spalio 10 d.] Interneto prieiga: <https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Isakymas%20del%20lesu%20paskirstymo.PDF>
18. Dėl duomenų bazių centralizuotos prenumeratos bibliotekoms finansavimo 2017 metais: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2017 m. vasario 20 d. įsakymu Nr. ĮV-38. [Žiūrėta 2017 m. lapkričio 12 d.]. Interneto prieiga: <https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/D%C4%97l%20duomen%C5%B3%20bazi%C5%B3%20centralizuotos%20prenumeratos.pdf>
19. Dėl Lietuvos viešosioms bibliotekoms dovanojamų leidinių platinimo: patvirtinta Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. gegužės 12 d. įsakymu Nr. ĮV-292. [Žiūrėta 2017 m. spalio 9 d.]. Interneto prieiga: <https://lrkm.lrv.lt/lt/veikla/leidiniu-platinimas-viesosioms-bibliotekoms>

20. Dėl Skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos standartų ir Skaitmeninio turinio kūrimo, saugojimo ir prieigos norminių dokumentų sąrašų patvirtinimo. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2010 m. sausio 7 d. įsakymas Nr. ĮV-6. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 8-379.
21. Dėl skaitmeninio kultūros paveldo aktualinimo ir išsaugojimo 2015–2020 metų programos patvirtinimo. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2015 m. kovo 4 d. įsakymas Nr. ĮV-153. *TAR*, 2015-03-12, Nr. 3709.
22. Dėl Kultūros paveldo skaitmeninimo stebėsenos tvarkos aprašo ir Kultūros paveldo skaitmeninimo stebėsenos statistikos ataskaitos formos patvirtinimo. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2016 m. rugsėjo 8 d. įsakymas Nr. ĮV-702. *TAR*, 2016-09-08, Nr. 23412.
23. Bendrojo lavinimo mokyklų aprūpinimas vadovėliais, mokymo priemonėmis ir ugdymo procesui reikalinga literatūra ir mokymo / mokymosi poreikiams tenkinti: Tyrimas. 2008 m. [Žiūrėta 2017 m. spalio 31 d.]. Interneto prieiga: http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/55_4423b2b09d4caad99968f485a9c2a874.pdf
24. Antikorupcinio vertinimo išvada „Dėl teisės aktų, reglamentuojančių bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams vertinimas“ / Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba. 2015 m. birželio 19 d. Nr. 4-01-4604. [Žiūrėta 2017 m. spalio 30 d. Interneto prieiga: <https://e-seimas.lrs.lt>
25. Dėl Bendrojo ugdymo dalykų vadovėlių ir mokymo priemonių atitikties teisės aktams įvertinimo ir aprūpinimo jais tvarkos aprašo: patvirtinta švietimo ir mokslo ministro 2011 m. lapkričio 30 d. įsakymu Nr. V-2310.
26. Mokyklų bibliotekų veiklą reglamentuojantys dokumentai. [Žiūrėta 2017 m. lapkričio 2 d.]. Interneto prieiga: <https://inmedio.jimdo.com>
27. Galiojančių bendrojo lavinimo dalykų vadovėlių duomenų bazė. [Žiūrėta 2017 m. rugsėjo 25 d.]. Interneto prieiga: <https://www.emokykla.lt/bendrasis/mokykis/vadoveliu-db/naujausi-vadoveliai>
28. IFLA / UNESCO gairės mokyklų bibliotekoms / iš anglų k. vertė D. Andriuškevičienė. Vilnius, 2004. 44 p.
29. Viešųjų bibliotekų paslaugų plėtra: IFLA ir UNESCO gairės. Vilnius, 2002. 120 p.
30. IFLA Standards. [Žiūrėta 2017 m. lapkričio 11 d.] Interneto prieiga: <https://www.ifla.org/standards>
31. Bibliotekos dokumentų fondo organizavimas / Genovaitė Ivaškevičienė. Vilnius. 2014. 106 p.
32. Nuo Gutenbergo iki globalios informacijos infrastruktūros / Christine L. Borgman. Kaunas. 2003. 328 p.
33. Savivaldybių viešųjų bibliotekų organizacinių struktūrų analizė / Elvyda Skuodytė. *Bibliotekų tyrimai Lietuvoje: Mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2016, t. 2, p. 12–140.
34. SVB fondų komplektavimą ir organizavimą reglamentuojantys dokumentai (2017 m.): Anketinio tyrimo medžiaga [rankraštis] / G. Ivaškevičienė. [5 p.].
35. Fondų struktūra savivaldybių viešosiose bibliotekose [rankraštis] / G. Ivaškevičienė. [9 p.].

PRIVALOMOJO EGZEMPLIORIAUS FUNKCIONAVIMO IR ELEKTRONINIŲ IŠTEKLIŲ ĮSIGIJIMO UŽSIENIO PATIRTIES ANALIZĖ

Roberta Šurkutė

Įvadas

Vienas didžiausių šių dienų iššūkių, susijusių su informacijos išteklių valdymu, yra skaitmeniniai dokumentai: jų rinkimas, saugojimas ir prieiga vartotojams. Dar 2000 m. UNESCO paskatino valstybes nares inicijuoti reikiamus įstatymų pakeitimus dėl skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus, taip siekiant išsaugoti skaitmeninį kultūros paveldą. Nepaisant įvairių pasaulyje veikiančių privalomojo egzemplioriaus sistemų (privalomojo egzemplioriaus įstatymas, savanoriška sistema ir kt.), kasdien keliama daugybė klausimų. Labiausiai tai lemia skaitmeninių dokumentų kompleksiskumas, priverčiantis taikyti nuolatos besikeičiančius technologinius ir organizacinius sprendimus.

Išanalizavus gerąją užsienio šalių patirtį, matyti, kad kai kurios šalys dar nepradėjo šio proceso, o pradėjusiųjų progresas nėra greitas. Kaip akcentuoja UNESCO, privalomojo egzemplioriaus nuostatų taikymas skaitmeniniams dokumentams yra labai svarbi priemonė, siekiant išsaugoti el. žurnalus, el. knygas, garso įrašus ir filmus. Visame pasaulyje šiuo metu rengiami ir įgyvendinami įvairūs politiniai sprendimai bei procesai, leidžiantys rinkti ir archyvuoti skaitmeninį turinį (el. knygas, el. žurnalus, tinklaraščius ar svetaines). Tačiau visa tai apsunkina technologinės apsaugos (siekiant apsaugoti nuo išteklių kopijavimo, persiuntimo ir t. t.), autorių teisių saugojimo (dažniausiai teikiant prieigą tik bibliotekoje), geografinės apibrėžties, duomenų apsaugos ir kt. reikalavimai. Su beveik identiškomis problemomis susiduriama ir skaitmeninių dokumentų įsigijimo lauke.

Analizuojant užsienio patirtį, remtasi įvairiais užsienio šalių dokumentais (strategijomis, rekomendacijomis ir kt.) bei atliktais praktiniais tyrimais. Privalomojo egzemplioriaus funkcionavimo patirties analizės pagrindiniu šaltiniu pasirinktas Tarptautinės leidėjų asociacijos (IPA) 2014 m. atliktas tarptautinis tyrimas „Skaitmeninis privalomasis egzempliorius“, kurio metu buvo išanalizuoti skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemų pagrindai ir jų praktinis poveikis¹. Tekste siekiama atskleisti, kaip užsienio šalys reorganizuoja privalomojo egzemplioriaus sistemą, siekdamos ją saugiai ir efektyviai adaptuoti prie el. leidinių rinkos.

---

¹ International Publishers Association. *Digital Legal Deposit: An IPA Special Report, 24th July 2014* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf>

1. Skaitmeninis privalomasis egzempliorius

2012 m. jungtinis Europos nacionalinių bibliotekų konferencijos (angl. *The Conference of European National Libraries*) ir Europos leidėjų federacijos komitetas paskelbė naujausią pareiškimą dėl įstatymais numatytų ir savanoriškų privalomojo egzemplioriaus sistemų, pritaikytų nespausdintiems dokumentams². Šiuo pareiškimu siekiama plačiau informuoti šalių narių nacionalines bibliotekas ir leidėjus, kurie dar nėra parengę nacionalinių sistemų ar jos pritaikytos tik kai kuriems nespausdintų dokumentų tipams. Taip pat siekiama teikti pagalbą plėtojant ir tobulinant esamas sistemas, atkreipiant dėmesį į galimus iššūkius.

Pareiškime nurodoma, kad nespausdintų dokumentų privalomojo egzemplioriaus rinkimas naudingas ne tik siekiant išsaugoti kultūros paveldą, bet ir padeda gausiai papildyti nacionalinę bibliografiją. Jungtinis komitetas akcentuoja, kad skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistema turėtų apimti interneto svetainių turinį, tinklaraščius, el. knygas ir el. žurnalus, naujienų svetaines, atskirai jų nedetalizuojant. Tačiau kartu pabrėžia, kad asmeniniai el. laiškai ir korespondencija, intraneto (pasiekiamo tik ribotai žmonių grupei) medžiaga, asmeniniai duomenys negali būti laikomi skaitmeniniu privalomuoju egzemplioriumi. Dažniausiai skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemose prieiga vartotojams teikiama trimis būdais:

- *Ribotoji prieiga*: dažniausiai teikiama prieiga, kuriai taikomi tokie apribojimai: prieiga suteikiama tik nacionalinės bibliotekos registruotiems vartotojams (dažniausiai mokslininkams), tik nacionalinės bibliotekos skaityklų patalpose ir ne internete (paprastai komercinio turinio darbams), tik tam tikram skaičiui skaitytojų arba tik naudojant specialiai tam skirtus kompiuterius.
- *Neribotoji prieiga*: kraštutiniais atvejais kai kurios skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemos gali leisti nacionalinei bibliotekai teikti neribotą prieigą prie dokumentų. Dažniausiai tai taikoma tik privalomojo egzemplioriaus būdu pateiktoms interneto svetainėms bei nekomerciniais tikslais publikuotiems dokumentams.
- *Uždraustoji prieiga*: kai kuriais atvejais prieiga prie dokumentų gali būti uždrausta visiems, išskyrus įgaliotus darbuotojus, kurie turi teisę naudoti dokumentus tik išsaugojimo tikslais, kol tam tikros sąlygos bus įvykdytos. Dažniausiai tai lemia šios aplinkybės: intelektinės nuosavybės teisės, privačių asmens duomenų sauga, laikinai uždrausta prieiga (dažniausiai iki 3 metų) didžiausios komercinės sėkmės laikotarpiu (embargas dažniausiai taikomas, kai leidėjas dokumentą parduoda itin aukšta kaina mažai auditorijai)³.

2017 m. rugsėjo mėnesį buvo atliktas tarptautinis tęstinis skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus politikos ir praktikos tyrimas (pristatytas IFLA 2017 m., autoriai Frederickas Zarndtas, Dorothy Carner, Edwardas McCainas). Tyrime dalyvavo 19 organizacijų (didžioji dalis – nacionalinės bibliotekos; Lietuva tyrime nedalyvavo). Remiantis pirminiais tyrimo duomenimis, 70 proc. respondentų teigė, kad skaitmeninių dokumentų rinkimas yra reglamentuotas jų šalių privalomojo egzemplioriaus įstatyme, tačiau tik 6 iš 19 apklaustųjų nurodė, kad jų šalies įstatyminė bazė reikalauja leidėjų (tai reiškia, kad leidėjas privalo teikti) teikti skaitmeninį privalomąjį

---

² *Statement on the Implementation of (Statutory and Voluntary) Deposit Schemes for Non-Print Publications* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://www.bnf.fr/documents/dl_declaration_cenl_fep_va.pdf

³ *Ten pat.*

egzempliorių. Didžioji dalis respondentų (70 proc.) nurodė, kad jų šalies įstatymai reikalauja, kad kultūrinės atminties institucijos automatizuotai surinktų (angl. *harvesting*) viešai prieinamą informaciją iš įvairių interneto svetainių. Būtina akcentuoti, kad 14 iš 19 tyrimo dalyvių teigė, kad leidėjai patys savo iniciatyva (savanoriška sistema) teikia skaitmeninį privalomąjį egzempliorių, beveik pusė apklaustųjų skaitmeniniam privalomajam egzemplioriui rinkti naudoja FTP. Dauguma dalyvių skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus prieigą vartotojams suteikia internete⁴.

Vokietija

Dar 2006 m. šalyje buvo patvirtintas įstatymas, kuris įpareigojo **visus publikuotus skaitmeninius dokumentus** (el. knygas, el. žurnalus, muzikos įrašus, interneto svetainių turinį ir t. t.) **saugoti šalies nacionalinėje bibliotekoje**. Šiuo metu el. leidinių saugojimo būdas yra visiškai automatizuotas ir unikalus, tačiau toks sprendimo įgyvendinimas užtruko trejus metus. Nacionalinė Vokietijos biblioteka aktyviai bendradarbiavo su vietos leidėjais ir turinio kūrėjais įvairiuose bandomuosiuose projektuose, siekdama surasti geriausią skaitmeninių išteklių surinkimo būdą – pakankamai paprastą, kad leidėjai galėtų lengvai pateikti dokumentus, taip pat kad Nacionalinės bibliotekos darbuotojai galėtų apdoroti didelį kiekį gaunamų išteklių. Pirmiausia buvo stengtasi atkartoti spausdintų privalomojo egzemplioriaus dokumentų priėmimo tvarką. Tačiau 2009 m. buvo nuspręsta, kad vienintelis **praktiškas būdas apdoroti didelį kiekį duomenų yra visiškai automatizuoti procesą**. Automatizuotą procesą užtikrina sistema, kurioje leidėjai gali pasirinkti el. išteklių perdavimo būdą: per žiniatinklį, OAI PMH protokolą, FTP arba WebDAW. Leidėjai pateikia metaduomenis ir dokumento nuorodą į saugią interneto saugyklą, o tuomet jis įtraukiamas į nacionalinę bibliografiją. Dokumento prieigos kriterijus leidėjas nustato pats, teikdamas metaduomenis. Numatytoji prieigos taisyklė yra tokia pati, kaip ir spausdintiems privalomojo egzemplioriaus dokumentams. **Skaitmeniniai dokumentai vienu metu gali būti peržiūrimi ne daugiau kaip dviejų vartotojų**. Prieiga prie visų privalomojo egzemplioriaus dokumentų (įskaitant ir skaitmeninius) teikiama tik nacionalinės bibliotekos skaityklose. Atlikto tyrimo metu išsiaiškinta, kad iš pradžių leidėjai reiškė susirūpinimą dėl **OAI serverio naudojimo, tačiau ši technologija pasiteisino ir buvo efektyvi**. 2014 m. nacionalinė biblioteka kasdien surinko nuo 1000 iki 1500 naujų pavadinimų el. knygų.

Kaip jau minėta, 2006 m. priimtas įstatymas **įpareigoja nacionalinei bibliotekai perduoti visą elektroninį turinį, įskaitant ir publikuotą privačių asmenų (tinklaraščiai ir kt.)**. Nacionalinė biblioteka nuolatos bendradarbiauja su privačiais turinį kuriančiais asmenimis ir planuoja didinti tokio pobūdžio archyvą. Vokietijos nacionalinė biblioteka taip pat siekia išplėsti privalomojo egzemplioriaus sistemą, siekdama **automatizuotai rinkti ir el. žurnalus, kurie šiuo metu vis dar tvarkomi rankiniu būdu**. Remiantis naujausiu Vokietijos autorių teisių įstatymo pakeitimu, autoriai gali pakartotinai paskelbti publikuotą darbą po 12 mėnesių, tuo tarpu nacionalinė biblioteka ieško būdų, kaip naujai publikuotą dokumentą būtų galima įtraukti į privalomojo egzemplioriaus sistemą.

Nyderlandai

Tarptautinė leidėjų asociacija išanalizavo, kad olandai buvo vieni pirmųjų, pradėjusių bandymus diegti skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemą el. knygoms. Olandijos leidėjų asociacija,

---

⁴ Zarndt, Frederick. *Born Digital Legal Deposit Policies and Practices* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://library.ifla.org/1905/1/S18-2017-zarndt-en.pdf>

Karališkoji biblioteka ir Nyderlandų nacionalinė biblioteka pradėjo spręsti šį klausimą dar 1999 m. O jau 2005 m. buvo patvirtinta ir pirmoji skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistema. Vėliau abipusiu susitarimu sistema buvo papildyta.

Į skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemą įtraukiami ir turintys interneto prieigą, ir jos neturintys skaitmeniniai dokumentai. Karališkajai bibliotekai tenka atsakomybė atrinkti skaitmeninius dokumentus, kurie turėtų būti saugomi kaip Olandijos kultūros paveldo dalis. Į skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemą įtraukiami šie skaitmeniniai dokumentai: visatekstės skaitmeninės publikacijos, multimedija, įvairios interneto svetainės ir duomenų bazės. Leidėjui paliekama teisė pačiam nustatyti, kurie leidiniai atitinka keliamus privalomojo egzemplioriaus reikalavimus. Tačiau leidėjas privalo pateikti skaitmeninio dokumento kopiją kartu su metaduomenų informacija bei reikalinga programine įranga. **Jeigu egzistuoja daugiau nei viena versija (pavyzdžiui, skirtingais skaitmeniniais formatais), leidėjas privalo pateikti tik vieną jų.**

Net tokie skaitmeniniai dokumentai, kurių turinys dažnai keičiasi, taip pat patenka į skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemą (pavyzdžiui, atnaujinamos duomenų bazės). Tačiau susiduriama su problema, kaip archyvuoti tokio tipo turinį. 2014 m. Karališkoji biblioteka pradėjo spręsti šį klausimą, konsultuodamasi su leidėjais. Visi skaitmeniniai dokumentai, surinkti kaip privalomasis egzempliorius, yra įtraukiami į nacionalinę bibliografijos duomenų bazę.

Prieigai prie privalomojo egzemplioriaus būdu gautų skaitmeninių dokumentų taikomi griežti apribojimai. Pagrindinė priežastis – leidėjų siekis užtikrinti tas pačias sąlygas, kaip ir spausdintiems dokumentams. Prieiga prie skaitmeninių dokumentų galima tik bibliotekoje ir tik Karališkosios bibliotekos darbuotojams ar kitiems asmenims, turintiems specialų leidimą. **Atsisiųsti dokumentą į kompiuterį (ar kitaip kopijuoti) šiems asmenims leidžiama tik privačiam tyrimui ar naudojimui.** Kopijuoti visą visatekstį (žurnalą, knygą, duomenų bazę) dokumentą yra draudžiama. Kitaip tariant, privalomojo egzemplioriaus būdu gauti skaitmeniniai dokumentai yra neišduodami.

Karališkoji biblioteka kartą per metus dalijasi skaitmeninių dokumentų naudojimosi duomenimis su Olandijos leidėjų asociacija. Taip siekiama pagrįsti, kad gautomis skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus kopijomis nėra piktnaudžiaujama ir jomis naudojama tik nustatyta tvarka.

Jungtinė Karalystė

Jungtinės Karalystės privalomojo egzemplioriaus aktas įpareigoja leidėjus vieną kopiją visų Jungtinėje Karalystėje publikuotų ar platinamų spausdintų leidinių teikti Britų bibliotekai ir, to paprašius, kitoms penkioms šalies bibliotekoms. 2003 m. Privalomojo egzemplioriaus aktas buvo papildytas, įtraukiant ir skaitmeninius dokumentus, kurių rinkimo tvarka detalizuota atskiromis nuostatomis (paskutinis atnaujinimas buvo 2013 m.). Šiomis Privalomojo egzemplioriaus akta papildančiomis nuostatomis siekiama:

- kurti ir saugoti nacionalinę nespausdintų dokumentų kolekciją;
- kurti efektyvią sistemą, kai dokumentai yra archyvuojami ir saugomi privalomąjį egzempliorių gaunančiose bibliotekose;
- reglamentuoti skaitmeninių dokumentų naudojimą, derinant bibliotekų ir mokslininkų poreikius su leidėjų interesais bei autorių teisėmis;

- išsaugoti dokumentus, kuriais galėtų naudotis ateities kartos;
- sukurti perspektyvią ilgalaikę sistemą, reikalaujant, kad tiek privalomąjį egzempliorių gaunančios bibliotekos, tiek leidėjai dalintųsi archyvavimo atsakomybe, nesukuriant jiems nepagrįstos naštos⁵.

Praėjus metams nuo Privalomojo egzemplioriaus akto atnaujinimo, buvo sudaryta patariamoji kolegija, kurios siekis palengvinti susitarimo tarp leidėjų, privalomąjį egzempliorių gaunančių bibliotekų ir vyriausybinių institucijų vykdymą. Kolegija taip pat konsultuoja dėl Privalomojo egzemplioriaus aktą papildančių nuostatų taikymo. Remiantis šiais nuostatais, bibliotekos, turinčios teisę rinkti privalomąjį egzempliorių, gali reikalauti dokumentų skaitmeniniu formatu. **Tačiau, jei dokumentas buvo publikuotas ir tradicine (spausdintas), ir skaitmenine forma, prioritetą teikiamas spausdintam egzemplioriui.** Tai reiškia, kad skaitmeninis dokumento variantas gali būti teikiamas tik abipusiu susitarimu.

Privalomąjį egzempliorių gaunančios bibliotekos pačios nustato, kurie leidėjai (ir kurias publikacijas) turėtų teikti savo dokumentus kaip privalomąjį egzempliorių. Šiam tikslui pasiekti naudojamosi tokiais įrankiais, kaip ISBN ir ISSN registras, „CrossRef“ (Tarptautinė leidėjų susiejimo asociacija, PILA) ir CIP (publikacijų katalogavimo programa) duomenys.

Privalomojo egzemplioriaus aktą papildančiuose nuostatuose numatyta, kad skaitmeniniu privalomuoju egzemplioriumi laikomi tik tokie dokumentai, kurie buvo publikuoti (prieinami visuomenei) Jungtinėje Karalystėje (tiek turintys interneto prieigą (angl. *online*), tiek ne (angl. *offline*). Interneto prieigos neturintys skaitmeniniai dokumentai teikiami ta pačia tvarka, kaip ir spausdinti (terminas – 12 mėn. nuo publikavimo datos). **Leidėjas privalo pateikti būtiną programinę įrangą dokumentui skaityti.** Tuo tarpu skaitmeniniai dokumentai, kurie gali būti pasiekiami internetu, renkami naudojant automatizuotą dokumentų rinkimo būdą (angl. *harvesting*). Šalyje naudojamas ir saugus dokumentų įkėlimas į interneto sistemą, archyvas „Portico“, kiti bandomieji projektai. Labai svarbu yra tai, kad bibliotekos tokio tipo dokumentus išduoti gali tik praėjus septynioms dienoms nuo dokumento gavimo, jų išdavimas ribojamas suteikiant tik vieną prieigą kompiuterių terminale tuo pačiu metu (siekiama taikyti tuos pačius reikalavimus, kaip ir spausdintiems dokumentams). Skaitmeninių dokumentų kopijos gali būti išduodamos skaitytojams atspausdintos (nebent leidėjas nustato kitaip), gavus asmenišką sutikimą, kad kopija bus naudojama tik asmeniniais tikslais. Pačios **bibliotekos gali kopijuoti dokumentus tik išsaugojimo tikslais.** Kiekviena skaitmeninį privalomąjį egzempliorių gavusi biblioteka gali juo dalintis su kitomis bibliotekomis, turinčiomis į jį teisę.

Privalomuoju skaitmeniniu egzemplioriumi nėra laikomi dokumentai, kuriuose pateikiami privatūs asmens duomenys ir turinys, skirtas tik ribotai asmenų grupei. Tai ypač akcentuotina kalbant apie socialinius tinklus. **Visgi visuomenei atviros socialinių tinklų sistemos, įvairūs tinklaraščiai ar vieši komentarai gali būti traktuojami kaip skaitmeninis privalomasis egzempliorius, jei tai**

---

⁵ UK Department for Digital, Culture Media and Sport. *Policy paper: 2010 to 2015 government policy: library services (updated 8 May 2015)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.gov.uk/government/publications/2010-to-2015-government-policy-library-services/2010-to-2015-government-policy-library-services#appendix-2-legal-deposit-maintaining-a-national-collection-of-published-work>

naudinga saugant kultūros paveldą. Šiomis dienomis socialiniai tinklai laikomi visuomenės atspindžiu.

Visos Jungtinės Karalystės bibliotekos, turinčios teisę rinkti privalomąjį egzempliorių, yra įdiegusios saugos politiką. Pagrindiniai punktai, kuriais vadovaujamasi:

- kiekvienos bibliotekos ar jos tėvinės institucijos informacijos valdymo komitetai koordinuoja bibliotekos informacijos valdymą, kuris apima informacijos saugumo klausimus. Komitetai vadovauja, stebi ir kontroliuoja informacijos saugumą atitinkamoje bibliotekoje;
- kiekviena biblioteka ar jos tėvinė institucija paskyrė už informacijos saugumą atsakingą asmenį;
- kiekvienoje bibliotekoje ar jos tėvinėje institucijoje taip pat yra technologijų saugumo specialistas⁶.

Tokio pobūdžio veiklos organizavimas užtikrina skaitmeninių dokumentų naudojimo saugumą. Verta akcentuoti, kad **Jungtinės Karalystės leidėjai yra linkę įsitraukti į savanorišką bendradarbiavimą, noriai dalinasi patirtimi, išvalgomis ir dalyvauja bandomuosiuose projektuose.** Galima manyti, kad siekis kurti paprastą, daug materialiujų bei žmogiškųjų išteklių nereikalingą skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistemą yra bendras.

Tarptautinės leidėjų asociacijos atlikto tyrimo metu atskleista, kad Didžiosios Britanijos biblioteka **siekia taikyti lankstesnį požiūrį į nuostatuose numatytus reikalavimus.** Tai galėjo lemti leidėjų nuogastavimai dėl kai kurių nuostatuose numatytų aspektų, pavyzdžiui, suteikus viešąją prieigą prie komercinių interneto svetainių (reikalingi prisijungimo duomenys), mat tai prieštarautų jų naudojimosi taisyklėms. Akivaizdu, kad **glaudus bendradarbiavimas su šalies leidėjais yra itin veiksmingas, siekiant abipusiškai naudingų sprendimų.**

Prancūzija

Skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus rinkimas pradėtas vykdyti 2006 m. (reglamentuota Autorių ir informacinės visuomenės teisių (adaptuota iš ES autorių teisių direktyvos) įstatyme). Minimame įstatyme nurodyta, kad privalomasis egzempliorius apima ženklus, signalus, rašinius, vaizdus, garsus ar bet kokią žinutę, perduodamą visuomenei kitomis (elektroninėmis) priemonėmis. **Akcentuojama, kad šiuo apibrėžimu siekiama išvengti teisės aktų apribojimo dokumento formoms, kurios gali būti pasenusios ir nebeaktualios.**

„Code du Patrimoine“ (Kultūros paveldo įstatymas) numato atsakomybę už privalomojo egzemplioriaus rinkimą trims kultūros institucijoms: nacionalinei bibliotekai, nacionaliniam transliavimo archyvui bei nacionaliniam kino teatro ir vaizdo animacijos centrai (atsakingas už filmų saugojimą). Jis įpareigoja leidėjus bendradarbiauti su Prancūzijos nacionaline biblioteka ir pateikti visą reikalingą informaciją apie dokumentus, patenkančius į privalomojo egzemplioriaus sąrašą. Nuo 2012 m. Prancūzijos nacionalinė biblioteka bendradarbiauja su leidėjų asociacija, siekdama rasti tinkamą modelį skaitmeniniam privalomajam egzemplioriui rinkti. Taip pat

---

⁶ UK Department for Digital, Culture Media and Sport. *Guidance on the Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182339/NPLD_Guidance_April_2013.pdf

analizuoja su šiuo procesu susijusius metaduomenų, prieigos ir saugos klausimus. Bandomųjų projektų su leidėjais metu buvo išbandytas skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus modelis, turintis tris skirtingus skaitmeninių dokumentų rinkimo mechanizmus:

- automatizuotas dokumentų perdavimas internetu;
- rankinis dokumentų perdavimas (perduoda leidėjas);
- spausdintiems formatams identiškų dokumentų perdavimas.

Vartotojų prieiga ir naudojimas skaitmeniniais dokumentais grindžiamas tokiais pat principais, kaip ir taikoma spausdintiems dokumentams, t. y. **užtikrinama saugi, kontroliuojama aplinka**. Nacionalinė biblioteka privalo laikytis tokių pačių kultūros paveldo išsaugojimo reikalavimų, kokie taikomi spausdintiems dokumentams. Tarptautinės leidėjų asociacijos atlikto tyrimo metu nustatyta, kad skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus tema nėra užbaigta, nuolat vykdomos peržiūros ir įvairūs tobulinimo darbai. Tačiau atsakingos institucijos tarpusavyje glaudžiai bendradarbiauja.

Italija

2006 m. priimtas įstatymas pakeitė visą šalyje veikusią privalomojo egzemplioriaus sistemą – nustatytos taisyklės internete publikuotam turiniui kaupti. Naujomis taisyklėmis siekiama skatinti savanorišką skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus teikimą. Tačiau **buvo nustatytas prioritetas moksliniams leidiniams, viešųjų įstaigų leidiniams, populiarioms svetainėms, skaitmenintoms (anksčiau spausdintu formatu publikuotoms) knygoms**. Akcentuojama, kad bandomasis savanoriško skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus pagrindimas buvo sukurtas siekiant parengti pagrindą vėlesniems veiksams.

2010 m. šalyje pasirašytas susitarimas dėl licencijavimo modelio tarp leidyklų atstovų, Italijos leidėjų asociacijos ir nacionalinės bibliotekos. **Šio licencijavimo modelio pagrindas yra tai, kad naudotojo prieiga leidžiama tik bibliotekos patalpose, nesuteikiant galimybės kopijuoti, atsisiųsti ar persiųsti el. paštu**. Tačiau leidėjams palikta galimybė skirti ir papildomą kitokio pobūdžio licenciją savo nuožiūra, pavyzdžiui:

- spausdintų kopijų pristatymas vartotojo prašymu;
- spausdintų dokumentų pristatymas kitoms bibliotekoms;
- skaitmeninių dokumentų pristatymas kitoms bibliotekoms;
- **interneto prieiga iš kitų bibliotekų patalpų.**

Numatytos licencijavimo sąlygos taikomos atsižvelgus į leidėjo pageidavimus, pavyzdžiui, dokumento pristatymas į kitas bibliotekas gali būti uždraustas net toje pačioje apskrityje, visoms šalies bibliotekoms ar tarptautiniu mastu.

Nors licencijavimo modelio susitarimas buvo pasiektas 2011 m., deja, dėl ekonominės krizės **bandomoji programa nebuvo įgyvendinta**. Visgi šiandien skaitmeninė infrastruktūra egzistuoja ir leidėjai yra pasiryžę teikti skaitmeninį privalomąjį egzempliorių, tačiau **problema yra tai, kad nėra, kas jį priimtų**. Kitaip tariant, sistema nefunkcionuoja iš bibliotekų pusės. Nors Italijoje taikoma privalomojo egzemplioriaus sistema mažiau remiasi įstatymu pagrįstais reikalavimais bei daugiau savanoriškomis licencijomis, praktiniai procesai ir procedūros, kaip ir kliūtys bei sprendimai, yra panašūs. Privalumas yra tai, kad prieiga prie privalomojo egzemplioriaus kopijų net ir už bibliotekos patalpų yra išplėsta, nes leidėjams yra suteikta galimybė tai leisti. **Savanoriško**

licencijavimo modelis potencialiai sukuria platesnę prieigą vartotojams, nei įstatymai tai įpareigoja kitose šalyse.

Australija

2012 m. Australijoje buvo praplėstas Autorių teisių įstatymas, jį papildant el. dokumentų reikalavimais. Papildytame įstatyme numatyta sąlyga, kad jei informacijos išteklius publikuotas tik skaitmenine forma, tai privalomojo egzemplioriaus reikalavimas jam netaikomas. Šiuo metu **nacionalinė biblioteka renka skaitmeninius dokumentus iš leidėjų jų savanoriškumo pagrindu.**

Brazilija

Tarptautinės leidėjų asociacijos atlikto tyrimo metu išsiaiškinta, kad šiuo metu Brazilijoje nėra jokios įstatyminės bazės skaitmeniniam privalomajam egzemplioriui reglamentuoti. Tačiau šiam klausimui analizuoti kuriama darbo grupė.

Kanada

Kanados privalomojo egzemplioriaus nuostatos buvo išplėstos 2007 m., pagrindiniu siekiu laikant interneto ir skaitmeninių dokumentų rinkimą ir įtraukimą į privalomojo egzemplioriaus sistemą. Dokumentai teikiami Kanados bibliotekai ir archyvui (LAC) naudojantis duomenų įkėlimo platforma, FTP, serveriu, el. paštu ar paštu. **Leidėjai, teikdami dokumentus, patys nurodo vieną iš dviejų prieigos vartotojams galimybių:** atviroji prieiga – visi gali peržiūrėti ir atsisiųsti dokumentus internetu; ribotoji prieiga – dokumentus galima peržiūrėti tik pasirinktose vietose (LAC patalpose), dokumentų neleidžiama spausdinti, atsisiųsti ar kitaip kopijuoti.

Kinija

Dar 1997 m. Kinijos el. leidinių tvarkymo reglamente nustatyta, kad „prieš publikuojant el. leidinį, leidėjas turėtų pateikti jo pavyzdį Pekino ir Kinijos leidinių archyvo bibliotekoms“. Tokia nuostata numatoma, kad „pavyzdžių pateikimas bus laikomas svarbiu leidėjų veiklos ir vertinimo etapu“. Skaitmeninį privalomąjį egzempliorių renka Kinijos nacionalinė biblioteka, kuri skatina leidėjus teikti kuo daugiau dokumentų kopijų. Tačiau tai lemia leidėjų pasipriešinimą, kuris gali būti paaiškintas tuo, kad **nacionalinė biblioteka prieigą prie dokumentų teikia visiems vartotojams, netaikydama jokių apribojimų.** Tačiau leidėjo duomenys yra neatskleidžiami ir neviešinami.

Japonija

Nuo 2013 m. Japonijos leidėjai yra įpareigoti teikti visų šalyje publikuotų el. knygų, el. žurnalų, el. periodinių ir kitų leidinių privalomuosius egzempliorius nacionalinei kongreso bibliotekai. Leidėjai dokumentus teikia internetu (automatizuotas dokumentų surinkimas ar persiuntimas) arba perduoda juos fizinėje laikmenoje (CD-ROM). Tačiau į privalomojo egzemplioriaus sąrašą nėra įtraukiami visi dokumentai, kurie apsaugoti DRM (skaitmeninis autorių teisių žymuo) ar parduodami komerciniais tikslais. **Tai reiškia, kad leidėjai neprivalo teikti komercinių el. knygų ir el. periodinių leidinių.** Japonijos leidėjų asociacija tikisi, kad bent artimiausiu metu ši situacija nepasikeis.

Norvegija

1990 m. įsigaliojus Norvegijos privalomojo egzemplioriaus aktui, šalies **leidėjai privalo pateikti visus publikuotus dokumentus (bet kokio formato) nacionalinei bibliotekai.** Tačiau Norvegijos

nacionalinė biblioteka nuo 2006 m. sistemingai skaitmenina visą saugomą kolekciją ir **skatina leidėjus privalomąjį egzempliorių teikti tik skaitmeniniu formatu.**

Privalomasis egzempliorius – automatizuotas internetinių dokumentų rinkimas

Remiantis tarptautiniu internetinio turinio išsaugojimo konsorciumu, šiuo metu kaip privalomojo egzemplioriaus dalį internetinį archyvą kaupia šios šalys narės:

- Austrija (nuo 2009 m.). Vartotojams teikiama prieiga tik vietoje, kuri turi būti išplėsta ir 20 regioninių bibliotekų.
- Kanada (nuo 2004 m.). Vykdo internetinį archyvavimą ir išplečia privalomojo egzemplioriaus archyvą – įtraukia publikacijas internete.
- Kroatija (nuo 1997 m.). Vartotojams prieiga teikiama internetu. Jei leidėjas reikalauja, taikoma ribotoji prieiga – vienas vartotojas vienu metu.
- Danija (nuo 2004 m.). Leidžiamas automatizuotas duomenų rinkimas, prieiga teikiama tik tyrėjams ir tik pateikus individualų prašymą.
- Estija (nuo 2006 m.). Gali rinkti informaciją ir sudaryti prieigą prie jos, tačiau informacijos savininkas turi teisę nustatyti apribojimus.
- Suomija. Privalomojo egzemplioriaus įstatymas leidžia automatizuotai rinkti informaciją internete, o autorių teisių įstatymas leidžia informaciją kopijuoti kultūros paveldo išsaugojimo tikslais. Prieiga prie archyvuotų ir visatekščių dokumentų teikiama tik privalomąjį egzempliorių gaunančių bibliotekų patalpose.
- Prancūzija (nuo 2006 m.). Prieiga teikiama tik vietoje ir akredituotiems vartotojams.
- Vokietija.
- Islandija (nuo 2002 m.). Prieiga vietoje ir internetu.
- Izraelis. Privalomojo egzemplioriaus įstatymas nereikalauja rinkti internetinių išteklių. Nacionalinės bibliotekos įstatymas (2007 m. redakcija) leidžia nacionalinei bibliotekai automatizuotai rinkti informaciją iš interneto svetainių kultūros paveldo išsaugojimo tikslais.
- Japonija (nuo 2010 m.). Leidžia automatizuotą informacijos rinkimą valdžios institucijų ar su valdžia susijusių institucijų interneto svetainėse.
- Naujoji Zelandija (nuo 2006 m.). Leidžia automatizuotą informacijos rinkimą internete ir praplečia privalomojo egzemplioriaus nuostatų taikymą ir el. publikacijoms. Jei dokumentas yra viešai prieinamas internete arba gautas savininko leidimas, archyvinė kopija vartotojams yra prieinama internetu. Jei interneto prieiga prie dokumento yra apribota, archyvinė kopija teikiama tik trims vartotojams nacionalinės bibliotekos patalpose.
- Norvegija. Privalomasis egzempliorius reglamentuotas 1990 m., o automatinis informacijos rinkimas internete – nuo 2002 m. Naujausi privalomojo egzemplioriaus įstatymo pakeitimai (2016 m.) suteikia teisę nacionalinei bibliotekai automatizuotai rinkti informaciją interneto svetainėse, priklausančiose aukščiausio lygio Norvegijos domenui (.no), taip pat kitose svetainėse, kurios priklauso Norvegijos institucijoms ar piliečiams, ar pritaikytose Norvegijos vartotojams. Privalomojo egzemplioriaus įstatymas po atliktų pakeitimų taip pat suteikia teisę kurti interneto archyvą ir teikti prieigą prie jo mokslo ir dokumentacijos tikslais.

- Slovėnija. Nuo 2006 m. Privalomojo egzemplioriaus įstatymas suteikia teisę automatizuotai rinkti informaciją internete. Prieigą internetu informacijos savininkas gali apriboti – numatyti skaityti tik vietoje.
- Ispanija. Automatizuotas informacijos rinkimas internete apibrėžtas 2009 m. Privalomojo egzemplioriaus įstatyme. Privalomojo egzemplioriaus kompetencijomis nacionalinė biblioteka dalinasi su regioninėmis bibliotekomis.
- Švedija. Informaciją galima rinkti, tačiau neteikiama prieiga.
- Jungtinė Karalystė⁷.

Tarpinės išvados

Išanalizavus užsienio šalių patirtį, remiantis pagrindiniu šaltiniu – Tarptautinės leidėjų asociacijos atliktu tyrimu ir kitais jį papildančiais šaltiniais, galima teigti, kad *net ir geriausiai finansiskai ir techniškai aprūpintos pasaulio bibliotekos susiduria su sunkumais renkant skaitmeninį privalomąjį egzempliorių*. Pagrindinėmis to priežastimis galima laikyti sparčiai besikeičiančią skaitmeninių dokumentų leidybos sistemą, augančias informacijos išteklių kainas, sparčiai tobulėjančias technologines priemones. Remiantis pagrindinio šaltinio rezultatais, kuo labiau skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistema paremta savanoriškumo principu, tuo daugiau naudos vartotojams. Rekomenduotina glaudinti bendradarbiavimą su leidėjais, kurti bandomąsias sistemas, drauge sprendžiant abiem šalims svarbius klausimus – autorių teisių apsaugos, dokumentų saugumo ir prieigos. Akivaizdu, kad skaitmeninio privalomojo egzemplioriaus sistema turėtų apimti lanksčias sąlygas, tačiau kartu palaikytų siekius išsaugoti leidėjų kuriamą komercinę vertę. Geroji užsienio šalių patirtis rodo, kad efektyviausiai dokumentai naudojami, kai leidėjui paliekama teisė pačiam nustatyti prieigos apribojimus. Taip plačioji šalies visuomenė turi prieigą prie skaitmeninių dokumentų. Tarptautinės leidėjų asociacijos atlikto tyrimo autoriai teigia, kad gali būti naudinga apsvaistyti ir visai kitokio tipo modelius, pavyzdžiui, didieji leidėjai patys archyvuoja (saugo) skaitmeninį privalomąjį egzempliorių, suteikdami prieigą prie jų bibliotekoms to pareikalavus.

Akcentuotina ir tai, kad labai svarbi efektyvi informacijos išteklių valdymo dalis gali būti ir automatizuotas internetinių dokumentų rinkimas bei jų archyvo kaupimas. Taip ne tik saugojamas kultūros paveldas, bet ir patogiu būdu kuriama nemokamų išteklių duomenų bazė. Tačiau tai gali kelti nemažai technologinių problemų ir turi būti aiški teisinių aktų reglamentacija.

---

⁷ International Internet Preservation Consortium. *Legal Deposit* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://netpreserve.org/web-archiving/legal-deposit/>

2. Elektroninių išteklių įsigijimas: Norvegijos geroji patirtis

Analizuojant Norvegijos gerąją patirtį el. išteklių įsigijimo lauke, pagrindiniu šaltiniu pasirinkta Norvegijos bibliotekų 2015–2018 metų strategija, kurioje teigiama, kad bibliotekos sąvoka šalyje keičiasi. Nauja modernios bibliotekos idėja tiesiogiai priklauso nuo technologijų ir socialinės raidos. Šiandien Norvegijos bibliotekos aktyviai viešina (skleidžia) literatūrą, žinias ir kultūrą, nes daugelis požymių rodo, kad spausdintų knygų fondas bibliotekose gyvuos dar ilgai. Norvegijos bibliotekai paskirta atsakomybė sukurti bendrą fizinę ir skaitmeninę Norvegijos viešųjų ir specialiųjų bibliotekų infrastruktūrą. **Bendras institucijų registras, vienodi metaduomenys ir bendra dokumentų paieškos sistema, „WebDewey“** (Dewey dešimtainės klasifikacijos sistema) **padės tobulinti bibliotekų paslaugas ir sutaupyti didelę dalį ekonominių ir žmoniškųjų išteklių šalies viešosiose bibliotekose. Vyriausybė įsipareigoja sudaryti sąlygas nemokamai naudoti informacijos išteklius, kurie galėtų ir turėtų būti naudojami siekiant padidinti sklaidos ir turinio prioritetus.** Kartu Norvegijos nacionalinė biblioteka įvairiais susitarimais, licencijavimo modeliais ir kitomis sistemomis siekia gerinti vartotojų prieigą prie skaitmeninių dokumentų.

Naujai parengta inovatyvi finansavimo sistema, tikimasi, padės Norvegijos viešosioms ir apskričių bibliotekoms kurti sistemingus pokyčius, stiprinant bibliotekas kaip vietos **literatūros namus**. Norvegijos nacionalinė biblioteka siekia užtikrinti didesnę prieigą prie skaitmeninio turinio išteklių tiek derybose dėl teisių, susijusių su turimomis kolekcijomis, tiek atlikdamos svarbų vaidmenį prisidedant prie el. knygų, skirtų viešosioms bibliotekoms, įsigijimo. **Bendra bibliotekų infrastruktūra turi lemiamą reikšmę norint kurti geras bibliotekų paslaugas, nes tai yra kelias į sėkmingą bendradarbiavimą ir geras skaitmenines paslaugas bei būdas sumažinti kiekvienos bibliotekos individualiai atliekamą darbą.** Svarbus aspektas yra tai, kad nacionalinė biblioteka užtikrina nemokamą prieigą prie bibliografinių duomenų ir toliau plėtos bendrą bibliotekų informacijos išteklių paiešką. Bendra šalies bibliotekų infrastruktūros sistema siekiama toliau išvardytų tikslų.

- Nacionalinė biblioteka visoms bibliotekoms užtikrins nemokamą prieigą prie atitinkamų aukštos kokybės bibliografinių duomenų.
- Bibliotekų išteklių paieška bus sukurta kaip nacionalinė paslauga, kurios funkcijos skirtos bibliotekoms ir vartotojams.
- Bus padidintas privalomojo egzemplioriaus archyvas.
- Daugiakalbės (komplektuojami įvairių šalių dokumentai nacionalinėmis kalbomis, siekiant tenkinti šalyje gyvenančių tautinių mažumų poreikius) bibliotekos (angl. *Multilingual Library*) prijungimas prie nacionalinės bibliotekos nuo 2017 m. sausio 1 d.
- Nacionalinė biblioteka sukurs skaitmeninę susitikimų vietą ir išteklių banką, skirtą plėtrai ir skaitmeninių paslaugų dalinimuisi.
- Norvegijos „WebDewey“ pradėta naudoti 2015 m., palengvinant nemokamą Norvegijos viešųjų ir mokyklų bibliotekų paslaugų naudojimą.
- Nacionalinė biblioteka prisiima atsakomybę už tolimesnę nacionalinės bibliotekos kortelės, kuri veikia visoje šalyje, schemos plėtojimą.
- Nacionalinė biblioteka skaitmenina išteklius ir užtikrina prieigą prie jų, kuria infrastruktūrą, kuri padėtų visoms bibliotekoms naudoti duomenis pagal nustatytus teisinius ir ekonominius susitarimus. Tai apima ir skaitmeninius objektus, metaduomenis ir paslaugas.

- Nacionalinė biblioteka sudaro sąlygas dalintis vietos lygiu sukurtomis paslaugomis su kitomis bibliotekomis nacionaliniu lygmeniu. Nacionalinė biblioteka, kiek įmanoma, nustato bendrus plėtros standartus. Bibliotekos gali priimti sprendimus, kokias paslaugas jos norėtų sujungti.
- Nacionalinė biblioteka parengs paprastus paslaugų finansavimo modelius, pagal kuriuos kelios bibliotekos galės dalintis veiklos sąnaudomis.

Nacionalinėje bibliotekų strategijoje nurodoma, kad šalies bendroji informacijos išteklių paieška suteiks prieigą prie visų Norvegijos bibliotekų katalogų ir galimybę skolintis dokumentus iš jų, taip pat bus suteikta **tiesioginė interneto prieiga prie nacionalinės bibliotekos suskaitmenintos literatūros**. Bendra bibliotekų informacijos išteklių paieška padeda pašalinti skirtumus tarp Norvegijos bibliotekų ir suteikia visiems gyventojams tokią pat prieigą prie literatūros, neatsižvelgiant į bibliotekos dydį ar vartotojų gyvenamąją vietą. **Privalomojo egzemplioriaus archyvas bus pagrindinis bendros bibliotekų informacijos išteklių paieškos teikėjas.**

Akcentuotina, kad šiuo metu Norvegijoje iniciatyvos, skatinančios vietos bendradarbiavimą su mokyklomis, laikomos prioritetinėmis. Viešosios ir mokyklų bibliotekos atlieka labai svarbų vaidmenį stiprinant norą mokytis skaityti ir ugdo vaikų ir paauglių skaitymo įgūdžius. Tačiau šiuo metu viešosiose ir mokyklų bibliotekose nėra bendros bibliotekinės sistemos, kuri atitiktų universitetų ir kolegijų bibliotekose esantį bendrą BIBSYS.

Remiantis strategijoje pateikta informacija, 2015 m. Norvegijos vyriausybė, sudarydama nacionalinį biudžetą, pabrėžė, kad svarbu didinti el. knygų naudojimosi galimybę šalies bibliotekose. Šiuo metu **el. knygų dalis, palyginti su spausdintomis knygomis, yra ribota**, tačiau tai bus nuolat vertinama. Siekiama dar labiau padidinti el. knygų prieinamumą bibliotekose naudojant informacijos išteklių įsigijimo sistemas. Be šiuo būdu įsigytų el. knygų, kiekviena viešoji biblioteka jų gali įsigyti savarankiškai, atsižvelgdama į savo vartotojų poreikius. Akcentuotina, kad skaitmeninės žiniasklaidos turinio įsigijimas teisiškai skiriasi nuo informacijos išteklių fizinėse laikmenose įsigijimo. Kartu su Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje numatytais nuostatomis dėl kompensavimo nuomojant ir skolinant dokumentus, Nacionalinės bibliotekų strategijos 15 skirsnis suteikia teisę bibliotekoms skolinti knygas. Tačiau nuostatos netaikomos mašina nuskaitomoms kompiuterio programoms, t. y. el. knygoms ir kitoms skaitmeninėms laikmenoms. Čia autoriaus monopolija lieka nepažeista. Tai reiškia, kad **bibliotekos turi sudaryti atskirą sutartį dėl el. knygų skolinimo ar prieigos suteikimo.**

Norvegijos viešųjų bibliotekų įstatyme reikalaujama, kad vietos bibliotekos paslaugos būtų kokybiškos, universalios ir tinkamos, o teikiamos el. knygų paslaugos turėtų apimti naujausias ir labiausiai skaitomas el. knygas. Strategijoje nurodoma, kad, siekiant įgyvendinti šį uždavinį, **labai svarbu, kad autoriai ir leidėjai gautų finansavimą, skirtą literatūrai kurti.** Antraip bibliotekų atsakomybė už plačią visuomenei siūlomą literatūros platumą ir įvairovę negali būti užtikrinta.

Informacijos išteklių įsigijimo sistema yra esminė literatūros politikos priemonė, kuri taip pat turi teigiamą šalutinį poveikį viešosioms bibliotekoms. Informacijos išteklių įsigijimo sistemos tikslas – **užtikrinti nuolatinį norvegų grožinės literatūros augimą.** Ši sistema turi tris privalumus: autoriams suteikiamas didesnis atlygis, mat užtikrinamas didesnis egzempliorių pardavimas, leidėjai

gali rizikuoti publikuoti nežinomų autorių knygas dėl garantuoto minimalaus pardavimo, o viešosios bibliotekos gali visus metus skolinti naujausius norvegų grožinės literatūros dokumentus savo skaitytojams. Šiuo metu informacijos išteklių įsigijimo sistema galioja keliems literatūros žanrams: suaugusiųjų grožinei literatūrai, vaikų ir paauglių grožinei literatūrai, iš užsienio kalbų versta literatūrai, vaikų ir paauglių negrožinei literatūrai, suaugusiųjų negrožinei literatūrai ir komiksų knygoms. Taip pat šalyje sukurta atskira informacijos išteklių įsigijimo sistema, skirta kultūriniam žurnalams išigyti. Dėl šalyje veikiančių informacijos išteklių įsigijimo sistemų viešosios bibliotekos gauna daugiau nei 500 naujų įvairių žanrų norvegų kūrinių kiekvienais metais nemokamai, tai yra vadinamosios kultūros fondo knygos. Jos sudaro vidutiniškai apie 30 proc. visų per metus įsigyjamų knygų ir **yra gyvybiškai svarbios norint, kad viešosios bibliotekos suteiktų skaitytojams prieigą prie plataus profilio kokybiškos norvegų literatūros.** Norvegijos menų taryba peržiūri visas literatūros finansavimo sistemas, siekdama jas modernizuoti ir plėtoti skaitmeninei ateičiai.

Šiuo metu Norvegijoje el. knygos yra įsigyjamoms pagal licencijų modelį, o tai reiškia, kad kiekviena el. knyga gali būti paskolinta tik vienam skaitytojui vienu metu ir ribotam laikotarpiui. Norvegijos menų taryba perka 70 vieno pavadinimo knygų kopijų ir paskirsto jas pagal nustatytą tvarką, galiojančią apskrities lygmeniu. Kopijas galima pasiskolinti savivaldybių ir apskričių ribose. El. knygos yra prieinamos per internetinę bibliotekų dokumentų skolinimo sistemą. El. knygų licencijų skaičius ir pasiskirstymas pagal apylinkes turi būti nuolat vertinamas, atsižvelgiant į el. knygų prieinamumo didinimą bibliotekose. Šalyje įdiegta ir mokslinių tyrimų informacinė sistema „CRIStin“, kurioje užtikrinama prieiga prie Norvegijos mokslinių tyrimų bei jų dokumentų. Sistemoje informacija yra prieinama visai visuomenei. Ši sistema priklauso Norvegijos švietimo ir mokslo ministerijai. Nacionalinis šalies bibliografijos duomenų bankas nuolat pildomas „CRIStin“ esančiais ištekliais. Siekiant didinti skaitmeninių dokumentų fondą bei užtikrinti prieigą prie jų, Norvegijos kino institutas administruoja Norvegijos trumpametražių ir dokumentinių filmų įsigijimo sistemą kaip transliacijos paslaugą, siekiant, kad šio tipo informacijos ištekliai būtų prieinami Norvegijos bibliotekų vartotojams. **Sistemos tikslas yra užtikrinti prieigą prie trumpametražių ir dokumentinių filmų plačiajai visos šalies visuomenei.** Norvegijos kino institutas administruoja kompiuterinių žaidimų įsigijimo sistemą, kad jie taip pat būtų laisvai prieinami šalies bibliotekose. Iki šiol Norvegijos kino institutas įsigijo 17 norvegiškų kompiuterinių žaidimų. Šiuos žaidimus buvo galima nemokamai atsisiųsti visoms Norvegijos viešosioms bibliotekoms nuo 2015 m. gegužės 1 d.⁸

Pagrindiniai instrumentai, naudojami Norvegijos literatūros sektoriuje, **siekiant saugoti bibliotekų, jų vartotojų ir leidėjų interesus, yra leidėjų atleidimas nuo PVM, informacijos išteklių įsigijimo sistemų naudojimas ir fiksuotų knygų kainų taikymas.** Šiuo metu atleidimas nuo PVM taikomas tik spausdintiems knygoms. Pastaruosius kelerius metus vyko viešos diskusijos dėl knygų prekybos susitarimo tarp Norvegijos knygų pardavėjų ir leidėjų asociacijų, kuris reiškia, kad tam tikru laikotarpiu Norvegijoje knygų kainos yra nustatytos. Susitarimas remiasi konkurencijos taisyklių netaikymu, kurį patvirtino valdžios institucijos. Susitarimas buvo suvokiamas kaip svarbus siekiant užtikrinti decentralizuotą knygynų tinklą visoje šalyje, rašytojų gaunamas pajamas,

---

⁸ The Ministry of Culture. *National strategy for libraries 2015–2018* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/09/LibraryStrategy-EnglishVersion.pdf>

literatūros įvairovę. Iki 2005 m. viena iš svarbiausių susitarimo nuostatų buvo taisyklė, pagal kurią knygų kainos turėjo būti nustatytos dvejiems metams – publikavimo ir metus po jo. Nors konkurencijos institucijos per pastaruosius du dešimtmečius siekė pašalinti ar radikaliai pakeisti šį susitarimą, leidybos ir knygų pardavimo sektorius norėjo jį įgyvendinti teisės aktuose kaip nustatytą knygų kainų įstatymą. 2013 m. tuometinis Norvegijos kultūros ministras pristatė tokio įstatymo projektą, tačiau vyriausybė atsisakė jį įgyvendinti. 2016 m. vis dar veikė „Knygų susitarimas“, užtikrinantis panašias teises⁹.

Norvegijoje beveik visi šalies gyventojai (96 proc.) namuose turi prieigą prie interneto ir sparčiai naudojami skaitmeninės žiniasklaidos priemonėmis. Galima teigti, kad dėl šių priežasčių Norvegijoje vyksta aktyvus naujų technologijų naudojimas kultūros išsaugojimo tikslais, siekiant prisitaikyti prie pakitusių vartotojų poreikių. Šiuo metu įvairiuose kultūros politikos laukuose peržiūrimos paramos sistemos, siekiant jas pritaikyti prie naujų technologijų. Tai apima paramos muzikai, filmams, literatūrai ir žiniasklaidos priemonėms sistemas. Pagrindinis tikslas yra sukurti naujas paramos sistemas, kuriose būtų atsiribota nuo formato ribojimo. **Vienas tokių naujų paramos sistemų pavyzdžių yra el. knygų įtraukimas į literatūros pirkimo sistemą. Šiuo metu taip pat vyksta debatai sprendžiant, ar el. knygoms taip pat turėtų būti netaikomas PVM (Norvegijoje spausdintiems knygoms taikoma PVM išimtis)**¹⁰.

Norvegijos nacionalinės bibliotekos rekomendacija viešosioms bibliotekoms dėl el. knygų įsigijimo ir skolinimo (2016 m. gegužės 2 d.)

2016 m. balandžio mėnesį Norvegijos nacionalinė biblioteka parengė rekomendaciją viešosioms bibliotekoms dėl el. knygų įsigijimo ir skolinimo vartotojams. Dar 2013 m. politikos ataskaitoje nurodoma, kad centrinė vyriausybė turėtų prisidėti prie bibliotekų techninių sprendimų plėtros, vesti reikiamas derybas ir atnaujinti atitinkamus teisės aktus. Rekomendacijoje nurodoma, kad iki šiol tiek el. informacijos išteklių, tiek informacinių technologijų sistemų, skirtų šiems dokumentams išduoti, įsigijimo laisvė priklausė pačioms bibliotekoms ir jos galėjo rinktis iš keleto teikėjų, veikiančių konkurencingoje rinkoje. 2013 m. Norvegijos vyriausybės pareiškime taip pat teigiama, kad vyriausybė užtikrins bibliotekų pasirengimą skaitmeniniam pasauliui taip, kad tai netrukdytų žmonėms, kurių pragyvenimo šaltinis yra kultūros pramonė. **Vyriausybė įsipareigoja užtikrinti nemokamą literatūros skolinimąsi.** Norvegijos nacionalinės bibliotekos sukurtas modelis yra rekomendacija, susijusi su įsigijimo ir skolinimo sąlygomis, tačiau dokumentų įsigijimo kainos ir toliau bus derybų su leidėjais objektas. Remiantis Bibliotekų strategijos reikalavimais, nacionalinė biblioteka keletą kartų diskutavo su leidėjų asociacija, rašytojų organizacijos atstovais, Menų tarybos administracija.

Norvegijos nacionalinės bibliotekos strategijos taryba, sudaryta iš įvairių bibliotekų tipų atstovų, aptarė esamą situaciją ir sukūrė rekomenduotiną **bendrą el. knygų įsigijimo ir skolinimo viešosiose bibliotekose modelį, kuris saugo vartotojų, leidėjų ir bibliotekų interesus.**

⁹ Compendium: Cultural policies and trends in Europe. *Norway/ 4.2 Specific policy issues and recent debates: 4.2.3 Cultural/creative industries: policies and programmes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/norway.php?aid=423&curln=103>

¹⁰ Compendium: Cultural policies and trends in Europe. *Norway/ 4.2 Specific policy issues and recent debates: 4.2.11 New technologies and digitalization in the arts and culture* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/norway.php?aid=4211>

Pagrindinis rekomendacijos siekis – **užtikrinti bibliotekoms geriausią galimybę suteikti literatūros įvairovę, ne tik prieigą prie literatūros paveldo.** Siūloma, kad el. knygos, įsigytos Norvegijos kultūros fondo lėšomis, turėtų būti pasiekiamos bibliotekoms po dvejų metų, naudojant spragtelėjimo modelį, be tolesnio naudojimo laiko apribojimo. Šis modelis lems tai, kad visos bibliotekos galės skolinti ir viešinti platų el. knygų asortimentą.

El. knygų naudojimo patirtis Norvegijos bibliotekose rodo, kad egzistuoja didelės galimybės suteikti platų literatūros pasirinkimą ir populiarinti mažiau žinomą literatūrą naudojant el. knygų paslaugas. Taip pat šis modelis užtikrina, kad visos bibliotekos, nepaisant jų dydžio, turės galimybę teikti šias paslaugas. Nacionalinė biblioteka siekia apsaugoti autorių teisių turėtojus nuo neracionaliai mažesnio uždarbio ir užtikrinti, kad knygų sektorius ir toliau galėtų tinkamai funkcionuoti el. knygų pardavimo rinkoje.

Pereinamojo laikotarpio sistema

Siekdama užtikrinti perėjimą nuo dabartinių licencijų išdavimo sistemų (kurių galiojimas yra treji arba penkeri metai), nacionalinė biblioteka rekomenduoja, kad visos el. knygos, įsigytos viešųjų bibliotekų, įskaitant tas, kurios įsigytos per Norvegijos kultūros fondą iki 2016 m. sausio 1 d., būtų įtrauktos į spragtelėjimo modelį. El. knygos, įsigytos po minėtos dienos, bus tvarkomos pagal naująjį rekomenduojamą modelį. Naudodama šį modelį, nacionalinė biblioteka sieks atsižvelgti į visų šalių interesus, susijusius su el. knygų naudojimu viešosiose bibliotekose. Šis modelis nėra baigtinis sprendimas viešųjų bibliotekų, autorių ir leidėjų požiūriu, tačiau tai yra geras pagrindas tolimesniam šios srities koordinavimui. Nacionalinė biblioteka tiki, kad, norint įvertinti rekomenduojamo modelio efektyvumą kartu siekiant tikslo, ši sistema turėtų būti vertinama po trejų metų. Be to, visos šalys turėtų atlikti kasmetinę plėtros peržiūrą ir įsitikinti, ar naujos adaptacijos turėtų būti rekomenduojamos.

El. knygų įsigijimo ir skolinimo rekomendacija viešosioms bibliotekoms

Norvegijos nacionalinė biblioteka parengė el. knygų įsigijimo ir skolinimo rekomendacinį modelį, kuriame išskiriama dviejų rūšių vartotojų prieiga prie įsigytų el. knygų: licencijavimo ir spragtelėjimo modeliai. Licencijavimo modeliu bibliotekoms suteikiama prieiga prie el. knygų, kurios buvo įsigytos per Norvegijos kultūros fondą ar kitu būdu. Licencijavimo modelio trukmė – dveji metai, tada visi bibliotekos įsigyti vienetai perkeliama į spragtelėjimo modelį kartu su kitų bibliotekų knygų, kurios buvo įsigytos kaip spausdintos, elektroninėmis versijomis. **Remiantis spragtelėjimo modeliu, bibliotekos privalo mokėti tik už vartotojų skaitytus (išduotus) dokumentus.** Šis modelis yra naujas, iki šiol netaikytas, jis gali būti įgyvendintas tik tada, kai yra nustatyta pagrįsta paspaudimo kaina. Norvegijos nacionalinė biblioteka pateikia ir kainodaros modelio rekomendaciją, kuri nėra privaloma. Rekomendacijoje apibrėžti dvejų metų licencijavimo laikotarpio ir spragtelėjimo modelio principai.

Dvejų metų licencijavimo laikotarpis

Norvegijos nacionalinė biblioteka teigia, kad per pirmuosius dvejus metus turėtų būti įmanoma įsigyti prieigą, naudojant el. licencijos modelį, kuriame yra nustatytas išduočių skaičius. Išduotys, nepanaudotos iki licencijos pabaigos, galėtų būti panaudotos ir licencijos laikotarpiui pasibaigus.

Licencijos galiojimo laikotarpiu siūloma, kad el. knygos licencija būtų apmokestinama spausdintos knygos kaina. Vieną licenciją sudaro 10 išduočių. Neribojama, kas gali įsigyti licenciją (individualios bibliotekos, apskritys ar konsorciumai), taip pat nėra nuotolinių išduočių ir pan. apribojimų licencijos galiojimo laikotarpiu.

Nacionalinės bibliotekos rekomendacijoje Norvegijos menų tarybai siūloma taip pat pakeisti Norvegijos kultūros fondo licencijų principus. Teigiama, kad šios licencijos turėtų būti tvarkomos tu pačiu dvejų metų licencijavimo principu, tačiau be išduočių skaičiui taikomų apribojimų, kuris paprastai būdingas informacijos išteklių įsigijimo sistemose. Išduotis turėtų būti skaičiuojama remiantis tais pačiais principais, kurie suformuoti susitarimų tarp leidėjų ir autorių pagrindu ir internetinių knygynų citavimo sąlygomis. Tai reiškia, kad išduotis skaičiuojama tada, kai vartotojas peržiūri 20 proc. el. knygos puslapių.

Spragtelėjimo modelis

Norvegijos nacionalinės bibliotekos rekomendacijoje nurodoma, kad spragtelėjimo **modelis grįstas kiekvienos išduoties (paspaudimas ar spragtelėjimas) apmokestinimu.** Remiantis spragtelėjimo modeliu, visos pagal licencijų modelį įsigytos knygos turėtų būti pasiekiamos pirkėjams praėjus dvejų metų laikotarpiui. Visi vienetai, įsigyti per informacijos išteklių įsigijimo sistemą nuo jos pristatymo, t. y. 1965 m., ir publikuoti kaip el. knygos daugiau nei metus, turėtų būti pasiekiami naudojant spragtelėjimo modelį. Šiame modelyje visi vienetai, įsigyti individualių bibliotekų kaip spausdintos ar el. knygos, ar el. licencijos, įsigytos konsorciumo, kuriam jos priklauso, turėtų būti prieinamos atitinkamai bibliotekai po to, kai baigiasi el. knygos licencijos galiojimo laikotarpis. Kai el. knyga, kuri pirmą kartą publikuota kaip spausdinta, publikuojama skaitmeniniu formatu, jos pavadinimas turėtų būti įtrauktas į licencijų modelį ir, praėjus daugiausia vieneriems metams, į spragtelėjimo modelį. Vieno paspaudimo kaina turėtų atspindėti tai, kad po dvejų metų rinkoje el. knygos kaina yra mažesnė nei naujų knygų. Tai reiškia, kad kainodara turi būti sudaryta atsižvelgiant į rinką. Norvegijos nacionalinė biblioteka rekomenduoja, kad paspaudimo kaina neturėtų viršyti 10 proc. rinkoje siūlomos el. knygos pardavimo kainos. Visi kiti leidiniai gali būti įtraukti į spragtelėjimo modelį, jei to pageidauja leidėjas. Bibliotekos galės pasirinkti, kurios el. knygos, pasiekiamos spragtelėjimo modeliu, bus prieinamos skaitytojams.

Rekomendacijoje nurodoma, kad vienetai, kurie yra įsigyti kaip **el. knygos per Norvegijos kultūros fondą, turėtų būti prieinami bibliotekose visą knygos egzistavimo laiką, kitaip tariant, daugiau nei penkerius metus,** kaip yra sutarta dabar. Siūloma įdiegti el. licencijas Norvegijos menų tarybos informacijos išteklių įsigijimo sistemoje, suteikti bibliotekai licenciją dvejimėms metams ir po to perkelti ją į spragtelėjimo modelį. Kadangi šie vienetai pirmiausia būtų įsigyti per išteklių įsigijimo sistemą, paspaudimo kaina turėtų būti mažesnė nei kitų. Norvegijos nacionalinė biblioteka rekomenduoja, kad šių vienetų paspaudimo kaina būtų nustatyta pusės rinkos kainos, kitaip tariant 5 proc. siūlomos pardavimo kainos. Spragtelėjimo modeliui įgyvendinti būtinos techninės saugumo, stebėsenos ir skolinimo platformos. Akcentuotina, kad šis modelis turi būti aiškus leidėjams ir kitiems svarbiems bibliotekų sektoriaus veikėjams. Dėl šios priežasties nacionalinė biblioteka inicijuos skirtingų šalių susitikimus. Siūloma, kad modelis veiktų trejus metus, po kurių nacionalinė biblioteka, diskutuodama su įvairiomis šalimis, atliks modelio įvertinimą po vienerių bei po trejų metų. Jei rekomenduojamas modelis neveiks tinkamai, jeigu

viena ar daugiau šalių jo nesilaikys, Nacionalinė biblioteka mano, kad Norvegijos menų taryba turėtų sugrįžti prie ankstesnio el. licencijų, platinamų per Norvegijos kultūros fondą, modelio¹¹.

Tarpinės išvados

Išanalizavus įvairaus pobūdžio viešai prieinamus dokumentus, kurie atspindi Norvegijos gerą patirtį el. išteklių įsigijimo lauke, galima teigti, kad šalis yra pasirengusi aktyviai diegti naujausius technologinius sprendimus. Tai lemia ne tik didelis šalies gyventojų įsitraukimas, bet ir besikeičianti rinka, skatinanti taikytis prie pokyčių. Galima daryti išvadą, kad Norvegijos sėkmę lemia keletas veiksnių: politiniai veiksmai, kuriais siekiama užtikrinti prieigą prie dokumentų; nuolatinis bendradarbiavimas su leidėjais bei dokumentų platintojais; valdžios parama, kuria siekiama ne tik užtikrinti prieigą prie saugomų dokumentų bibliotekose, bet ir populiarinti šalyje kuriamą literatūrą; politinis siekis stiprinti bibliotekas kaip literatūros namus; bendros infrastruktūros kūrimas, mažinant finansinę naštą; įvairių kultūros institucijų bendradarbiavimas, siekiant to paties tikslo.

Iliustruojant Skandinavijos šalių patirtį, galima pasitelkti ir kitą pavyzdį, kuriame mažiau akcentuojama gera šalies finansinė būklė. Bibliotekos, siekdamos efektyviai valdyti turimus informacijos išteklius, tenkindamos informacinius vartotojų poreikius imasi ir kitokių veiksmų. Pavyzdžiui, 2016 m. duomenimis, Danijos bibliotekose smarkiai sumažėjo dokumentų skaičius lentynose. Danijos bibliotekos siekia ne tik padaryti literatūrą prieinamą lentynose, bet teisingai apie ją pranešti, skatinti vartotojų potyrį. Iki šiol biblioteka Danijoje buvo laikoma knygų namais, dabar – kultūros namais, o netolimoje ateityje, tikimasi, – literatūros namais. Nepaisant to, kad biblioteka yra kultūrinė institucija, turinti daugiausia lankytojų, tik maža dalis vartotojų bibliotekoje lankosi dėl literatūros. Dėl šios priežasties Danijos bibliotekos siekia efektyvinti literatūros komunikaciją. **Olborgo universiteto docentas Rasmusas Grønas teigia, kad ankščiau bibliotekos savo vartotojus matė kaip klientus su labai specifiniais poreikiais, bet galiausiai buvo suprasta, kad šie poreikiai yra labai lankstūs ir pritaikomi. Bibliotekos vartotojams reikalingas patyrimas, motyvavimas ir teisingas nukreipimas.** Tai yra pagrindinės priežastys, kodėl vartotojai dokumentus skolinasi bibliotekoje. Patobulinta infrastruktūra šalies bibliotekose reiškia tai, kad vis daugiau knygų cirkuliuoja tarp bibliotekų, o tai lėmė mažesnę jų kiekį lentynose¹². Strategiškai parengtas turimų informacijos išteklių modelis suteikia galimybę juos valdyti efektyviau.

Naudotos literatūros sąrašas

1. *Anbefaling til innkjøp og utlån av E-bøker i folkebibliotek* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/12/BUe-bok-modell.pdf>

---

¹¹ *Anbefaling til innkjøp og utlån av E-bøker i folkebibliotek* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/12/BUe-bok-modell.pdf>

¹² Anne Himmelstrup. *The libraries are filing up with literature in new ways* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://slq.nu/?article=volume-49-no-4-2016-13>

2. Anne Himmelstrup. *The libraries are filing up with literature in new ways* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://slq.nu/?article=volume-49-no-4-2016-13>
3. Compendium: Cultural policies and trends in Europe. *Norway/ 4.2 Specific policy issues and recent debates: 4.2.3 Cultural/creative industries: policies and programmes* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/norway.php?aid=423&curln=103>
4. Compendium: Cultural policies and trends in Europe. *Norway/ 4.2 Specific policy issues and recent debates: 4.2.11 New technologies and digitalisation in the arts and culture* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/norway.php?aid=4211>
5. International Internet Preservation Consortium. *Legal Deposit* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://netpreserve.org/web-archiving/legal-deposit/>
6. International Publishers Association. *Digital Legal Deposit: An IPA Special Report, 24th July 2014* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/digital-legal-deposit-2014.pdf>
7. *Statement on the Implementation of (Statutory and Voluntary) Deposit Schemes for Non-Print Publications* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: http://www.bnf.fr/documents/dl_declaration_cenl_fep_va.pdf
8. The Ministry Of Culture. *National strategy for libraries 2015–2018* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <https://bibliotekutvikling.no/content/uploads/2016/09/LibraryStrategy-EnglishVersion.pdf>
9. UK Department for Digital, Culture Media and Sport. *Guidance on the Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182339/NPL_D_Guidance_April_2013.pdf
10. UK Department for Digital, Culture Media and Sport. *Policy paper: 2010 to 2015 government policy: library services (updated 8 May 2015)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.gov.uk/government/publications/2010-to-2015-government-policy-library-services/2010-to-2015-government-policy-library-services#appendix-2-legal-deposit-maintaining-a-national-collection-of-published-work>
11. Zarndt, Frederick. *Born Digital Legal Deposit Policies and Practices* [interaktyvus]. [žiūrėta 2017 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://library.ifla.org/1905/1/S18-2017-zarndt-en.pdf>